

આધિકારાનુસાર તથા લોક એટલે પ્રવાહી સૂચિ, મર્યાદા સૂચિ અને દેવીસૂચિ પ્રવાહી સૂચિ માટે આપ જગત બનીને આકર્ષી છે.

મર્યાદાસૂચિ માટે આપ જ્ઞાનરૂપ બન્યા અને અક્ષર બ્રહ્મરૂપે આકર્ષી છે અને પુષ્ટિ સૂચિ માટે આપ કૃષ્ણ ગોવર્ધનધારી બનીને આકર્ષી છો. પરંતુ આ દાસજનોને તો આપ મોહમાં હમેશા નાખી દો છો તેથી તો આપ માહાત્મ્ય જણાવો છો છતાં તેઓ મોહવશ-સ્નેહવશ આપના માહાત્મ્યને વીસરી જઈને માત્ર આપ પર સ્નેહ વરસાવવા લાગી જાય છે તે એટલા માટે કે ભક્તોની ઈચ્છાનું પોષણ કરનાર તથા ભક્તોના આશ્રયરૂપ (ધર) આપ બની ગયા. છતાં આપ તેમના લાભન (લાભ) બની ગયા છો. તેમનાથી પાલન પામતા અને લાભાચીત રહો છો આવા ગોવર્ધનધર-ગિરિધર પ્રભુ આજે પવિત્રા ધારણ કરવા તત્પર થઈને જિરાજ્યા છે, પ્રમેય કરવા માટે.

પ્રભુએ ગોવર્ધનને ધારીને ઈંદ્રનો મોહ દૂર કર્યો (મોહ-ન) બ્રહ્માએ વાછરડાં-ગવાલબાલને ચોપા છતાં પ્રભુ સર્વ બનીને લીલા કરતા રહ્યા આમ બ્રહ્માએનો મોહ દૂર કર્યો. મહાદેવએ મોહ અજ્ઞાનવશ નહિ પણ કુતૂહલવશ થયો હતો તેથી મોહિનીરૂપનાં દર્શન ઈચ્છ્યાં, છતાં પણ રૂપ પર મોહિત થઈ ગયા ત્યારે પ્રભુએ ભક્ત મહાદેવનો મોહ દૂર કર્યો. નારદએ વિષયો પર મોહ થયો, તો તેમનું મુખ મર્કટાકૃતિ કરીને મોહ દૂર કર્યો. (મહાપ્રભુની આસુર વ્યામોહ લીલાથી ભગવાનદાસ મોહ થયો તે આપના દર્શન કરાવી દૂર કર્યો.) ગુંસાઈએના સ્વરૂપ બાબતનો મોહ છીતુ ચોબાને હતો તે આપે શ્રીકૃષ્ણ-નાભીધરનું સ્વરૂપ બદલી દઈ છીતુનું સ્વરૂપ પણ બદલીને દૂર કર્યો. આવાં અનેક ઉદાહરણ પ્રભુએ મોહ કરાવ્યાના અને મોહ દૂર કરાવ્યાના છે.

આપે પોતાની માંયા શક્તિ દ્વારા પુરી જીવસૂચિને મોહમાં નાખી દીધી અને આપના સ્વરૂપ, વાણી અને કર્મથી આપ મોહ દૂર પણ કરે છે.

દૂકમાં પ્રભુપ્રતિનો મોહ-આકર્ષણ તે ઉદ્ધારક-તારક છે અને પ્રભુની કૃતિરૂપ વિષયો પ્રતિ, પ્રભુને ભૂલીને થતો મોહ તે દાહક છે.

(૨)

॥શ્રીહરિ:॥

ભગવત્કીર્તન રહસ્ય વિભાગ-૫

- શ્રીમહાપ્રભુજીની વધાઈ
- નિવૃત્તનાં પદ-શિતકાળ
- શ્રીગૃહાંશીધનું પદ
- શ્રીગોકુળનાથજીનું પદ
- શ્રીયયુનાજીનું પદ
- જગાથલે કે પદ
- કલેઉ
- ધતથથા
- ખંડીતા
- લટાનાં પદ (શિતકાલ)
- શિતકાલનાં પદ (શુંગાર)
- ભોજન (શિતકાલ)
- હિલગા
- ભોગા સમય
- ગાય બુલાથલે કે પદ
- આવળી કે પદ
- શયન દર્શન
- મન - શિતકાલ
- પોદલેકા પદ

શ્રીમહાપ્રભુજીની વધાઈ / ૫૯

(૪૩) રાગ - સાદંગ

૨/૩૦૦

શ્રીવલ્લભનાથકો રૂપ કહા કહો મગટે હૈં સળ સુખહે સાગર
લીલાભાવ બે મકટ જનાવત કીનો હૈં સળ જગત ઉખગર
દેખી દેખી બે ચાહ નિહિ યાઈ ગાહો બે ચટનસટન મન દટકટ
હીતસ્વામી ગિરિહર રસ બરસત અમુને ભુવ પટ મતી કર્ણાકટ

ભાવાર્થ :

હીત સ્વામીજી શ્રીવલ્લભની વધાઈ ગાતાં આપશ્રીની બડાઈ કરે છે કે શ્રીવલ્લભ એટલે કે જે પ્રિય પદા છે અને નાથ-સ્વામી પદા છે આંધ્ર બસે ભાવ પોતાના સેવક સાથે એકસાથે નિભાવનારા છે તેવા સ્વરૂપની કેટલી બડાઈ કરવી? આપનું પ્રાકટ્ય જ બધા દેવી જનોના સુખાર્થ છે. અહીં પારમાત્મિક સુખની વાત છે ભિન્ન ભિન્ન ભાવાનુસાર સર્વપ્રકારનું સુખ આપનાર છે, જેમ સારારમાં વિવિધ મોતી-રત્ન પ્રાપ્ત થાય છે તે રીતે. પરંતુ આ તો એવો સારાર છે કે તેનો દરેક અંશ સુખરૂપ છે ભક્તના અંતઃમનમાં ભગવલ્લીલાનો સાક્ષાત્ (પ્રકટ) અનુભવ કરાવે છે. આપના પ્રાકટ્યથી જગતમાં અજવાળું ફેલાઈ ગયું તેથી અજ્ઞાન નિષિરમાં અટવાતા દેવીજીવોને પ્રકાશ લાલ્યો અને માયાવાદમાં ફસાયા હતા તેમાંથી નિવૃત્ત થયા.

(૧)

છિતસ્વામી કહે છે જુઓ... જુઓ... આ નિષિ ભંડાર તો ખૂબ જ દ્વિમતી, સાચવી રાખવા લાયક છતાં ગુપ્ત રાખવા લાયક છે તેવાં શ્રીવલ્લભનાં ચરણકમલોને પકડી લો, અને તેમના શરણે જાઓ તથા આ ચરણોમાં મનને દઢકરીને સ્થિર કરી દો. (દઢ હિંન ચરનન કેરો ભરોસો...) તો આપ માત્ર સંસાર પાર કરાવશે એટલું જ નહિ પરંતુ પોતાના જીવ પર એટલી બધી કરૂણા કરશે કે સદાનંદ રસાત્મક કૃષ્ણ-ગિરિધર રૂપ રસ વરસાવશે.

વિના પ્રયત્ને પ્રભુને મેળવી આપશે, સુખદાન થશે. રસોવેસઃ મહાપ્રભુ રસોવેસઃ પ્રભુ-રસ ભક્તને રસમય કરી નાખશે. આવું શ્રીવલ્લભનું સ્વરૂપ છે. શ્રીવલ્લભનાથકો રૂપ કહાં કહો....!

(૨)

(૪૪) રાગ - આસાવરી

૨/૨૮૮

હોં ચાચક શ્રીવલ્લભ તીહારો ચાચન તુમકોં અચો હો
મહાઉદાર દેવ ભક્તનકોં અપ અપનો મન ભાચો હો ૧
હેમ ચામ ભૂષણ સુખસંપતિ સો મોહી મન ન સુહાચો હો
પર્થો રહૂં નિલ્લ પૂઠન પાઉં ચહ મેરો ચિત ભાચો હો ૨
મકૂલિત ભયો નિરંતર દિજવદ બ્રહ્મવાદ તરે છાચો હો
ગાઉં ગુણ લાવણ્ય સિંદુરે દાસ ચરણ રજ પાચો હો ૩

ભાવાર્થ :

હે વલ્લભ, હું તો માત્ર આપની પાસે જ માંગનારો યાચક છું. આજે હું આપની પાસે માંગવા આવ્યો છું. મને શ્રીગુસંઈજીની વાણીથી ખબર છે (સર્વોત્તમ સ્તોત્ર) કે આપ મહાઉદાર છો. 'મહા' એટલા માટે કે આપ દરેક ભક્તને જે જે મનોરથ છે તે તે આપ આપો છો. નહિ કે સ્વેચ્છાએ આપો છો. (૧)

મને તો સુવર્ણ, ભૂષિ, આભૂષણ કે જે લોકિકસુખ આપનારાં છે તેવી સંપત્તિ નથી જોઈતી, તે મારા મનને સહેજે પસંદ નથી. સર્વદા મારા ચિત્તમાં એ જ ભાવના રહી છે કે આપના દ્વારે, આપના ચરણતરંગ પડ્યો રહું અને આપની જૂઠ્ઠા (અન્ન-વચન) પામું. (૨)

હે દિજવદ જે બ્રહ્મવાદ તરે મુરઝાઈ ગયો હતો તે આપના પ્રતાપ ચિરંજીવી થયો અને ખીલી ઊઠ્યો. તેવા આપના લાવણ્ય સિંધુ રૂપના ગુણગાન કરું અને આપની ચરણરજને પામું બસ આટલી મારી યાચના છે. તે આપ પાસે આ આપનો યાચક દાસ યાચવા આવ્યો છે. (૩)

(૪૫) રાગ - આસાવરી

શ્રીવલ્લભ તજ અપનો કાકુર કહો કોનપેં જૈચે હો
સાળગુણ પુરન કરણાસાગર જહાં મહારસ પૈચે હો ૧
સુરત હી દેખ અનંગ વિમોહીત તમમન માણ વિહૈચે હો
પરમ ઉદાર ચતુર સુખસાગર અપાર સદા ગુન જૈચે હો ૨
સાળહીન તેં અતી ઉત્તમ જાની ચરણપદ પ્રીત બઢૈચે
કાન ન કાઢુકી મન દાટીચે વત અનન્ધ એક ગઢીચે ૩
સુમરસુમર ગુનરૂપ અનુપમ ભવદુખ સાળ ભિસરૈચે

મુખ વિદુ લાવણ્ય અમૃત ઈકટક પીવત નાહીં અઘૈચે ૪
ચરન કમલકી નિશાદિન સેવા અપને હૃદ ંસૈચે
રસિક કહે સંગીન સો ભવોભવ ઈનકે દાસ કહેચે ૫

ભાવાર્થ :

શ્રીહરિરાયજી કહે છે મારે બીજે કોણ આધાર છે ? શ્રીવલ્લભ જ મારો ઠાકુર છે તેમને છોડીને બીજે ક્યાં જઈએ ? તે તો કહો.

શ્રીવલ્લભ સર્વગુણથી પૂર્ણ (સર્વલક્ષણ સંપન્ન) છે, કરૂણાસાગર છે (કૃપાનિધિ) અને જે સાગરમાંથી તો મહારસ પીવા મળે છે. (૧)

આપની પ્રભુ સાથેની રતિ નિહારીને તો કામદેવ પણ આવ્યો થઈ ગયો છે. તેવા શ્રીવલ્લભ માટે તો તન-મન-પ્રાણને વચી દઈએ તો પણ ઓછું છે. આપ પરમ ઉદાર, ચતુર તથા સુખસમૃદ્ધ છો કે જેનો પાર ન પામી શકાય તેવા છો તેવા શ્રીવલ્લભના સદા ગુણગાન કરતા રહીયે. (૨)

શ્રીવલ્લભ સમાન કોઈ નથી આપ સર્વોત્તમ છો તેથી પ્રીત કરવા લાયક આપના ચરણો જ છે. કોઈની પણ વાત કાને ધરવા જેવી નથી. બસ આપના પ્રીત અનન્ધતાનું વ્રત ગ્રહણ કરવા લાયક છે. (૩)

આપના નામ-રૂપ-ગુણ અનુપમ છે. (સર્વોત્તમ-વલ્લભાષ્ટક-સખાશ્વકી) તેનું સ્મરણ થતાં માત્રમાં ભવદુઃખો વિસરી જવાય છે (સ્મૃતિમાત્રાતીનાશન) આપના મુખચંદ્રના લાવણ્યમાંથી શ્રીઅમૃત શ્રવે છે તેને એકસરખું પીધા કરીએ તો પણ તૃપ્તિ થતી નથી વધુ અને વધુ પીવાની અપેક્ષા રહે છે. (૪)

રાગી-દિવસ બસ આપના ચરણ કમલની સેવા અને હૃદયમાં આપના સ્વરૂપને ધારણ કરી લઈએ. શ્રીહરિરાયજી પોતાના સંગી-સેવકોને કહે છે કે આપણે ભવોભવ શ્રીવલ્લભના દાસ કહેવાઈએ. બસ આટલો જ મનોભાવ છે. ! (૫)

(૪૬) રાગ - આસાવરી

૨/૨૮૮

પ્રીત બંદી શ્રીવલ્લભ પદસોં ઓટ ન મનમેં અચે હો
પટ પુટાન ષટટરજાન નીકે બે કણુ કોઉ ંતારે હો ૧
જબતે અંગીકાર કીચો હૈ તબ તે ન અન્ધ સુહાવે હો
પાલ મહારસ કોન મૂઠમતિ જિત વિત ચિત ભટકાવેહો ૨

બાકે ભાગ્ય ફલે ચા કલિમે શાદા સોઈ જન આવે હો
નંદનંદનકો નિજસેવક હે દટકર બાંહ ગાહાવે હો
ચિનકોઉ કટો ભુલ મન શંકા નિશ્ચય કટી શ્રુતિ ગાવે હો
રક્ષિક સદા ફલરૂપ બનકે હો ઉછંગા, હુલટાવે હો

૩

૪

ભાવાર્થ :

શ્રીહરિરાયજી કહે છે શ્રીવલ્લભ (પ્રિય) નાં ચરણોથી જો (દાસત્વપણાથી) ઐક્યાર પ્રીત બંધાઈ જાય તો બીજું બધું લૂખું લાગે અને તેથી બાકી કંઈપણ મનમાં આવે નહિ કેમ કે ભાવે નહિ. શ્રીવલ્લભ સિવાય આપણા માટે પુરાણ-ભાગવત અને છ દર્શન શાસ્ત્રનો સાર જે કંઈ છે તે બતાવનાર બીજું છે કોણ? આમ, પ્રમેય-પ્રમાણ બતાવ્યાં

(૧)

શ્રીઆચાર્યજીએ જ્યારથી મને સેવક તરીકે સ્વીકારીને ઓંગિકાર કર્યા છે ત્યારથી બીજું કોઈ જ સુહારુ નથી પરંતુ જેની મતિ મૂઢ છે એટલે કે સાચા-ખોટાની સમજ નથી અને જે આપના ચરણ છોડીને ચિત્તને અહીં તહીં ભટકાવે છે તેને કોણ મહારસ પીવડાવે? કોઈ નહિ. મહારસ તો કૃષ્ણનો ભજનાનંદ છે. તેમાં તો ચિત્તની પ્રભુમાં ઓકામતા કરવાની છે.

ચેતસૈ તત્ પ્રવશં સેવા

માનસી સા પરા મતા તત સિદ્ધયે તનુ વિતજા

(૨)

આ પ્રકારે 'ચિત્ત એકાગ્ર' કરવાનું સાધન બતાવ્યું અને 'મહારસનું પાન' તે કલ્પ બતાવ્યું. પરંતુ જે કોઈ દેવીજીવ હોય અને જેના પર શ્રીવલ્લભની કૃપા થઈ છે તે જ જન આ કલ્પયુગમાં આપના શરણે આવે છે. તે આપના સેવક હોવાથી શ્રીનંદનંદનના હાથમાં આ સેવકને સોંપે છે અને તેને છોડે નહિ તેવી વિનતી કરે છે. (દટકર બાંહ ગાહાવે)

(૩)

શ્રુતિ ખૂબ જ નિશ્ચય જણાવે છે કે શ્રીનંદનંદન સ્વયં પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ છે તેથી તે બાબતમાં કોઈપણ સેવક ભૂલથી ય શંકા ન કરવી શ્રીમહાપ્રભુજી કલરૂપ છે. રસરૂપ છે, રક્ષિક છે છતાં તે આજે બાળક છે, આવા વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રયી છે. આવા શ્રીવલ્લભને ગોઠમાં લઈને ખેલાવો અથવા શ્રીવલ્લભ સમજાવે છે કે તેવા પ્રભુને ગોઠમાં લઈને ખેલાવો. તેવા બાળક સમાન કોમળ જાણીને તેમની સેવા કરો. (૪)

(૪૭) રાગ - સાંટંગા

૨/૨૮૫

ભક્તિસુદા બટખત હી મકટે શ્રીવલ્લભ દિજરાજ
માલવમાસ કૃષ્ણ એકાદશી પીચ પુનિત દિન યાજ
કરણાવંત અનુલ સુખસાગર સંગ લીચે સકલસમાજ
બંદુકુમુદ અનુચર ચકોટકે ભચે મનોટલ કાજ
અનંદરૂપ જગતકે ભૂષણ લસત સભન શિરદાજ
વિષ્ણુદાસ ગુણ ગાહિત થકીત ભચે પંડિત પાવત લાજ

૩

૨

૧

ભાવાર્થ :

વિષ્ણુદાસ શ્રીવલ્લભને દિજરાજ કહે છે એટલે કે આપ વર્ણોથી જે બ્રાહ્મણો છે તેમાં સર્વોત્તમ છો અથવા દિક્ષાદાતા સેવકને બીજો જન્મ આપી દિજ બનાવે છે. તેમાં આપ શ્રેષ્ઠ દિક્ષાદાતા છો અથવા જેમનું તનુ ભગવદ્ સેવાર્થ હંમેશા નૂતન છે તેથી આપ દિજ છો પણ આપ સમાન કોઈ નથી તેથી દિજરાજ છો અથવા આપ આપના સેવક-દિક્ષિત દિજમાં રાજકરો છો તેથી દિજરાજ છો. આપના પ્રકટય થતાં જ ભક્તિરૂપ અમૃત સુધા-પ્રભુનો ઉચ્છિષ્ટ રસ-ભાવ પણ વરસવા લાગ્યો. કેમ કે આપમાં અને ભક્તિ સુધામાં કોઈ ભેદ નથી કેમ કે આપજ તો કૃષ્ણાસ - ભગવદ્ મુખારવિદ છો.

જે માસ છે તેનું નામ પણ માધવ-કૃષ્ણાથી યુક્ત છે અને એકાદશી પણ કૃષ્ણયુક્ત છે તેથી તે બહુપ્રિય-પવિત્ર દિવસ છે.

(૧)

શ્રીવલ્લભ ખૂબ જ કરુણાવંત છે અને આપ સુખનો સાગર છે. સૌ ભક્તો શ્રીવલ્લભને પામીને સુખ જ પામે છે. આપ એકલા નથી પધાર્યા પરંતુ જેમ સારસ્વત કલ્પમાં પ્રભુ પરિકર સાથે ભૂતલ પર પધાર્યા હતા તેમ શ્રીવલ્લભ પણ પોતાના સકલ સમાજને સાથે લઈને પધાર્યા છે. આપના ૮૪ વૈજ્યાવો વ. આપના નિત્ય લીલાના નિર્ગુણ સંગી-ભક્તો છે. કુમુદ જેમ ચંદ્રની અપેક્ષા કરે અને ચકોર પણ ચંદ્રની અપેક્ષા કરે છે તેમ આપના પ્રકટયની રાહ જોતા ભક્તોના મનોટલ પૂર્ણ થયા.

(૨)

આપ જ આનંદરૂપ છો અને ભૂતલનું ભૂષણ છો, તથા સર્વભક્તોના શિર પર આપ લહેરાવ છો વિષ્ણુદાસ છીપાજી કહે છે કે પંડિતો ઘણા આપના ગુણો ગાય છે પરંતુ જ્યારે પૂરેપૂરા નથી ગાઈ શકતા એટલા અગાધિત ગુણો છે તેથી તેમની પંડિતાઈ ત્યાં લજવાઈ જાય છે. પંડા - બુદ્ધિ તેમની બુદ્ધિ શ્રીમહાપ્રભુજીના ગુણોનો પાર પામી શકતી નથી.

સપ્તશ્લોકીમાં શ્રીમત્પ્રચરણ આશા કરે છે ગુણોરત્ન્ય કી વા વિલસતિ વિના
વલ્લભવરમ્ (૩)

(૪૮) રાગ - રામકલી

- મેમરસ ભૂતલ મકટ ભયો
દેખોડી દેખોભટી નેનન પ્રભુ અનંદ મયો ૧
જે રસ નિગમ અગમકૂ અગોચર સો સભ સલ લયો
સો રસ શ્રીલક્ષ્મણાનંદ ગુહ મકટીત મેમ મયો ૨
હર હર નંદનંદન ફલ કૂલ્યો સેવા વિદિ સિખયો
અપનુ કીચે રસાલ રીતીસું શ્રીવલ્લભ ગિરિધર રીઝયો ૩

ભાવાર્થ :

આજે ભૂતલ પર રસ - પરમતત્ત્વ મકટ થયું છે. તે એવું ગૂઢ છે કે કોઈ તેને જાણી શકે તેમ નથી.

તે જ તો આનંદમય પ્રભુ છે તેથી આંખો ભરી ભરીને દેખો. (૧)

જે રસ વેદ-પુરાણ માટે પણ ગમ્ય નથી તે જ તો અહીં સામે તુરત પ્રહી શકાય તેટલો નિકટ છે. તે રસે શ્રીલક્ષ્મણાનંદના ધરમાં પ્રકટીને સૌને પ્રેમમય કરી દીધા છે. (૨)

તે આપે (મહાપ્રભુજીએ) પ્રત્યેક ધરમાં (દેવીજીવ-સેવકના) નર્દનંદનને પધરાવ્યા છે કે જે તો ગલીત ફલ છે અને પછી તેમને પ્રસન્ન કરવા માટે સેવાની રીત પણ સીખવી છે. તે સેવા પ્રકારને રસાળ-પ્રેમયુક્ત બનાવ્યો તેથી તો શ્રીગિરિધર રીઝેલા રહે છે અને જે કોઈ આ પ્રકારે સેવા કરે તેના પર શ્રીવલ્લભ પણ રીઝેલા રહે છે. આવા શ્રીમહાપ્રભુજીનું ભૂતલ પર પ્રાકટય થયું છે. (૩)

(૪૯) રાગ - સારંગી ૨/૨૯૧

- સુનોડી અજ નવલ વલાયો હે
શ્રીલક્ષ્મણગુહ મકટ ભયે હે શ્રીવલ્લભ મન ભાયો હે ૧
ભાજત આવજ ટોલક મુહુવર ઘનજયો ટોલ ભાજયો હે
કોકિલ કંઠ નવલ વનિત મિલ મંગલ ગાયો હે ૨
હરદી તેલ સુગંધ સુવાસિત લાલન ઉભટ ન્હવાયો હે
નખશિખ અભૂષણ ભૂષિત પિતાંબર પહરાયો હે ૩

અમતન વસન કંચન મણિ માણિક હરહર ચાચક પાયો હે
શ્રીવિક્રલ ગિરિધરન કૃપાનિદિ પલનામાંઝ મૂલાયો હે ૪

ભાવાર્થ :

ભક્તો કહે છે કે સાંભળો આજે નૂતન વધાઈ છે કે આપણા મનને જે પ્રિય છે તેવા શ્રીવલ્લભ, લક્ષ્મણાનંદના ધરે પ્રકટ થયા છે. (૧)

તે ખુશીમાં આવજ, ઢોલ, મહુવર અને ધન-વાદળા જેવા ઘેરા અવાજમાં ઢોલ વાગે છે. તથા કોપલ સમાન તીણા-મીઠા સુરમાં યુવતીઓ મળીને મંગલ ગીતો ગાય છે. (૨)

બાલ વલ્લભને હલદી, તેલ તથા સુવાસીત ઉભટનો કરીને સ્નાન કરાવે છે. તથા આપને નખશી શીર (ચોટી) પૂર્ણ આભૂષણો ધરાવ્યા છે. પિતાંબર પહેરાવ્યું છે. (૩)

આ શુભ પ્રસંગે સર્વ જન ઉદાર મનવાળા થયા છે તેથી યાચકવર્ગને આસન, વસ્ત્ર, સુવર્ણ, મણિ, માણક વગેરેની ન્યોછાવર કરે છે.

શ્રીવલ્લભ જ શ્રીવિક્રલ, શ્રીગિરિધર, કૃપાનિદિ છે તેમને બધાં પલનામાં ગૂલાવે છે. (૪)

(૫૦) રાગ - નંદ

- જોપે શ્રીવલ્લભ મકટ ન હોતે
ભૂતલ ભૂષણ વિષ્ણુસ્વામી પથ શૃંગારશાસ્ત્ર સભ રોતે ૧
મેમરવરૂપ મકટ પુરુષોત્તમ બીન પાવે કૈસે ભૂતે
સેવાકાજ લાલ ગિરિધરકી કુસુમદાસ કૈસે પોતે ૨
કટ ગાસરો રહે જે નિજજન તે ભવ પાટ ક્યો હોતે
સગુણદાસ સિદ્ધાંત બીના ચહ ઉત કપાટ ક્યો ખોતે ૩

ભાવાર્થ :

સગુણદાસજી કહે છે કે જો શ્રીવલ્લભ ભૂતલ પર પ્રકટ જ ન થાય હોત તો શું થાત ?

આ ભૂતલ પર અનેક સંપ્રદાયો છે ભગવાન્ પ્રાપ્તિ માટે, પણ વિષ્ણુસ્વામી પથ ભૂષણરૂપ છે. જે પથમાં શ્રીઠાકોરજી ભક્ત સાથે શૃંગારરસ મકટ કરે છે તેવી વ્યવસ્થા શ્રીવલ્લભે કરી આ પ્રકાર આ પહેલાં ક્યાંય પ્રકટ નહોતો. વળી, શૃંગારરસ

વિનિયોગ લીઝિકર્થ જ થતો પરંતુ આ માર્ગમાં તેનો વિનિયોગ ભગવદર્થ થવાથી શુંગારરસ કૃતાર્થ થયો.

પરંતુ જો શ્રીવલ્લભ પ્રકટ ન થયા હોત તો શુંગારશાસ્ત્રને રડવાનો વારો જ આવત કેમ કે તેનો સંબંધ અલૌકિક સાથે ન થાત. (૧)

વળી, જે પ્રકટપુરુષોત્તમ પ્રેમસ્વરૂપ છે એટલે કે ઘરેઘરે પુરુષોત્તમને પ્રકટ કર્યા છે ને પ્રેમસ્વરૂપ હોવાથી પ્રેમાત્મક સેવા અંગીકાર કરે છે. તે પણ પ્રાપ્ત થતાં, તેવા દેવી પુષ્ટિજીવો - (પ્રેમીજીવો) કેવી રીતે જીવન વિતાવત ?

આ માર્ગમાં ભક્તોનું સ્વરૂપ કુસુમ-ફૂલ છે તેવા દાસનું જીવન લાલગિરિધરની સેવા અર્થે છે. તો જો શ્રીવલ્લભે આ સેવામાર્ગ પ્રકટ ન કર્યા હોત તો આ ભક્તો પોતાનું જીવન ક્યાં પરાયણ કરત ? પોતાના ચિત્તને ક્યાં પરોવત ? (૨)

જે ભક્તોને કે જે નિજજન હોવાથી બીજા કોઈના આશ્રયે નથી માત્ર શ્રીવલ્લભને જ આશ્રય રહેલા છે. પરંતુ જો શ્રીવલ્લભ જ પ્રકટ ન થયા હોત તો તે બધાં ભવ-પાર કેવી રીતે ઉતરત ? અને છેલ્લે સંગુણદાસ કહે છે કે શ્રીવલ્લભે એવા એવા સિદ્ધાંત પ્રકટ કર્યા છે કે જેને જાણીને જીવનમાં ઉતારવાથી જ હૃદયના બંધ દરવાજા ખૂલે છે. જો શ્રીવલ્લભ પ્રકટ ન થયા હોત તો તે સિદ્ધાંતોથી અજાણ રહેવાથી હૃદય દ્વાર કેવી રીતે ખુલત ? કેમ કે હૃદયના દ્વારમાંથી જ પુષ્ટિપ્રભુ પધારે છે.

પરંતુ આજે સ્થિતિ એવી છે કે શ્રીવલ્લભનું પ્રકટય પણ છે, શ્રીવલ્લભે હૃદયદ્વાર ખોલવા રૂપ સિદ્ધાંતો પણ પ્રકટ કર્યા છે. છતાં શ્રીવલ્લભના સિદ્ધાંતોને કુમાર્ગમાં દીક્ષાપામનાર નથી જાણવા માગતા કે નથી પાળવા માગતા. તો પછી દીક્ષા લીધી હોવા છતાં તેમના હૃદયદ્વાર નહિ ખૂલે અને નહિ તેમાં પ્રભુ પધારે અને જે પ્રભુ કૃષ્ણાથી વિમુખ જ રહેવા, માંગે છે તેના માટે શ્રીવલ્લભનો સ્પષ્ટ મત છે કે “વો મેરો નહિ કહલાયગો.”

આપે શ્રીકૃષ્ણ સંબંધની ગરિમાને એટલી બઢાવી-ચઢાવી છે કે એક જગે આપ કહે છે કે જો શુદ્ધાદત મતને કૃષ્ણસંબંધ નથી તો તે મત પણ ખોટો ! (૩)

નિત્યનાં પદ - શિવકાળ

(૫૧) રાગ - ભૈરવ

૩/૩

૧૫ તપ તીરથ નેમ દારમ વત

મેદે શ્રીવલ્લભપ્રભુજીકો નામ

રસના ચઢી રહ્યો નિસારાસર, દુહિત કહે સુદૈ સંભ કામ ૧

ઝાંગાન બસો જસોદાસુત પદ લીલા સહિત સકલ સુખદામ

રસિકજન ચેહ નિરદાર દીયો હૈ સાદન તવ ભજ ઝાઠો ચામ ૨

ભાવાર્થ :

શ્રી હરિરાયજી અહીં શ્રીવલ્લભનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે કે -

જપ - કોઈપણ મંત્ર કે નામનું રટણ કરવારૂપ કાર્ય

તપ - દેહનું દમન કરવું

તીરથ - પવિત્ર તેવું નદી કીનારાનું ભગવદ્ ધામરૂપ સ્થાન

નેમ - કોઈપણ એક નિયમ લીધો તેને કોઈપણ સંજોગોમાં પાળવો.

ધરમ - વર્ણ કે આશ્રમ અનુસાર નિશ્ચિત થયેલ કર્તવ્ય

વત - વિધિ પૂર્વક કરવામાં આવતો ઉપવાસ

આ બધા જે ઉપાયો છે તેનું પ્રયોજન કંઈક આલોક કે પરલોકમાં પ્રાપ્તિ છે. શ્રીહરિરાયજી આજ્ઞા કરે છે કે જે કંઈ આ કે બીજા ઉપાયો છે બધું જ હાથીના પગલા જેવા મારા શ્રીવલ્લભના નામમાં આવી ગયું. એટલે કે મને શાસ્ત્રો આજ્ઞા કરે કે ન કરે મારા મનમાં આપેજ્ઞાઓ ઉઠે કે ન ઉઠે તે બધું વિચાર્યા વગર મારા માટે તો બસ એક શ્રીવલ્લભપ્રભુનું નામ જ કલ્યાણ કરનારું છે.

તેનાથી શું ફળપ્રાપ્તિ થશે તે હવે કહે છે -

રસના કહેતાં જીવવા કે જે ભોગના સ્વાદ ચાખીને આનંદ પામે છે અને પ્રેમપૂર્વક બાધ છે, ચાખે છે તેમ આ મારી જીભ પણ પ્રેમપૂર્વક શ્રીવલ્લભપ્રભુનું નામ જ રટયા કરે. તેને તેમાં જ આનંદ આવે. વધુને વધુ નામ લેવામાં ઉત્સાહ જાગે (જેમ બાવાની બાબતમાં) અને તે શ્રીવલ્લભના પ્રભુના નામ ઉચ્ચારણમાં જ મસ્ત રહે. પ્રભુનામનું માહાત્મ્ય એવું છે કે જેના કારણે ભગવત પ્રાપ્તિમાં જે કંઈ પ્રતિબંધ બાધક દુહિત હોય તેનો વિનાશ થઈ જાય. (કહે) અને જે મનોરથો (સખ-કામ)

હોય તે સારી રીતે ધારણ થાય એટલે કે તે બની શકે તેવા સંયોગો થાય (સુ-ધરે).

(૧)

હું શ્રીયશોદોત્સંગ લાલિત સદાનંદ કૃષ્ણના ચરણ કમલ જ્યાં બિરાજે તેમની સન્મુખ (આંગના) જ રહું. એટલે કે સંયોગસુખને પામું અને પ્રભુ જે ધામમાં બિરાજે છે તે લીલાપરિકરની - લીલા ચેષ્ટા સર્વકલાયુક્ત છે અને ભક્તોને ખૂબ જ સુખ-આનંદ આપનાર છે. મતલબ કે પ્રભુ ભક્તને લીલા સહિત સ્વરૂપદાન પરમાનંદની અનુભૂતિ કરાવે.

પરંતુ તે માટે જીવની પાતતા કે સાધના કઈ? તે શ્રીહરિરાયજી મહાપ્રભુ નિઘપ પૂર્વક કહે છે (નિરધાર કીધો) ભગવદ્ ભજન એટલે કે અવસરમાં સેવા અને અનવસરમાં કથાનું ચક્ર પ્રેમપૂર્વક ચાલે. સ્નેહ અને માહાત્મ્યજ્ઞાનનું એક બીજું ચક્ર પણ તેની અંતર્ગત ચાલે તે ‘ભજ’ પરંતુ આ ભજન નિઃસાધનતા ભાવથી કરવાનું છે (સાધન તજ) અને તે ભાવના અષ્ટ પ્રહર એટલે કે સદા કરવાની છે. શ્રીવલ્લભના નામમાં એટલે કે વલ્લભોક્ત ભક્તિ પ્રકારમાં જપ-તપ-તીરથ-નેમ-ધર્મ-વ્રત બધાં જ ધર્મ, ધર્મોને અંતર્ગત છે. ભગવદ્ધામ સેવા કરવા માટેની પાતતા સિદ્ધ કરી આપે છે. સેવ્ય કોણ કે જે લીલા સહિત યશોદાજીને ત્યાં રહી વજ્રભક્તોને સુખ આપ્યું તે. તેમની નિઃસાધનતા ભાવથી સર્વદા સેવા-કથા કરવાં “સર્વદા સર્વભાવન ભજનિયો વ્રજાધિપ:” ચતુઃશ્લોકીના ચારે પુરુષાર્થો આ ભક્તિરૂપ સ્વતંત્ર પુરુષાર્થમાં આવી ગયા કે જે ભક્તિ શ્રીવલ્લભે કૃપા કરી નિજનનોને બતાવી.

(૨)

(૫૨) રાગ - બિલાવલ

૩/૫

ચરણ લગ્યો ચિત મેરો શ્રીવલ્લભ ચરણ લગ્યો ચિત મેરો

૧

ઈન વીન ઓટ કણ નહિ ભાવે ઈન ચરણન કો ચેરો

ઈનહી છાંડ ઓટ બે દાવે સો મૂટપ જૂઠનોટો

૨

ગોવિંદદાસ ચઢ બિશ્વલ કટ સોઈ જ્ઞાન ભલે રો

ભાવાર્થ :

ગોવિંદદાસજી સ્વયંને કહે છે કે હે વલ્લભ, મારું ચિત આપના ચરણમાં નિશ્ચિતતા પૂર્વક લાગ્યું છે તેથી તે વાક્ય બે વાર બોલે છે.

બીજો ભાવ એવો છે કે ગોવિંદદાસનું ચિત શ્રીવિકલ્લના ચરણમાં પણ લાગ્યું છે તે પણ વલ્લભઆત્મજ હોવાથી, કરી તે જ કરી દોહરાવે છે.

‘ચિત લાગ્યું છે’ તેમ શ્રી વલ્લભને એટલા માટે કહે છે કે આપની મારા પર કૃપા છે, ઉપકાર છે કેમ કે મારું ચિત તો આપના ચરણોમાં લાગી જાય તેવું મારું સામર્થ્ય નથી પણ આપનાં ચરણ પ્રમેય કરીને મારા ચિતમાં લાગી ગયા છે અને આપનાં ચરણો ચિતમાં છે તે જોઈને તો શ્રીનાથજી મારી સાથે ખેલે છે, મને સખ્યભાવનું દાન કરે છે.

(૧)

જ્યારે હવે મેં આ સખ્યભાવ રૂપ ભજનાનંદનો સ્વાદ એકવાર ચાખી લીધો પછી બીજું કાંઈ પણ કરી રીતે ભાવે? (ઈન વિન ઓટ કણ નહિ ભાવે) - પ્રભુ સાથે તો હું સખ્યભાવના ભાવથી બંધાયો છું તેથી ત્યાં તો દાસભાવ કરું તો તો રસભાસ થઈ જાય. તેથી (ઈન) જે ચરણો આ મારા ચિતમાં છે તેનો હું ચેરો-દાસ થઈને રહું. કેમ કે સખ્યભાવ તે તો જ્ઞાનમાર્ગની જેમ ખાંડાનો ખેલ છે. તેવી ભક્તિ બહુ દોહાલી છે. ત્યાં માહાત્મ્યજ્ઞાન કેવી રીતે કેટલું નિભાવવું તે બહુ વિવેકની જરૂર છે. મારી ભક્તિ જળવાઈ રહે તે માટે આપનું દાસત્વ ખૂબ જ ઉપકારક છે. દાસત્વ વગરના સખ્યભાવથી અભિમાન આવી જાય તો તો હું ક્યાંધનો ન રહું. માટે હું તો હે વલ્લભ આપના ચરણનો દાસ છું.

આપે જ મને શ્રીવિકલ્લના રૂપમાં ટોક્યો હતો કે “ઠાકોટજી તને દાવ આપવામાં અંચાઈ કરે અને ઉપરથી કાંકરી મારે તો પણ તારાથી સામે કાંકરી ન મરાય કે ન તેમની દોસ્તીને છોડાય. કેમ કે જે પ્રભુ તારા મિત્ર બન્યા છે તેથી ઊંચી વાત કઈ? તેથી તેવી ભક્તિ છોડી બીજું જે કંઈ પણ કરે તો તે મહાનતમ મૂર્ખતા ગણાશે.”

ગોવિંદદાસ કહે છે જેથી મેં આપે જે આશા કરી તે વાતની મનમાં ગાંઠ વાળી દીધી છે અને આપની આ જ્ઞાન-શીક્ષા મારા માટે કલ્યાણકારી (ભલે રો) છે.

મારા પર આ પ્રકારે કૃપા કરનાર શ્રીવલ્લભ ચરણ જ છે. તેવા શ્રીવલ્લભ ચરણોને છોડે તે તો મહામૂર્ખ ગણાય. મને કોઈ જ્ઞાનની જરૂર નથી. હું શ્રી વલ્લભનો ચેરો છું, એટલું જ જ્ઞાન મને રહે તે માટે માટે ઘણું (ભલે રો) છે. અને તે સિવાય હું કોઈનો ચેરો નથી અને તેના સિવાય મને કાંઈ ન રૂચે તથા તેમને છોડીને હું ક્યાંધ ન જાઉં બસ આ જ જ્ઞાન. આ એવું જ્ઞાન છે કે જેનાથી મારું ચિત આપના ચરણોમાં દૃઢ થઈ જશે અને તેથી પ્રભુ પણ મને નહિ છોડે.

(૫૩) રાગ - રામકલી

૩/૫

શ્રીવલ્લભ ચાહે સોઈ કહે

જે ઉનકે પદ દટ કટી પકડે મહારસસિંહુ ભદ્રે

વેડપુરાન સુધરતા સુન્દર થે ભાવન ન સંદે

શ્રીવલ્લભ પદરજ ભજકે ભવસાગરદર્ વદે

નાથ કે નાથ ઇમનાથ કે બંદુ ઇમવગુણ ચિત ન ઘટે

પદ્મનાભકું અપનો જનો કે રૂપત કટ પકડે

ભાવાર્થ :

૫. ભ. પદ્મનાભદાસજીની શ્રીવલ્લભ પ્રતિ પ્રીતિ અનન્ય હતી. તે તો પ્રસિદ્ધ છે. મનસા વાચા કર્મણા તેમના ઘડિને રહ્યા હતા. તેમનો શ્રીવલ્લભ પ્રતિનો વિશ્વાસ દઢા તી દઢ હતો તેથી કહે છે - 'શ્રીવલ્લભ ચાહે સોઈ કરે' - એટલે કે શ્રીવલ્લભ જેને ચાહે છે તેનું સર્વસ્વ કરે છે કે શ્રીવલ્લભની ઈચ્છા સર્વોપરી છે, આપની ઈચ્છા ભક્તના કલ્યાણની પ્રમાણ છે તેમાં કેરકાર ન થઈ શકે, કે શ્રી વલ્લભ ભક્ત જેમ ચાહે (ભક્ત મનોરથ) તે પૂર્ણ કરવાવાળા ભક્તનાધીન છે. પણ શરત છે કે જે ભક્ત આપશ્રીના ચરણારવિંદ દટ કરીને પકડે છે એટલે કે જે આપની મનસા - વાચા - કર્મણા શરણાગત ભક્ત છે અથવા જે આપના પદ (વચનો-શબ્દો)ને દઢતા પૂર્વક પકડે છે, અનુસરે છે. આવા નિષ્ઠાવાનને આપ મહારસ સમુદ્રથી ભરી દે છે તેના હૃદયમાં પૂર્ણાનંદ શ્રીકૃષ્ણને પધરાવી દે છે અથવા આપના ચરણ મહારસસિંહુથી ભરેલા છે તેવા ચરણોને દટ કરી પકડે તો તે પણ તે મહારસમાં વિહાર કરી શકે. (૧)

કોઈ શંકા કરે કે 'વેડપુરાણનો આશ્રય કરે તેને પણ અલૌકિક ફળ તો મળે.' તેવા વચનો છે. તો પદ્મનાભદાસ કહે છે - પણ અહીં જે અલૌકિકતાનું સોદંર્થ, સુધરતાપણું એટલે કે સ્વરૂપાનંદ છે તે ફળ વેડ-પુરાણથી પ્રાપ્ય ન થાય.

શ્રીવલ્લભના ચરણોને કદાચ કોઈ દઢતાથી પકડી ન રાખી શકે પણ આપના ચરણની એક રજની પણ ભક્તિ કરે તો ય ભવસાગરથી તો તરી જાય અને આ ફળ વેડ-પુરાણના અવગાહનથી મળે છે ! સરળ કયું ? (૨)

આમ થવાનું કારણ સમજાવે છે કે શ્રીવલ્લભ તો વિરજ ધર્માશ્રયી છે. આપનું માહાત્મ્ય અતૂલ છે જેને નાથ કહેવામાં આવે છે. તે બધાના જ આપ નાથ છે એટલે કે દેવાધિદેવ છે. કૃષ્ણાત્ પરમ નાસ્તિ દેવં અને સાથે સાથે આપશ્રીમાં પોતાના ભક્તો પ્રતિ એટલો બધો સ્નેહ ભર્યો પડ્યો છે કે આપ નિઃસાધન

ભક્તોના નાથ ન રહેતાં બંધુ થઈ જાય છે. તેના સુખે સુખી અને તેના દુઃખે દુઃખી અને તે વખતે તે ભક્તમાં અવગુણો કેટલા છે તે પ્રતિ દ્રષ્ટિ પણ નથી કરતા, ચિત્તમાં ધારણ જ નથી કરતા.

પદ્મનાભદાસજી કહે છે - હું, પણ આલો જ છું. પરંતુ વલ્લભે મને પોતાનો જાણ્યો છે તેથી તો હું ભવસાગરમાં ડૂબતો હતો કેમ કે તેવા દોષથી ભરેલો હતો પણ આપે મને બચાવ્યો. આ હકિકત છે કે મ કે શ્રીમદ્ ભાગવતની કથા વૃત્તિ અર્થ કરતા હતા તેથી તેમનું અધઃપતન નિશ્ચિત હતું પણ શ્રીવલ્લભે તેમને દૈવી-પોતાના જણા જાણી તેવા પ્રસંગ ઊભા કર્યા અને જ્ઞાનનું અંજન આંજનાર ગુરુ બની રહ્યા કે તેમના ચિત્તના દ્વાર ખૂલી ગયા તેથી પણ લઈ લીધું કે 'ભગવત્ કથા વૃત્તિ અર્થ નહિ કરું.' આમ વલ્લભે બચાવી લીધો.

શ્રીવલ્લભની ચાહના જે પદ્મનાભદાસ મહાત્મ્યની ટોચ પર હતા - મહાપુરાણી હતા તેમને દીનતા સાગર બનાવવાની હતે જેથી સૂકી લાકડી વેચતા કર્યા. જેમનો યશ લોકમાં હતો તેમનો યશ પ્રમુ આગળ કરાવ્યો. જેમનાં કોઠારો અનાજથી તથા ધન-ધાન્યથી ભરેલા રહેતા હતા તેમને શ્રીવલ્લભે ભોજનમાં બે લડી મોડું ન થાય તે માટે ઉધારી કરાવી. જે પોતાના ઘરેથી બહાર ક્યાંય નીકળ્યા નહિ તે શ્રી વલ્લભની પૂંઠે પૂંઠે પરદેશ ખેડતા રહ્યા. જેમની પાસે ભરેલા ભંડાર હતા તેમને દેહનિર્વાહ માટે માત્ર છોલાંથી ચલાવવું પડ્યું. આ બધી લીલા શ્રીવલ્લભની હતી... 'શ્રીવલ્લભ ચાહે સોઈ કરે.'

પરંતુ પદ્મનાભદાસજી નથી માયુસ થયા કે નથી ભાગ્યને કે ભગવાનને દોષ આપ્યો. તેમને મન તો 'શ્રીવલ્લભ ચાહે સોઈ કરે...' આવી મનની દઢતા થઈ તેનું કારણ તેમને શ્રીવલ્લભના ચરણો દટ પકડયા છે અને શ્રીવલ્લભની વાણી તો પ્રથમથી જ ભાગવતનો વૃત્ત્યર્થ કથા ત્યાગ કર્યા ત્યારથી સ્પષ્ટ છે.

તેમને શ્રીવલ્લભના ભોજનમાં સ્હેજે અવર થાય તો તો મારો જન્મારો ઓળે જાય. તેમ વિચાર્યું. શ્રીવલ્લભના પૂછતાં કહ્યું કે "પુષ્ટિધર્મ ગિરે મૂકીને પેસા ચૂકવ્યા. તેવી કઠીન ટેક ન લઈએ તો કારજ ન થાય". શ્રીઆચાર્યજીએ કાશીથી મહાલક્ષ્મીજી પધરાવી લાવવાની આજ્ઞા કરી ત્યારે મધરાતે કોઈપણ પટિસ્થિતિનો વિચાર કર્યા વગર નદીકાંઠે પહોંચી ગયા. અન્ય વૈજ્ઞાવો એમ પણ બોલ્યા કે "જાલણ બાવરો થયો છે." મનસા - વાચા - કર્મણા ત્રણે અનુક્રમે આપશ્રીનાં ચરણોદટ કરી પકડયાના ઉદાહરણો છે.

તો શ્રીવલ્લભે પણ તેમનો મહારસસિંહુ ભર્યો છે. પદ્મનાભદાસના શ્રીવલ્લભ

સંબંધિ ચાલીસ પદ જે પ્રકટ થયા છે તે આના નમૂનારૂપ છે. શ્રીમથુરાનાથજી કહે છે “છપ્પનભોગ તો આરોગ્યો પર પદ્મનાભદાસ કે છોલા બરાબર નાહિ.”

ગોકુલનાથજી કહે છે “કોટીમાં વિરલા”

શ્રીગુણાંહીજી કહે છે “પદ્મનાભદાસની સંતતિ આવી જ હોય”.

શ્રીઆચાર્યજી તથા શ્રીઆચાર્યવચનો આપને માટે પરમનાથ હતા. તેથી તો વૈષ્ણવ જ જાણ્યો પોતાની જાતિ ન જાણી તેવાને જખાઈ કર્યા. શ્રીમહાપ્રભુજીને ત્યાંથી આવેલ સામગ્રીને પાછી ખોકલી. “તત્ સિદ્ધયે તત્તુ વિતજા” રૂપ વચનોને નાથ ગણ્યા. રામદાસજીના ઠાકુરને મુગલ ઘડી ગયો તો સાત દિવસ અમ જલ ત્યાગ્યા. ‘ઠાકુરમાં ભાવ-ભેદ ન હોય’ તે વચનો આત્મસાત કર્યા હતા. આમ, ગુરુ-વૈષ્ણવ અને પ્રભુ સર્વમાં તેમને ભેદસાહિજ્ઞ અભેદ હતા.

તેમની દીનતા તો એવી કે કહે “હવે અમને કાઢવાનો ઉપાય કર્યો.” તેમ પોતાની અનધિકારીતા પ્રકટ કરે છે નહિ કે સિદ્ધાંતની શ્રેષ્ઠતા. આલો નિ:સાધના ભાવ તો દુર્લભ છે. અમને દૂબતા બચાવવા માટે નો આ ઉપાય છે તેમ વિચારે છે અને તે એટલા માટે કે શ્રીવલ્લભની મહાઉદારતા છે કે તે મારા જેવાને પોતાનો જાણી છે. (નાથ કે નાથ અનાથ કે બંધુ.)

દરેક પ્રસંગમાં પદ્મનાભદાસનો વિવેક - વિવેકસ્તુ હરિ: સર્વ નિજેચ્છાત: કરિષ્યતિ છે. ‘ત્રિકુ:ખ સહનં ધૈર્ય’ તે પણ ઉપરના પ્રસંગોથી સિદ્ધ છે. છતાં આપના આશ્રયમાં તનકભર પણ જ્ઞાતી નથી આવી ऐहिके पारलोकिके सर्वथा शरणं हरि: છે. આ વિવેક ધૈર્યાશ્રય તો ભક્તિની પાત્રતા થવા માટે છે. તેમ સમજે છે તેનાથી તો ભવસાગર જ તરણ પણ પદ્મનાભદાસ તો શ્રીમથુરાનાથજીની સેવા કરે છે અને જે ભાગવત લોકોને સંભળાવતા હતા તે ભગવદ્ધશ પ્રભુને સંભળાવે છે તે કળ છે. (૩)

શ્રીગુણાંહીજીનું પદ

(૫૪) રાગ - ભૈરવ

૩/૬

શ્રીવિક્રલેશ વિક્રલેશ કહી દે

ઈનકે સંબંધ બિના દશમાન વસ્તુ માપ તાકો તુ ભુયમે કલેશ કહી સહી દે ૧

રસના ગુણરૂપકો નિસવાસર કર થહ સુખ નિરંતર અઠાર જેસે લહીદે

શ્રીવિક્રલેશકે શ્રીવલ્લભકે પદકો પરાગ પાવે જઠાં વીનકે તુ દાસનકો દાસ ભયો રહી દે ૨

ભાવાર્થ :

મનસા, વાચા, કર્મણા શ્રીવિક્રલેશનું નામ બોલવાનું છે, નામ બોલવા સાથે ચિત્તમાં ધરવાનું છે અને શ્રીવિક્રલેશની આજ્ઞાનું પાલન પણ કરવાનું છે. વિક્રલ તે કે અજ્ઞાન રૂપ અંધકારને દૂર કરે અને પ્રભુનું તથા જીવના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવે તેવા ગુરુ-પરમગુરુ (ઈશ)

આવા શ્રીવિક્રલેશના સંબંધ વગરની સર્વ વસ્તુ આનંદ રહિત છે તેમ સમજવું. આપે નિષિદ્ધ કરી છે તે વસ્તુ કલેશરૂપ લાગવી જોઈએ અને આપ જે અને જેને સ્નેહ કરે છે તેમાં જ સ્નેહ કરવાનો છે. (૧)

જીવનો ભાવરૂપ આહાર કયો ? કે જેનાથી જીવના ભાવને પોષણ મળે ? પુષ્ટ થાય ? તો કહે છે કે શ્રીવિક્રલેશના રૂપ અને ગુણનું જીવેલા થકી ગાન કરવું રસના-જીભથી આ રૂપ-ગુણ જે આરોગવાના છે અને તે પણ બે કે ત્રણ સમય, ભોજન કરીએ છીએ તેમ નહિ પણ (નિસવાસર) રાત-દિવસ અને તે તો પરમ સુખ રૂપ છે.

વળી જ્યાં પણ શ્રીવલ્લભ કે શ્રીવિકલના ચરણ કમળના પરાગની રજ મળે એટલે કે જે ભક્ત આપના ચરણકમળના પરમકૃપાપાત્ર છે તેવા ભક્તોનો દાસ થઈને રહેજે. તેમ પ્રભુના અષ્ટસખા કહે છે. (૨)

શ્રીગોકુળનાથજીનું પદ

(૫૫) રાગ - ભૈરવ

૩/૭

પાત હી શ્રીગોકુલેશ ગોકુલેશ નામ

સકલ સુખનિદાન માન, કરત ત્રિવિધ દુ:ખ ક્ષી હાન ૧

થહ ભુય બન ભયે અષ્ટથામ

ઈન વિના ચોગ થજ કરત વૈરાગ્ય ત્યાગ

વિવિધ ભાંત નેમદર્મ કરત સભ નિકામ

નિશ્ચય ગાહિ ચટલાકમલ ભક્તિભાવ હીયે રમમલ

ગાવત મુખ નિરખ દાસ વાટું કોટી કામ ૨

ભાવાર્થ :

સવારે ઉઠતાં જ સર્વપ્રથમ શ્રીગોકુલેશનું નામ સ્મરણ કરવું આ નામ સકલ સુખ

નિધાન છે. એટલે કે આ લોક અને પરલોક બંને સ્થળે સુખરૂપ સેવાનું દાન કરનારું છે. માટે તો બે વાર ગોકુલેશ કહ્યું છે અને સેવા સુખને કારણે જ સકલ સુખનિધ કહ્યું છે. તથા સેવામાં આવતાં ત્રણ પ્રકારના દુઃખ પ્રતિબંધને પણ દૂર કરનાર છે જેવાં કે ઉદ્વેગ - ભોગ અને પ્રતિબંધ.

આમ આ નામનું સ્વરૂપજ્ઞાન હૃદયમાં ધારણ કરીને (પદ જીન). ગોકુલેશને ભજવાનું છે. એટલે કે તેમની સેવા, તેમના નામરૂપ લીલાનું સ્મરણ કીર્તન-શ્રવણ કરવાનું છે. અને તે પણ આઠેયામ. ચોવીસે કલાક. (૧)

જો શ્રીગોકુલેશને નથી ભજતા અને યોગ સાધવામાં આવે, ચિત્તની નિરોધતા, યજ્ઞ, વૈરાગ્ય-ત્યાગ સર્વ કંઈ તથા વિભિન્ન શારીરિક નિયમ-ધર્મ જે કંઈ કરવામાં આવે તેનું કંઈ મૂલ્ય નથી, એકડા વગરનાં મીઠાં છે. આપશ્રીનું દાસત્વ દૃઢ કરીને (શરણ) ભક્તિભાવને હૃદયમાં ધારણ કરીને (આત્મનિવેદન) તેનો વિનિયોગ-અમલ કરે. મુખથી ગાન કરું, નયનોથી દર્શન કરું, આંત્ર દાસત્વ બસ મને મળે તે જ કામના. બીજી કરોડો કામના તે હું આપના ચરણે ધરી દઈ છું. (૨)

(પદ) રાગ - ભિભાસ

૩/૮

પાવસમે શ્રીવલ્લભ સુવકો ઉત્તર હી રસના લીજીવે નામ
અાનંદકાદી મયુ મંગલાકાદી અશુભ હરન જન પૂરણકામ ૧
ચાહી લોકપટલોક કે વંદુ કો કહી શકે તિહારે ગુણચામ
નંદાસ મયુ રસિક શિરોમણી રાજ કરો શ્રીગોકુલ સુખદામ ૨

ભાવાર્થ ::

વહેલી સવારે ઉઠતાં વૈત જ શ્રીવલ્લભસુતનું નામ, સ્મરણ કરી રસના-જીવવાથી નામ લીજીવે તો જ તે જીવવા રસના છે, રસની અધિકારી છે અને રસ તો આનંદ કૃષ્ણ છે. (રસોવેસ). જે રસ છે તે જ આનંદકારી પોતાના રસનું દાન કરનાર બીજાને આનંદ કરાવનાર (આનંદકારી) છે. તથા તે જ આ દાસના સ્વામી છે અને જીવ માટે મંગલ-કલ્યાણ કરનારું આ નામ છે. આ નામ સર્વ પ્રતિબંધો - અશુભને હરનારું છે તથા તે ભક્તના મનોરથ પૂરા કરનાર છે (જનપૂરણકામ) (૧)

આ લોક અને પરલોકમાં હંમેશાં સાથ આપનારું, સુખ કે દુઃખમાં સાથ આપનાર (સાતા આપનાર) આ નામ છે. તેથી તેને ‘બંધુ’ કહ્યું છે. તે નામના ગુણગાન કરીએ તેટલા ઓછા છે. આ નામ જેનું છે તે ‘આનંદ’નો હું દાસ છું અને તે મારા મયુ છે. આ મયુ રસિક છે એટલે ભક્તને રસદાન કરવાવાળા છે. તથા તે જ

પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ છે (શિરોમણિ) આ જે મારો દેહ (ગોકુલ) છે તેને પોતાનું સુખધામ (વૈકુંઠ) બનાવીને તેના પર રાજ કરો, તેને ચલાવનારા બનો, તેનું સાધન કલ સર્વ કંઈ બનો, આ દેહભૂમિના માલિક બનો....! (૨)

શ્રીચમુનાગ્રનું પદ

(પદ) રાગ - ભિભાસ

૩/૮

દીન જન મોહી દીવે ચમુના
નંદકુમાર સદાવદ મંગો ગોપીનકી દાસી મોહી કીવે ૧
લુખ તો પદમ ઉદાર કૃપાનિધિ ચટણ શટણ સુખકાદી
તિહારે વશ સદા લાડલીવદ તવતટ ક્રિડત ગિરિદાસી ૨
સળ ધ્રજજન વિહરત સંગ મિલ અદભૂત રાસ વિલાસી
લુખારે પુલિન નિકટ કુંજદુમ કોમલે શશી સુવાસી ૩
જ્યો મંડલમે ચંદ વિદાયત ભટભટ છિટકત નાદી
શ્રમજલ હસત જહાત અવિરસભટ જલક્રિડા સુખકાદી ૪
ડીનીજીકે મંદિરમે નિત ઉઠ પાલ લાગા ભુવનકાજ સળકીવે
પદમાનંદાસ દાસી વહે નંદનંદન સુખ દીવે ૫

ભાવાર્થ :

ભક્ત શ્રીચમુનાજીને દીનતાપૂર્વક વિનંતી કરે છે કે મારી પાસે સાધન કરવાનું કોઈ જ સામર્થ્ય નથી. વિવેક, ધૈર્ય, ભક્તિ વગેરેથી રહિત છું. પાપમાં અસક્તિવાળો છું અને દીન છું તેવો મને જાણીને મારા પર કૃપા કરી મને વરદાન આપો. વિવેક ઈર્ષ્યભક્ત્યાદિ રહિતસ્થ વિશેષતઃ પાપસક્તસ્થ દીનસ્થ મને એ વરદાન આપો કે નંદકુમારને જે હું પ્રેમ-શ્રેય જાણું તે સદા મારા ‘વર’ રહે. અન્ય સર્વને તેમનાથી ન્યૂન જાણું તેવો ધ્રુવશ્રેય આપો અને નંદકુમાર જેમને વશ છે તેવા ગોપીજનોનું દાસપણું મને આપો. (૧)

શા માટે શ્રીચમુનાજી પાસે મંગો છે ? તે આગળ કહે છે કે, હે ચમુનાજી ! આપ સમાન ઉદાર કોઈ નથી, અને આપ તો કૃપાના ભંડાર છો. તેથી આપના દેવાથી ઘટશે નહીં અને આપનો સ્વભાવ જ આપવાનો છે. આપના ચરણોમાં મેં શરણ લીધું છે તે જ મારા માટે સર્વ સુખોને પ્રાપ્ત કરાવનારું છે.

નંદકુમાર ભલે સ્વામિનીજીના વર હોય પણ તે વશ તો આપને છે તેથી ક્રિડા

કરવા માટે તો આપના તીર પર જ પધારે છે. પ્રભુ પૂરા વિશ્વનો ભાર વહેવાવાળા છે, સર્વભક્તોનો નિરોધ સિદ્ધ કરી આપનારા છે છતાં ક્રિડા તો તે સર્વની સાથે કરે તે આપની સાક્ષીમાં જ. (૨)

જૂઓ બધા જ વ્રજજનો સાથેમળીને પ્રભુ સાથે વિહાર કરે છે તેવી રાસ-વિલાસ રૂપ લીલા કે જે પરમ અદ્ભુત છે તે પણ આપની સાક્ષીમાં કરી. તમારા કીનારા પર વૃક્ષોની ધાડી કુંજો છે તેમાં પ્રભુને સુખ થાય છે. આકાશમાં કોમલ ચંદ્રની ચાંદની છે તેમ અહીં પણ સુકોમળ કનંયો ચંદ્ર હોય અને મંડલમાં ચાંદની રૂપ વ્રજભક્તો છે. શ્રીધમુનાજીમાં તે ભક્તો પ્રભુને પ્રેમજળથી સ્નાન કરાવી આનંદ માણે છે. રાસ ક્રિડામાં જે શ્રમ થયો તેના શ્રમને શ્રીધમુનાજી હરિ હે છે તેથી ખૂબ જ રસપૂર્વક જલક્રિડા કરી રહ્યા છે. (૩)

આટલો બધો સુખલ્લાવો લીલા પછી પણ આ ભક્તોને ધરવ થતો નથી. જેથી પરસ્પર કહે છે કે હવે તો રોજ સવારે યશોદારાણીજીને ત્યાં તેમને પાપ લાગીને પછી જ આપણાં ગૃહકાર્ય કરવાં (મનમાં તો તે ભાવ છે કે તે સિસે લાલનના દર્શન થાય, ક્યાં મળશું તે ઈશારાથી નક્કી થાય.)

પરમાનંદદાસજી કહે છે આવાં વ્રજભક્તો કે જે પરમભાગ્યવાન છે તેમનાં દાસી થઈએ એવું હે શ્રીધમુનાજી અમને દાન કરો કે જેથી પરોક્ષરીતે નંદનંદનને સુખ દઈએ. (૪)

પુષ્ટિભક્તિ માર્ગમાં તત્સુખની ભાવના મુખ્ય છે. દીનતા ભાવ, નિઃસાધન ભાવ, દૃઢશ્રદ્ધ, એકાંતિક સ્નેહ, શ્રીધમુનાજીની કૃપાવલંબન પશું, ભક્તોનું દાસપશું આ બધું તથા કૃષ્ણને ‘વર’ માનવા ‘પરબ્રહ્મસ્તુ કૃષ્ણો.’

સારસ્વત કલ્પની લીલામાં પ્રભુ નંદનંદન બન્યા વ્રજભક્તોને ભગવદ્ દર્શનાર્થ શ્રીધમુનાજીના મંદિરમાં જવું પડતું. પ્રભુ તેથી પ્રત્યેક ગોપીજનોના ઘરમાં ભક્તવશ્ય સ્વરૂપે બિરાજી એક જ કાળમાં સર્વને સુખ-મનોરથ પૂર્ણ કરતા. ત્યાંની લીલામાં પ્રભુએ સદા ડરતા રહેવું પડતું, અન્ય ગોપી કે મા યશોદાથી છુપાઈને ભક્તવલ્લભ થવું પડતું.

ભગવાનનો આ મનોભાવ શ્રીવલ્લભથી છાણો નથી કેમ કે શ્રીવલ્લભના હૃદયમાં કૃષ્ણ અને કૃષ્ણના હૃદયમાં વલ્લભ બિરાજે છે. તે બન્નેય ભક્ત પર કૃપાદિષ્ટિ કરનારા છે. શ્રીઠાકોરજીની આજ્ઞાથી પોતાનો આત્માનુભાવ પ્રકટાવવા શ્રીવલ્લભ ભૂતલ પર પધાર્યા અને ઘરે ઘરે નંદનંદનને પધારાવી યથેચ્છ સુખલ્લાસ કરી.

તત્સર્વગાત્માનુભાવ પ્રકટન હૃદયસ્થાજ્ઞયા પ્રાદુરસિદ્ધ મુમે। તેથી મંદિરમાં દર્શન કરવા

તે તો સારસ્વતકલ્પની લીલા છે. આજે તો સિ.મુ.માં આજ્ઞા કરી છે તેમ પોતાના તન-ધનથી મન લગાડી ઘરમાં રહીને પ્રભુસેવા કરવી તો ગોપીજનોની જેમ ‘માનસી’ સિદ્ધ થઈ જશે સર્વ ઈચ્છાઓનો વિનિયોગ પ્રભુમાં કરવો. ધર્મ-અર્થ-કામ-મોક્ષ સર્વ ભક્ત્યર્થ છે. તે શ્રીઆચાર્યજીએ પ્રભુએ આત્માનુભાવ પ્રકટ કર્યો છે.

(૫૮) રાગ - રામકલી ૩/૧૧

લુપ્ત સમ ઝોટ ન કોઈ શ્રીધમુનાજી ૧
કરો કૃપા મોહી દીન જાનીકે બિજ વજવાસો હોઈ
રાખો ચાટણ શાટણ તટણી તનવા જન્મ આપદા ખોઈ
ચહ સંસાર સ્વાટચકો સળ વિલ સુતળંદુ સગો ન કોઈ ૨
પ્રેમ ભજનમેં કરત વિલ્લતા સંત સંતાપે સોઈ
તાકો સંગ મોહી સપને ન દીજે માંગત નયનભટ રોઈ ૩
ગટલપાન ડાટલ યમ્યુતમેં વિષયાટસસોં મોઈ
રસિક કહૈ દીન હોય માંગૂ લહટ સમુદ્ર સમોઈ ૪

ભાવાર્થ :

શ્રીહરિરાયજી અહીં પરમકૃપાવંત શ્રીધમુનાજી પાસે દુઃસંગ ન થાય અને ભગવદ્સંગ થાય તેવો વર માંગે છે. તેનું કારણ એ કે દુઃસંગ પ્રભુ અને પોતાની વચ્ચે આવીને સંતાપ કરાવે છે.

હે શ્રીધમુનાજી, આપના સમાન બીજું કોઈ નથી. શ્રીહરિરાયજી અહીં કૃપાની બાબતમાં ભક્તથી મોટું કોઈ નથી તેમ કહે છે. શ્રીધમુનાજી પ્રભુનાં એવા નિર્ઘુષ્ટ-કૃપાવંત-લાગણશીલ ભક્ત છે કે તેવા તો ભગવાન પણ નથી!

અહીં ભક્તની બડાઈ છે, શ્રીધમુનાજીની બડાઈ છે. શ્રીધમુનાજી અને પ્રભુમાં કોઈ ભેદ ન હોવા છતાં અહીં શ્રીધમુનાજી પ્રભુના એક કૃપાળુતા રૂપ ધર્મ રૂપે ઉભરી આવ્યા છે. શ્રીહરિરાયજી એ માંગે છે કે મને આપની પાસે પ્રભુને પ્રિય તેવા વ્રજમાં વાસ થાય તેવું આપો. મારું કોઈ સામર્થ્ય નથી, તેથી મારા નિઃસાધનત્વ (દીનજન)ને ધ્યાનમાં લઈને ગોપીજનોનો પ્રેમ જ્યાં વિહાર કરે છે તેવા વ્રજનો સંગ કરી આપવામાં આપ જ સમર્થ છો. (૧)

વ્રજમાં વાસ આપ્યા પછી પણ હે તટશીતનયા મને આપના ચરણમાં શરણું આપો. ત્યાંથી બીજે કોઈ સ્થળે મારે જવું નથી. માટે તેથી અન્યજન્મ રૂપ આપદાને ટાળો.

અહીં તરણીતનયાનો અર્થ સૂર્યરૂપ નારાયણ - પરબ્રહ્મની પુત્રી અથવા તરણી એટલે હોડી એટલે માહાપુરુષો કે જે દેહધરીને પધારે છે તેવા તરણીતનયા અથવા તરણ એટલે તૃણ એટલે કે જેમનામાં રહેજે અભિમાન નથી તેવાનાં પુત્રી, નિઃસાધનતા જેમના અંગે-અંગમાં ભર્યા છે તેવા.

અહીં શ્રીહરિરાયજી (શ્રીયમુનાજી)-ભક્તિનું શરણ છોડી ક્યાંય જવા તેપાર નથી કેમ કે સંસાર-અહંતા-મમતાના અંગરૂપ પુત્ર કે બંધુ વગેરે કોઈ જ સાચાં સગાં નથી કેમ કે તેમની દરેક કૃતિની પાછળ કામ-અર્થરૂપ સ્વાર્થ હોય છે. તેઆત્મકલ્યાણ કરવામાં મદદરૂપ નથી. (૨)

તેનું કારણ હજુ પણ આગળ વધીને કહે છે કે મદદ તો છોડી પણ પ્રેમપૂર્વિકા ભક્તિમાં પણ તે વિખ બની રહે છે અને તેવાઓ વાણી-ક્રિયાથી દુઃખ આપનારા છે. શ્રીહરિરાયજી તેવાના સંગ સ્વપ્નમાં પણ આપવાની ના પાડે છે. સ્વપ્ન મિથ્યા હોવા છતાં તે સૂક્ષ્મ રીતે મનમાં ધુસી જાય છે અને મનમાં ધુસેલું તો વાણી અને ક્રિયામાં પ્રકટે. તેથી કાકલૂદી પૂર્વક વિનવીને કહે છે તે વા. દુઃસંગથી મને બચાવો. (૩)

અમૃતમાં ઝેરવાળું પ્રવાહી નાખવામાં આવે તો જે સ્થિતિ થાય તેવી સ્થિતિ મારા માટે દુઃસંગરૂપ વિષયતા રસનો મને સંગ થઈ જાય તેવી થાય. તેથી શ્રીહરિરાયજી શ્રીયમુનાજી પાસે માંગે છે કે મને એવો સંગ આપો કે જેવો સંગ સમુદ્રની લહેરોને સમુદ્રનો છે. હું ભગવદ્ અંશ હોવા છતાં ભગવાનનો સેવક છું જેથી ભગવદ્સેવાર્થ ભગવદ્સંગ થાય તેવી મારી આશા પૂર્ણ કરો. (૪)

જગાથવે કે પદ

(૫૯) રાગ - ઊભાસ

૩/૫૫

ભોટ ભવે જગો નંદનઠ સંગ સખા ઠાડે જગવંદ (૧)
સુરભીન પથ હિત વત્સ પિવાયે પંછીચૂણ દર્શોદિશ ઘાયે (૨)
મુનીસદ તકે તમચર સ્વર હોય, સિથિલ ધનુષ રતિપતિ ગઢી ડાચે (૩)
નિશિ હી ઘટી રવિરથ રશિ રાજે ચંદ મલીન ચક્રઈ રતી સાજે (૪)
કુમુદીની સફૂલી વાદિજ ફૂલે ગુંજવ ફિરત અલિગાણ મૂલે (૫)
દરસન દેહો મુદિત નરનાટી સૂરઢાસ મલુ દેવમુરટી (૬)

ભાવાર્થ :

હે નંદનંદન, સવાર થઈ ગયું છે આપ જગો. હે જગવંદન આપના સાથી સખાઓ

આવીને ઊભા રહી ગયા છે. (૧)

ગાયો (સુરભી ગાય) પોતાનું દૂધ વ્હાલને કારણે પોતાના વત્સ-વાછરાને પીવડાવે છે. જેથી અમને પણ ભાવ ઉદ્ભવી થાય છે કે અમારા આ બાળને અમે દૂધ પીવડાવીએ અને પંખીઓ પણ પોતાના નાના બચ્ચાંના ચણા માટે દર્શોદિશ ઝડપવી ઉડી રહ્યા છે. (૨)

આ બગાલા કે જે મુનીની જેમ તળાવમાં ધ્યાનથી પોતાના પોષણ માટે પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. નિશાચર પંખી-પશુ હવે ચૂપ થઈ ગયા છે રતિપતિએ (કામદેવ) રાતભર તેના કામસર ચલાવ્યાં તેથી હવે તેણે પોતે થકી જઈને ધનુષ્યને ફેંકી દીધું છે. (૩) રાત્રી પૂરી થઈ ગઈ છે. સૂર્યદેવનો રથ ઉત્સાહપૂર્વક આવી રહ્યો છે. ચંદ્ર ગાંબો થઈ ગયો છે. ચકલા-ચકલી એકબીજાને પ્રેમ કરવા તત્પર થઈ ગયાં છે. (૪) આકાશમાંની ચાંદની શરમાઈ જાય તેમ સંકોચાઈ ગઈ છે. અને જલના કમળો ખીલી રહ્યા છે. ભમરાના જૂથો આનંદ સહિત ઉડી રહ્યાં છે. (૫)

તથા નરનાટી સર્વ પ્રસન્ન વદન છે. માટે હે નંદનંદન જગવંદન દર્શન આપો. આ સૂરઢાસના મલુ તો દેવના દેવ છે. અથવા (સૂર) દેવો તા તેમના ઠાસ છે અને મલુ તેમના સર્વદોષને દૂર કરનારા છે (જેમ હોંદ્રના દૂર કર્યા). (૬)

વિશેષ અર્થ :

હે શ્રીવલ્લભના લાલ (ભોટ-ભવે) અમારું ભાગ્ય ખૂલી ગયું છે હવે આપ અમારા અંતર્યામી રૂપે (પોઢેલા) સાક્ષી છો તે હવે (જગો) સાનુભાવ જતાવો.

સાથે સાથે અપ-વર્ગ દેવો વગેરે (સખા) પણ આતુરતાથી ક્યારના ઊભા છે. અને આખું જગત આપને વંદન કરવા (મર્યાદા) તત્પર છે. માટે પધારો. આવરણ (માથા) દૂર કરી સન્મુખ થાઓ.

આપ પૂર્ણાનંદ હોવાથી બધે જ આનંદ પ્રકટ થઈ ગયો છે. આ ગાયો પોતાનાં વારછાંને પ્રેમથી દૂધ પીવડાવી રહી છે. પોતાના નાનાં બાળ પક્ષી માટે ચણા લાવવા પંખીના યૂથ દર્શો દિશા દોડી રહ્યા છે.

બધાંએ આપની સ્વાધીનતા સ્વીકારી છે. પોતાના ધર્મ છોડી દીધા છે. શરણાગત થયા છે, અર્જુનની જેમ. તેથી તો મુનીઓ જે અંદર ધ્યાનમાં સ્થિર છે તે આપના દર્શન માટે નજર કરી રહ્યા છે. રાત્રે ચરનારા જીવે પોતાના મુખ્ય ધર્મરૂપ સ્વર છોડી દીધો છે. કામદેવ કામના બાણ છોડે છે તેનું તો ધનુષ્ય જ નિર્ભળ થઈ ગયું છે.

અમારામાં રહેલા અંધકાર-અજ્ઞાન આપની કૃપાબળથી ઓછું થઈ ગયું છે (સૂર્ય)-જ્ઞાન દેવનો પ્રકાશ પથરાઈ રહ્યો છે. દોષયુક્ત પ્રકાશ વાળો ચંદ્ર (શાંકરમત-શિવજી ચંદ્રને ધારણ કરે છે) આપના મુખ પ્રકાશથી (કૃષ્ણાસ્વરૂપ વલ્લભ)થી શુદ્ધાકૃતના પ્રકાશને લીધે ઝાંખો પડી ગયો છે. ચક્રાં જેવાં અમારા જેવા નિઃસાધન જીવોમાં આપે ભાવરૂપ રતિને સાજી દીધી છે જે ચંદ્રપ્રકાશથી આનંદ પામી વિકસે તેવા માયાવાદીઓ કરતાં ગણેલા મુખવાળા થઈ ગયા છે અને જે કૃષ્ણ કૃપારૂપ રસમાંથી પ્રકટયા છે તેવા વારિજ કૂલ્યા નથી સમાતા. જેઓ ભક્તિ રસમાં જ મસ્ત છે તેવા ભ્રમરો, પ્રભુકીર્તન રૂપ ગુંજારવ કરવામાં જ આનંદ પામે છે.

આવા આપના પ્રકટયના ઔદાણથી જે ખૂબ પ્રસન્ન થઈ ગયા છે તેવા નર-નારીને હે પ્રભુ, આપ કૃપાકરીને દર્શન આપો. સાનુભવ જતાવોકેમ કે શારત્રો રૂપ આપના સ્વરૂપને જોવાનો અધિકાર નારીને નથી તો તેવો અધિકાર આપના સાક્ષાત્ સ્વરૂપથી આપો.

સૂરદાસ એટલે કે જે દેવાધિદેવના દાસ છે તેમના આપ સ્વામી (પ્રભુ) હોવાથી આ દેવીજીવો (દેવ)ના દોષો દૂર કરનાર (મુરારી) બનો કે જેથી કરીને નિર્દોષ બ્રહ્મ સાથે સદોષ જીવને સંબંધ થઈ શકે.

(૬૦) રાગ - ભૈરવ (શિતકાલ) ૩/૧૬

ઊઠો મેડે લાલ ગોપાળ લાડલે રજની વીલી બિમલ ભયો ભોટ
દરદર દલિ મથત ગોવિંદા, દિગ્ગ કટથ વેદકી સાટ ૧
કરો કલેહિ દલિ ઓટ ટાનંદ બિશ્રી મેવા પટોસું ઓટ
આસકરથા પ્રભુ મોહન લુભ પટ વાટી તનમન માન ઝકોટ ૨

ભાવાર્થ :

(લાલન) પ્રભુને જગાવતાં માતાજી ભાત ભાતની પસંદગીના વચનો કહે છે.

હે લાલ તમે મને બહુ જ પ્રિય છો માટે હું તમોને લાડ લાડવવા માટે જ જગાવું છું. તેથી તમે તમારી મરજીથી ઊઠો. જ્યારે અંધકાર (રાત) વિદાય થએલ છે તેથી સર્વ ઊઠયા, તેમ આપ પણ ઊઠો. જે સવાર થયું છે તે ખૂબ જ વિમલ પવિત્ર છે, ભલે રજની અપવિત્ર રહી હોય ! તેથી બીજું ભૂલી જઈને વર્તમાનની બિમલતાને યાદ કરીને પણ ઊઠો. ગોપીએ પોત-પોતાના ધરમાં દહીંને વલોવે છે. પોતાના જિતનું મંથન કરી તેમાંથી સારૂપ પ્રેમ-માખણ તો આપ જ છો. પ્રત્યેક ધરમાં તેઓ આપને માખણ આરોગાવવા તત્પર થયેલ છે. તે સૌના મનોરથ પૂર્ણ કરવા

માટે જાગો. (મંદિરમાં નહિ - ઘરઘર) અને જેઓ શાસ્ત્રીય મર્યાદા અનુસાર દીક્ષિત થયા છે તેઓ ઊંચા અવાજે આપના જ ગુણગાન (વેદ-વાક્યો) નો ઉચ્ચાર કરીને ગાઈ રહ્યા છે જેથી તેમના કેવલજ્ઞાન યુક્ત અંતઃકરણને ભગવદ્ભાવયુક્ત જ્ઞાન વાળાં અંતઃકરણ બનાવવા પણ જાગો. (૧)

લાલન, તમે રાતભરના ભૂખ્યા થઈ ગયાં છો. દિવસે તો તમોને લાડ-લડાવીને સ્નેહનું ભોજન કરાવીએ, પણ આપ પોઢો પછી તે બની ન શકે તેથી આપ પ્રેમભૂખ્યા પણ થઈ ગયા હશે તેથી અમારી ભક્તિનું ભોજન-કલેહિ કરવા ઊઠો. દહીં અને ભાત તેવાર છે જે આપને ખૂબ જ પ્રિય છે. કેમ કે ગોપી દહીં વલોવીને પોતાના પ્રેમને દઢ કરે છે અને બ્રાહ્મણો નિત્યકર્મરૂપ યજ્ઞ કે જેમાં ધાન્યનો ઉપયોગ છે. તેમ કરી નિષ્કામકર્મથી આપના (ભાત) પ્રતિ પ્રતિબલ્લ થાય છે. વળી આપનો હું બિશ્રી અને લીલા-સૂકા મેવા પણ પીરસીશ. બિશ્રી તો આપના રસદાન સ્વરૂપને યાદ રાખી ધરી છે અને તે ભજનાનંદ સમાન મીઠી છે તો મેવા છે તે જ્ઞાનરૂપ છે કેમ કે તે બુદ્ધિને તેજ કરનારા છે. તે પણ આપને સમર્પું છું. માટે હે પ્રભુ અમારું સમર્પણ સ્વીકારવા જાગો. અમને ફલ શું જોઈએ છે, તેમ પૂછો છો ? આસ કરન ? આપ જાગો, આરોગો અને પ્રસન્ન રહો તે જ આસા કરનારા છીએ, માટે જાગો. આપ તો પ્રભુ છો તે પણ અમને બબર છે અને મોહ ફેલાવીને અમારામાં રહેલ માહાત્મ્યજ્ઞાનને ભૂલાવી દેવડાવનારા પણ આપ છો. હે લાલન જાગો અમારું તન-મન-પ્રાણ આપે આખા આપને ભેટ-ઉપહાર રૂપે ધરી દઈએ છીએ, સમર્પિત કરીએ છીએ. આપ તેનો યહચ્છ ઉપભોગ કરો, તે માટે પણ જાગો. હે લાલન, મારા લાડીલા હુંવર, આપ જાગો. (૨)

(૬૧) રાગ - ધિભાસ ૩/૨૩

મેં જાન્યો જગી કઢાઈ તાલે ઘશુમતિ તેડે દાટ ટાઈ
મેડે પિછવાડે વેસેઈ સુરનાસો વિનહૂ મધુદી મુટલી બળઈ ૧
જનમ સુફલ કર વિનાતિ ચિત દાટ અપને કઢાઈ હિન દેહો જગાઈ
લે ઉછંગ મોહનકો ઘશુ મતિ ટાંગાન ઠાડી
ગોપી મુખ દેખત હંસલે રહિષક બલબઈ ૨

ભાવાર્થ :

ગોપી સવારના પહોરનાં પોતાનાં નિત્ય કર્મ પડતાં મૂકીને અથવા કહો કે વિસરી જઈને ધશુમતિને આંગણે આવે છે. જેની સર્વ ઈચ્છા પ્રભુ ગામી થઈ ગઈ છે તેવી ગોપી પોતાનાં નિત્ય-નિષિત્તિક ધર્માની ઉપરવટ થઈને શ્રીપ્રભુમાં જિત પડેલી દે

છે. પણ તેટલા માત્રથી તેને સંતોષ નથી થતો કેમ કે તે તો પુષ્ટિભક્તિ હદય યુક્ત છે જેથી પ્રભુ દર્શનની તાલાવેલી જાગે છે. આથી તે જેની બુદ્ધિ હંમેશા પ્રભુનાં જ યશ વિચારવામાં વ્યસ્ત છે તેવાં યશોભતિને આંગણે આવે છે. (નિવેદનં તુ સ્મર્તવ્યં સર્વથા તાદૃશં જનૈઃ.) અને યશોભતિને કહે છે કે એમ લાગ્યું કે કાન્હ કુંવર જાગી ગયા છે. (“મેં જાન્યો જાગી કાન્હાઈ તાતે યશોભતિ તેરે ધર આઈ”). યશોભતિ, (તાદૃશી) તમારા હદયમાં તો ફૂજા સદા જાગૃત છે પણ તમારા સંગે આજે મારા હદયમાં કંઈક પ્રેરણા થઈ છે, કાન્હ જાગ્યા તેવી. તેથી બહાર પ્રકટેલ કાન્હ મારા હદયના કાન્હને જગાવે અને મારાં સર્વ દોષ દૂર થાય જેથી શુદ્ધ હદયરૂપ આસન તેને લાધક થાય. (સં.નિ.)

અહિચેત પ્રકટ સ્વાત્મા વન્તિવત્ પ્રવિશેદ્ યદિ

તદેવ સકોલ બન્ધો નાશમેતિ ન યાન્યથા

સર્વાનન્દ મયર્યાપિ કૃપાનંદ સુદુર્લભ

આ કૃપાનંદ એટલે કે સાક્ષાત્ અંદર-બહાર અનુભૂતિ માટે તારે આંગણે આવી છું. સર્વાનંદ તો મારા હદયમાં હતાં જ!

ગોપી કહે છે મારી પાછળ મધુરી મુરલીના સૂર સંભળાયા અને તે સૂર બરાબર લાલો બજાવે છે તેવાં જ હતા તેથી મને લાગે છે, તેણે જ આ મુરલી વગાડી તેથી લાલો હવે જાગી ગયો હશે જ.

મને પરોક્ષમાં તેના મુરલીના સૂર સંભળાયા (પિછવારે) મને ખાતરી છે કે તેવો પરમ-આનંદરૂપ નાદ-રવ તેના જ અધરામૂતમાંથી પ્રસરેલા હોય અને તે મુરલીના શબ્દ-સાકાર રૂપે મને અનુભૂત થયાં. મને જાણે કહેતા હોય “તને મું વચન આપ્યું હતું તે સાકાર કરવા હમણાં જ ચાલી આવ.” પ્રભુની મુરલીના નાદની પ્રેરણા અને બળથી તો ગોપી સર્વબંધનો છોડી-તોડી રાત્રે વનમાં આવેલી અને દોષોથી નિવૃત્ત થઈને પરમાનંદને પામી હતી. (૧)

ગોપી તે જ આશાએ યશોદાજીના આંગણે આવી છે. પણ ત્યાં કાન્હને ન જોતાં, કે ન અણસાર જણાતાં હવે તે ભૂબાકરી બની જાય છે, કંઠ ભરાઈ આવે છે અને યશોદાજીને વિનવે છે કે “મારો જન્મ સુકલ કરવામાં સહાય કર. મારી આ વિનતીને તો કાને નહિ પણ ચિત્તમાં ધારણ કર અને કૃપાળુ પ્રભુને જગાવી દે, અને મને દર્શન કરાવ (“જનમ, સુકલ કર વિનતી ચિત્ત ધર અપને કાન્હ દેહો જગાઈ”) અહીં ગોપી એમ કહે છે કે મારા હદયમાં રહેલા કાન્હને જગાવી દો અને માતા સમજે છે તેમના કાન્હને જગાવી દે. પુષ્ટિલીલા ભક્તોહારકતાની છે

સર્વોદ્ધારકતાની ગોણથી, તેથી બન્ને પોતપોતાની રીતે ઠીક છે. કેમ કે ફૂજા આપણી અંદર પોઢેલા છે તે જાગે તો જ ‘જન્મ’ પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગની દૃષ્ટિથી સુકલ થાય. પુષ્ટિ કાવેન નિશ્ચયાત્ કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા મોટા લોકો બહુ જ કૃપાળુ હોય છે. તેથી યશોદાજી પોતાના ઘરમાં જઈ પોતાના કનૈયાને ગોદમાં પધરાવીને આંગણમાં આવીને ઊભી રહી આ કનૈયા સર્વને મોહ પમાડનાર છે. જે પ્રવાહી છે તેને લોકમાં આસક્તિ કરાવે, તેને કનૈયાનું સ્વરૂપજ્ઞાન ન થાય અને જે વેદમાં શ્રદ્ધાવાન છે તેમને યજ્ઞ અને ધ્યાનરૂપ ફૂજા જણાય જ્યારે મર્ધાદા ભક્તો શાસ્ત્રની મર્ધાદામાં ચિરાજતા ફૂજાની પૂજા કરે જ્યારે પુષ્ટિ ભક્તો તેને નિષ્કામભાવે સર્વભાવથી પોતાના સ્વકીય જાણી પૂર્ણ સ્નેહથી ભજે. આ ભગવાનનું મોહન સ્વરૂપ છે. (“લે ઉછંગ મોહનકો યશુભતિ આંગન ઠાડી”).

ગોપી ફૂજાનું મુખ જોતાં કે ફૂજા ગોપીનું મુખ જોતાં (હસતાં પ્રસન્ન થઈ ગયા અથવા પ્રભુ ગોપીને મીઠો વિલંબ કરાવ્યો તેથી મુસકાઈ રહ્યા છે અને ગોપી કહે છે કે ‘મહત્ કૃપાથી આપે પધારવું જ પડે’ તેમ કહી મલકાય છે.) ગોપી ભક્ત પ્રભુના મુખારવિંદ રૂપ શ્રીવલ્લભને નિરખીને પ્રસન્ન થઈ રહી છે. આ સુંદર લીલા- (અનોખી લીલા) નિહારીને જે રસિક ભક્તો સાંપ્રત કાળના છે તે ભક્ત-બગવાન અને લીલાનાં ઓવારણાં લે છે. શ્રીહરિરાયજીની કૃપાથી આ સુંદરલીલા કીર્તન રૂપે આપણને પ્રાપ્ત થઈ. (૨)

કલેઉ

(૬૨) રાગ - રામકલી

૩/૨૬

મૈયા મોહી માખન મિશ્રી ભાવે

૧

મીઠો દહિ મિઠાઈ મહુ દુલ્લ અપને કરસોં ક્યોં ન ખવાવે

૨

કનક દોહની દે કર મેરે ગૌ દોહન ક્યાં ન સિખાવે

અજદૂ વ્યાહ કરત નહીં મેરો તોહી નીંદ ક્યાં આવે

થવુભૂજ પ્રભુ ગિરિહરકી બતીયાં સુન લે ઉછંગ પથપાન કરાવે

ભાવાર્થ :

કનૈયો યશોદા મૈયાને કહે છે - મને માખન મિશ્રી બહુ ભાવે છે. (પુષ્ટિ પ્રભુ મહાપ્રભુને (સ્વકીયને) કહે છે કે મને તો આ ગોકુળમાં પધાર્યા તેથી ક્રોમળ ભાવ તથા પ્રિયત્વનો ભાવ કે જે બન્ને શુભ-સ્વેત (સાત્ત્વિક નિર્ગુણ) મિશ્રી હોય તે

ભાવ-પ્રેમ સહિત હોય તેની અપેક્ષા છે.)

દહીં પણ મીઠું અને ચિઠાઈ પણ મધુર અને ધી આ બધું તું મને તારા પોતાના હાથથી કેમ નથી ખવડાવતી? દૂધ વિકૃત થાય પણ પ્રભુ અનુકૂળ હોય તેવું દહીં (તેવો સ્વાભાવ) મને પ્રિય છે. લોટ વ. મોળા હોય પણ તેને સિદ્ધિ-સુગંધીત કરવામાં આવે તેમ જીવસ્વભાવ તો દુષ્ટ હોય પણ (ધડતર) સંસ્કારથી તેને યથા શક્ય પ્રભુ ઉપયોગી ઈષ્ટ બનાવવામાં આવે. તંથા (સ્નેહ) માખણ જેવા ભક્તોની પરીક્ષા કરવામાં આવે તેને તાવવામાં આવે તો ધી સમાન બની જાય છે. અથવા થોડાક જ વિપ્રયોગરૂપ ઉખાથી જે પિગળી જાય તેવા સ્વાભાવના શુદ્ધરૂપમાં બની ગયા છે તેવા મને બહુ પ્રિય છે અને તેવા ભક્તો આપના કરકમલમાંથી મારા મુખમાં (મુખારવિદરૂપ તો મહાપ્રભુ જ છે.) પધરાવો. (૧)

સુવર્ણની દોહની મારા હાથમાં પધરાવીને તું મને ગાપો દોહવાનું શીખવીશ? કેમ શિખવતી નથી?

હું વલ્લભ જે ઉત્તમ-સુવર્ણ સમાન પાત્ર-અધિકારીજીવો છે તેમાં તો રસ સમાય, ઢોળાય નહિ અને વિકૃત પણ ન થાય. દયારામભાઈ કહે છે “જે કોઈ પ્રેમઅંશ અવતરે પ્રેમરસ તેના ઉતરમાં ઠરે. સિંહણ કેરું દૂધ હોય તે સિંહણસૂતને જરે. કનકપાત્ર પાખે, સૌધાતુ કોડીને નિસરે”. હું તેવાઉત્તમ ભક્તોને રસદાન કરવા બહુ આતુર છું. તમે ભૂતલ પર જઈ તેવા ભક્તોને શોધી શોધીને તેવાં સુવર્ણ પાત્ર-દોહનીને મારા હસ્તમાં પધારવો. મારે તેવા ઈદ્રયધારી (ગો) માંથી રસ પ્રકટાવવો છે કે જે બીજાનું કંઈક કલ્યાણ કરવામાં સહભાગી થાય. “તુંજ સંગે કોઈ વૈષ્ણવ થાય તો તું વૈષ્ણવ સાચો.”

હું મા. તે આ ધોરી-ધેનુનું દૂધ ગરમ-મીઠું ઉકાળીને ઓટપું છે તેના કરોરા ભરી ભરીને મને કેમ નથી પિવડાવતી.

હું વલ્લભ આ જે નિર્મલ (ધોળી) ધેનુ (ભક્ત) નો જે ઓટપો દૂધ ખૂબ મંથન તથા તાપયુક્ત હૃદયમાંથી નિકળેલ પ્રેમરસ મને બહુ ભાવે છે. હું પુષ્ટિસ્થ તેટલા માટે જ થયો છું. નિઃસાધન કલાત્મા માટે જ છું. તું મને તેવા તટીયના રસનું પાન કરોરા ભરી ભરીને કરાવ. જોકે તે બધાં જ શ્રીસ્વામિનીજીના ભાવથી ભાવિત છે. (૨)

હું માતા, તને નિંદ કેમ આવે છે? મારો બ્યાહ કરાવ્યા વગર? તને ચેન કેમ છે? ચિંતા કેમ નથી થતી કે હજું મારો પુત્ર કુંવારો રહી ગયો!

હું વલ્લભ, આપ દેવીજીવોનો મારી સાથે સંબંધ તત્કાલ કરાવો. આ એક દિવ્ય વિવાહ પ્રકાર છે. એક બીજાના થઈને એક જ ઘરમાં સાથે રહેવાના કોળ છે.

પ્રભુની સંસ્કૃતિ અને જીવની સંસ્કૃતિનું એકરસ શિશ્રણ છે. જીવનાં સુખ પ્રભુના બની રહે છે અને પ્રભુના દુઃખ જીવનાં બની રહે છે, તેવાં આ આત્મ-જોડણ છે. બ્રહ્મસંબંધ છે. જો જીવ મને સમર્પિત થવાનો કોલ સત્યનિષ્ઠાથી આપે તો પછી હું તેના દોષને જોવા નથી માગતો. મારા સંબંધ માગથી તે દોષો પણ દિવ્ય દોષ બની જશે અને ભગવદુપયોગી બની રહેશે. તેનો લોભ મારા દર્શન માટે હશે તેનો કોષ ભક્તિ વિરોધીઓ માટે હશે, તેની કામના પ્રભુસેવાની હશે વગેરે વગેરે. તેને જગતમાં મોહ થશે, તેને રાજના ખાસ ખવાસ તરીકે અસ્મિતા મદદરૂપ હશે. તે પ્રભુ-સેવા કરવા તત્પર હશે અને બીજાથી તેમાં વિશેષતારૂપ મત્સર હશે. તો પણ તે મારે માટે હોવાથી હું તેને દોષ નહિ કહું. તેવા જીવ સાથે હું વલ્લભ, મારો વિવાહ કરો. આપ એકશ્રણ પણ વિલંબ ન કરો (નિંદ ન લો).

યશોદાજી આ લાલનની, મોટાઓ કરે તેવી વાતો સાંભળીને ખૂબ પ્રસન્ન થયા. અને લાલનને ગોદમાં ઉઠાવી લઈને પયપાન કરાવવા લાગ્યા.

સર્વસમર્થ પ્રભુ (ચતુર્ભુજ પ્રભુ) પ્રજાભક્તોના દુઃખ ટાળવા માટે ગિરિધર બન્યાં આવી ભક્તવસ્તવતા તથા તે જ પ્રભુ “છછીયાં ભર છાછ પં નાચ નચેયા”ની કાલીધેલી ચેષ્ટા પણ કરે છે. તેવી પ્રભુની લીલા નિહારીને શ્રીવલ્લભ ભાવવિભોર થઈ જાય છે અને લાલનને કંઠે લગાવી દે છે તથા પોતાના હૃદયના ઉછળતા ભાવનું (રસનું) પ્રભુને પાન કરાવે છે. (૩)

પ્રત્યયર્થ

(૬૩) રાગ - રામકલી

૩/૩૪

હરિચરણ ગાવત ચલી વ્રજસુંદરી નદી ચમુનાકે તીર
લોચન લોલ બાહિ જોટી કટ શ્રવણ મલકત બીર ૧
બેની શિથિલ ચાટુ કાંધ પંટ કટિપટ અંબર લાલ
હાથન લીધે કૂલનકી ડલીયાં ઉટ મુક્તામણિ માલ ૨
જલ પ્રવેશ કરે મંજન લાગી મથમ હેમકે માર
જેસે પ્રીત હોય નંદસૂત વ્રત ઠાન્વો ચહ આશ ૩
તબ તે ચીર હરે નંદનંદન ચઢે કંઠબકી ડાટી
પરમાનંદપ્રભુ વટ દેવેકો ઉદમ કીચો હૈ મુટાટી ૪

ભાવાર્થ :

પ્રજની સુંદરીઓ, હજુ બ્રહ્મયુક્તના અંધારાં છે ત્યારે જે ઉત્તમ હરિસ્મરણ નહિ

પણ મોટા અવાજે હરિયશ ગાતી ગાતી શ્રીધમુનાજી કે જેમનું આધિભૌતિક સ્વરૂપ નદી છે તે સ્થાને (તીરે) ચાલી તે વ્રજસુંદરીઓના લોચન ચપળ (લાલ) છે, એકબીજાના હાથથી હાથ પકડી લીધેલા છે તેમના કાનમાં આભૂષણ ઝળકે છે. (૧)

અંબોડામાં ગૂંથેલી વેણી ઢીલી પડીને ખભા પર આવી રહી છે અને કટી ઉપર બાંધેલ વસ્ત્ર લાલ રંગનું છે. તેમના હાથમાં ફૂલોની છાંય છે અને ગળામાં હૃદય સુધીની લાંબી મુક્તામણિની માળા છે. (૨)

આ વ્રજસુંદરીઓએ જલમાં પ્રવેશ કરી સ્નાન કરવા લાગી આ હેમંત ઋતુની પ્રથમ માસ હોવાથી આ પ્રકારનું વ્રત તેઓએ ધારણ કર્યું છે. આ વ્રતનો હેતુ એ છે કે નંદસૂત કનૈયા સાથે પરસ્પર પ્રીત બંધાય, અમારા તે પ્રતિ થાય. (૩)

ત્યારે કિનારે રાખેલા સુંદરીઓના ચીર ગોપ સાખા સાથે આવેલો કનૈયો હરિ ગયો અને કંદબની ડાસી ઉપર ચડીને બેસી ગયો.

કનૈયો તો સ્વયં પરમ-આનંદ સ્વરૂપ છે અને તે પ્રમેય કરીને (સામે ઋતુને) આ વ્રજસુંદરીઓને વર-દાન કરવા તત્પર થયો છે. માટે તો તે આ લીલા કરી રહ્યો છે. આપ તો મુરારી હોવાથી જલમાં આ પ્રકારે સ્નાન કરવાનાં દોષોને પણ મિટાવવા વાળા છો. (૪)

વિશેષ ભાવાર્થ :

વ્રજસુંદરીઓ કે જેમાં વ્રજનું સૌંદર્ય જ્યાં ભર્યું પડ્યું છે તેમને નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિ અઢળક નિષ્કામ એકાંતિક સ્નેહ છે. તેવી જગત્-ઉઠત્ સ્વભામાં પણ પ્રભુની યશરૂપ લીલામાં જ મગ્ન રહેનારી છે. પ્રભુની કૃપા થાય તો જ કાજ સરે પણ પ્રભુ પ્રતિનો સ્નેહ અન્યની સામે પ્રકટ ન થાય તો જ રસ થકે થાય, તેથી બ્રહ્મ મુહૂર્તમાં નીકળી છે. કૃપાળુ શ્રીધમુનાજી કે જે પુષ્ટિભક્તિના આદર્શ છે તેમના તીરે આવે છે. કૃષ્ણ પણ તેવી કૃપા સિંધુને તીરે જ હંમેશા પ્રાપ્ય થાય છે.

તેમના આ આંતરિક સૌંદર્ય સાથે બહારના લક્ષણોરૂપ સૌંદર્ય પણ ભળે છે. તેમનાં નેત્રોની ચપળતા પ્રભુને શોધવા તત્પર છે. સમાનશીલ સાથે હાથના અંકોડા ભેરવે છે. કાન પ્રભુની આહત સાંભળવા આમતેમ મુખ ફેરવે ત્યારે આભરણ ચૂલે છે. પ્રભુ નહિ દેખાતાં તેમના હૃદયમાં રહેલ શરિમોરરૂપ કોમળતા અસ્વસ્થ થઈ જાય છે અને જેમના સ્કંધ ભગવાન છે તેના આશ્રયે જાય છે. અનુરોગરૂપ લાલ વસ્ત્રથી અંગને લપેટ્યું છે. પ્રભુનાં પૂજા (માહાત્મ્યરૂપ) ફૂલો બીજા હાથમાં ટોકરીમાં છે. તેમના હૃદય ઉપર તો મુક્તામણિની માલાની વચ્ચે કનૈયો સ્વયં બિરાજે છે.

પ્રભુ પ્રાપ્તિ અર્થે તે ગમે તે કરવા તત્પર છે. તેથી તો હેમંતના પ્રથમ માસની સપ્ત ઠંડીમાં પણ તપ વ્રત ધારણ કર્યું છે. યમુનાજીની કૃપાથી પ્રભુ મળશે તે આશાએ જળમાં પ્રવેશ કરે છે. પોતાની સાંસારિક માયા-મમતા-લજ્જા-આભરણ સર્વ છોડીને માત્ર કૃપાના આશરે જલમાં પોતાના દોષ-અશુદ્ધિને દૂર કરીને વ્રતનો જ વિચાર કરે છે કે નંદનંદન જ અમારા પ્રતિ-રક્ષક થાય. શ્રીકૃષ્ણ: શરણં મમ. આવી શરણાગતિનો ભાવ છે.

જવ શરણાગત થાય એટલે પ્રભુ તેના રક્ષણ માટે પધારે જ. તેથી પ્રભુ પણ પરિકર સાથે યમુના કિનારે પધાર્યા અને તેમની સાંસારિક અહંતા-મમતા રૂપ બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર થકી કરેલ સમર્પણ સ્વીકારીને પોતે જીવની પરીક્ષાર્થ કંદબની ડાળ પર ચડીને બેઠા.

પ્રભુ વર દેવા માટે તો તત્પર છે પણ જીવની પરીક્ષા પણ લે છે. તેથી તો કરી સંસારની કાકલુટી કરતી સુંદરીઓને સંસારને ભૂલીને મારે શરણે આવો તેવી આજ્ઞા કરે છે. સર્વ ધર્માર્ન પરિત્યજ્ય મામેકં ચારણં વ્રજ. જ્યારે સુંદરીઓને પ્રભુના વચનોનો મહિમા સમજાયો અને મન સર્વ શંકા-આશંકાથી મુક્ત કરી માત્ર પ્રભુના જ શરણે આવી, ત્યારે પ્રભુએ પોતાનો સંબંધ પામેલ સંસાર કે જે અલૌકિક બની ગયો હતો તે તેમને પાછો આપ્યો. હવે તે સંસારને ઓઢવા છતાં તેમને તે બાધા કરનાર નહોતો કેમ કે તે ભોગ નહોતો પણ ભગવાનનો પ્રસાદ હતો.

આ વ્રજલીલા તે પ્રભુની પ્રમેય લીલા છે. ત્યાં સાધન પ્રભુ સ્વયં બન્યા છે તેમ શ્રીઆચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે.

(૬૪) રાગ - રામકલી

૩/૩૬

ચમુનાવટ દેખે નંદનંદન	
મોરમુકુટ મકટાકૃત કુંડલ પિત વસન વન ચર્ચિત ચંદન	૧
લોચન લૂપ્ત ભયો દટશનતે ઉટકી વપત વુઝાની	
મેમમગ્ન વળ ભઈ ગવાલિની વનકી દશા ભૂલાની	૨
કમલનલન વટ પટ રહે ઠાડે વઢાં સફૂય મિલી નાટી	
સૂરદાસપ્રભુ અંતરથામી વ્રતપૂરણ વપુદાટી	૩

ભાવાર્થ :

કુમારિકાઓએ નંદના લાડીલાને યમુનાજીના તટ પર ઠાડા દેખ્યા. નંદજીના જ ઘરમાં રહેતી કુમારિકાઓએ શું લાલનને આ પહેલાં નથી નિરખ્યા? જરૂર પણ અહીં યમુનાજી કે જે કૃપાળુ છે અને પ્રભુને ભલામણ કરનારા છે. તેવા કૃપાપુકત

નેગવાળા લાલનને દેખ્યા અથવા યમુનાતટ પર નંદનંદન કોઈની (અમારી) રાહ (દેખે) જોઈ રહ્યા છે.

આપે માથે મોરમુકુટ ધાર્યા છે એટલે કે રસદાન કરવું છે તે વાતને માથે ચડાવી છે. કર્ણમાં મકરાકૃત કંડલ ધારણ કર્યા છે. એટલે કે યોગ-સાંખ્ય ભલે કાનમાં આવીને કહે પણ મકર બધું ગળી જાય તેમ ભગવદ્ કૃપા સાંખ્ય-યોગને પણ ગળી જાય તેવી છે. પિત-વર્ણનાં વસ્ત્ર ધર્યા છે. પ્રભુના વસ્ત્ર ઉત્તરૂપ છે. આપ માથાને ધારણ કરીને લોભાવી રહ્યા છો. અને તન પર ચંદન લગાવ્યું છે. મનને પ્રસન્ન કરે તેવી ગંધ આપના તનનો જેને સ્પર્શ કર્યો છે તે અમારી નાસિકામાં ધરીને અમારા પ્રાણરૂપ બની ગઈ છે. (૧)

આવા આપના સ્વરૂપથી અમારાં (લોચન) દષ્ટિ તૂપ્ત નહોતી થતી તે આજે પૂર્ણ બની અને માયા જનિત સુખદુઃખ જે સંતાપ કરાવતું હતું અથવા આપના કૃપાયુક્ત દષ્ટિવાળા સ્વરૂપને જોઈને અમારા હૃદયમાં જે હિચ્છા રૂપ તાપ હતો તે આજે શાંત થઈ ગયો.

આમ બુદ્ધિ (શિર) શ્રવણ, દેહ, નાસિકા, નેત્ર તથા હૃદય, તેમ બધી જ હિંદ્રિયા અંદર-બહારની તૂપ્ત થઈ ગઈ. આમ થતાં પ્રભુ સાથે પ્રેમના બંધનની ગાંઠ મજબૂત થઈ (પ્રેમ-મગ્ન) અને તેમ થતાં પ્રપંચની વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ. ગોપીનાં નિરોધ સિદ્ધ થઈ ગયો. (૨)

ગોપીઓ તો જળમાં છે, સંસાર-સાગરમાં છે અને પ્રભુ સંસારના જ દિનારા પર ઠાડા છે, અલિપ્ત છે. જીવને કૃપાદષ્ટિથી નિહારી રહ્યા છે. પ્રભુની કૃપા અને જીવનો પ્રમાદ જોઈને જીવ સ્વયં સંકોચ પામી રહ્યો છે તેથી ગોપીઓને સંકોચ-શરમ આવી રહી છે. પ્રભુ તેમના અંતર મનમાં પ્રેરણા કરી રહ્યા છે કે તમે જેવા છો તેવાં મને સ્વીકાર્યો છો. (સિ. ૨ માં પાંચ પ્રકારના દોષોને પ્રભુ ગણકારતા નથી અને સ્વીકાર્યા છે) પણ તમારા સંસારાવરણને છોડીને વસનહીન છો તેવા જ શરણાગતિ સ્વીકારીને - હાથ જોડીને મારામાં જ ચિત્ત રાખીને, સંસારનો પ્રયત્નપૂર્વક ત્યાગ કરીને મારી સમક્ષ આવો. હું તમારા મનની વાત જાણું છું તેથી તમારે પ્રાર્થના કરવાની પણ જરૂર નહિ પડે (પ્રાર્થિતેવા તતઃ દ્રિ સ્યાત્ સ્વામીચિપ્રાય સંશયાત્) હું તમારા વતને પૂર્ણ કરવા જ પરબ્રહ્મ હોવા છતાં લોકવત્ દેહને ધારણ કરી વ્રજમાં પધાર્યો છે. મારી ભક્તવત્સલતા (પુષ્ટિ)ને પ્રકાશમાં આણવી છે. હું સૂર છું અને તમે દાસ છો તે ભાવ ધારીને મને પ્રભુ જાણીને મને મળો. (૩)

(૬૫) રાગા -રામકવ્વી

૩/૩૭

બનત નહિ યમુનાછકો નહિવો

સુંદરશ્યામ લાટપટ ઠાડે, કહો કોન વિધિ જઈવો

૧

કરતે ભક્ત ઉદાર દાદે હમ, કેસે જલ હી સમર્થવો

નંદનંદન હમકો દેખેગો કેસે કરકે નહીવો

૨

ચોલીચીટહાર લે ભાજત સો કેસે કટ પઈવો

અંકન ભટ ભટ લેત સૂરપ્રભુ કાઢક ન થાહિ મગાં ચૈવો

૩

ભાવાર્થ :

ગોપીજનો અંદર અંદર યમુનાજીને દિનારે આવીને પરસ્પર મુંઝવણ બતાવે છે કે વ્રતચર્ચામાં વહેલા યમુનાસ્નાન કરવું પડે પણ તે બની શકે તેમ લાગતું નથી. કેમ કે સુંદરશ્યામ કનૈયો દિનારે જ ઊભો છે, હવે જલમાં કેવી રીતે જવું કેવી રીતે ? (૧) વસ્ત્રો ઉતારીને દિનારે રાખવા. હવે આ સ્નાન કેવી રીતે બને ? નંદનંદન અમોને નિર્વસ્ત્ર જોઈ લેશે. (૨)

અને તે તો પાછા ચોલી-વસ્ત્ર અને હાર લઈને ભાગી જશે તો પછી અમે શું કરીયે ? આ કનૈયો તો અમને ભેટી પડશે. ના હવે તો કાલે આ રસ્તેથી અહીં આવવું જ નથી. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

ભગવદ્ પ્રાપ્તિ અનુગ્રહ લભ્ય છે પણ અમારી નિષ્ઠા તો વ્રતમાં છે.

આ મર્યાદા ભક્તિરૂપે યમુનામાં અમારે ન્હાવું છે પણ તેને પ્રભુ બનવા દેતા નથી કેમ કે તેણે અમારું વરણ પુષ્ટિમાં કર્યું છે.

આ સ્વરૂપાસક્તિ કરાવનાર પ્રભુ સર્વથી સુંદર છે અને પ્રેમને દૃઢ કરાવનાર તેનામાં રસરૂપતા (શ્યામ) છે. શૂંગારનો રંગ શ્યામ છે. આમ તે સુંદર-રસરૂપ છે અને તે તો અમારાથી સ્નેહે દૂર નથી જતા. તેમની નજરમાં જ અમને રાખે છે. હવે અમે અમારી વ્રત-મર્યાદા એટલે કે દૂર કેવી રીતે જઈએ ?

અમારા ઉપર અમે જે શાસ્ત્રીય મર્યાદાઓ ધારણ કરી છે તે એટલી છે કે સહજતાથી (ઉત્તરે) જાય તેમ નથી. પણ પ્રભુનું પ્રમેય પ્રબળ છે જે અમને મર્યાદા જાળમાં સમાઈ જવા દેવા નથી માંગતા કેમ કે અમારું વરણ તે પ્રકારનું નથી. નંદનંદનની દષ્ટિ મર્યાદાની બહાર આ સૃષ્ટિમાં કાંઈ જ નથી પણ અમારી મર્યાદાને કારણે

અમને લાગે છે કે તે અમને જોઈ રહ્યો છે. અમને એ નથી ખબર કે તે જ તો અમારો અંતર્યામી છે. અમે તેને જ ચાહીએ છીએ પણ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે આ મર્યાદાનો આશ્રય લઈ રહ્યા છીએ તે બધું તે સાક્ષીભાવે નિરખી રહ્યો છે. ઊંચ-નીચ ભાવ તો અમારા છે. તે તો નિર્દોષ બ્રહ્મ છે. તેથી અમે અંદર-બહારના ભિન્ન ભાવોને કારણે તેની દૃષ્ટિથી દૂર થવા ઈચ્છીએ છીએ.

તે સત્યસંકલ્પ - દૃઢ છે અને અમને જ ચાહે છે જેથી અમારી નિષ્કારૂપ, વિધિ, વ્રત, તપ રૂપ અમારાં વસ્ત્ર અથવા કહો કે મર્યાદારૂપ આધિભૌતિક-આધ્યાત્મિક અને આધિદૈવિક વસન (નિષ્કા)ને હરિ લેશે. હવે અમારી માયાદ્રિક નિષ્કાને બચાવવા શું કરવું ?

તે તો અમને સ્વરૂપાનંદનું દાન દેવા તત્પર છે પણ અમે દુર્ભાગી છીએ જેથી નિષ્કય કરીએ છીએ કે એ પુષ્ટિમાર્ગ ભવિષ્યે પણ નથી આવવું અથવા કહો કે આ એવો માર્ગ છે કે જ્યાં કાલ પણ નથી આવી શકતો.

અમારા પરમ સૌભાગ્ય છે કે જ્યાં પ્રભુ સ્વયં અમારો ઉદ્ધાર કરવા માટે અમને મર્યાદામાંથી કાઢીપણ પ્રકારે (લાલચ-દંડ કે ભેદ નીતિથી) ઉગારે છે. કેમ કે અમે તેમના શ્રીઅંગથી નિયામક તેવી સૃષ્ટિના જીવ છીએ. અમે શુદ્ધ નથી પણ તે અમને શુદ્ધ બનાવે છે. સ્વઅંગસ્પર્શાદિ સેવાથી...

પંડીતા

(૬૬) રાગ - લલિત

૩/૫૫

જરીકે જરાથવેકો તારે તન તાથવેકું,
કટે લોન લાથવેકું દાદ આપ કાડે હો
દેન ભાસે ઓટ કોટ અભ આથે મેટી ઓટ
વાહીપે પદારો કાન્હ જકે વક્ષ પડે હો
ળીનગુણ માલ સોહે અદાદ અંજન દેખ
મેટી સો કાન્હ અભ જાઓ લુખ ભડે હો
રાટ થામ વીતે મોહી લડી ભટ કલ્પવ્યાથી
સૂરસ્થામ હિલે હુ તે નેક હૂ ન ટડે હો

૧

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ પધારશે તેવો સાધ્યારો મળ્યો હતો. જેથી ગોપી આખી રાત રાહ જોતી રહી પરંતુ આપ તો સવારે પધારે છે ત્યારે ભયર્પા દેવથી ગોપી પ્રભુને સંભળાવે છે.

આપ હવે મારા દ્વાર પર શા માટે પધાર્યા છો તે હું સમજું છું કે - મને અપમાનિત કરવા જ કેમ કે હું તો આપના વગર બળી રહી છું, તેને વધારે બાળવા માટે. મારું તન આપ વગર થતું રહ્યું છે તેને વધારે થાવવા માટે અને મારું કાળજું કપાઈ ગયું છે તેના ઉપર (લોન) મીઠું ભભરાવવા માટે આપ હવે મારા દ્વાર ઉપર આવીને મજા લેવા ગિભા છો. આખી રાત તો બીજાને ત્યાં ઠહેર્યા અને હવે મારી પાસે આવ્યા, એવું આવવાનો શો અર્થ છે ? આપને જેણે વશ કર્યા છે તેને ત્યાં જ પધારો !

(૧)

આપના દિલ્હાર તો જૂઓ કે કંઠમાં કૂલમળા કરમાઈ ગયેલ છે અને આપના ઓઝ ઉપર કાળા-કાજળની રેખા દેખાય છે. આ પરથી લાગે છે કે આપે ભરપૂર રતિ માણી છે, આપ સંતુષ્ટ થઈ ગયેલા છો તો પછી કોગટનું મારું મન રાખવા શા માટે પધાર્યા છો ? તમોને મારા સોગંદ છે આપ હવે અહીંથી પધારી શકો છો. પરંતુ આપ જરા વિચાર તો કરો કે આપ ચારધામ પછી પધાર્યા ત્યારે એક એક ઘડી મારા માટે એક એક યુગ જેટલી લાંબી રહી અને એકશ્ણા પણ મારી દેવ સ્મૃતિમાંથી આપ ખરસા નથી વિશેષ શું કહેવું આપ તો બહુ જ સધાના છો. !

(૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

અત્યારે આપના સાક્ષાત્ દર્શન થયા તેનું રહસ્ય મને આજે સમજાય છે કે દેવમાં એટલી બધી આત્મીયા કે આંતરીન્દ્રિયો તથા બહિરીન્દ્રિયો બધેથી જ સંસારાસક્તિ બળીને ભસ્મ થઈ જાય તથા એકમાત્ર આપના જ રટણની આહ થાય કે ધા પર મીઠું છીરક્યું હોય તેમ ! હા નાથ હા મહાભૂજ... ! તેમ, ત્યારે આપ પધારો છો જરૂર !

જ્યાં સુધી મારામાં અજ્ઞાનરૂપ રાગીનો અંધાર હતો (માહાત્મ્યજ્ઞાન નહોતું) ત્યાં સુધી આપ બીજે હતો. મારી સમક્ષ પ્રકટ નહોતા થતા પણ હવે મારું અજ્ઞાન દૂર થતાં સવાર થયું છે અને જે આપને નિઃસાધનતા ભાવથી ભજે છે તેને આપ વશ થઈને રહો છો. આજે આપ અહીં પધાર્યા છો તે પણ તેવા ભગવદીયોની કૃપારૂપ આશાથી જ. તેથી મારા ઉપર પ્રથમ ઉપકાર તો તેમના છે.

આપના કંઠમાં જે ઘજલકતોને આપ અંગ સુખ આપતાં ધારણ કરો છો તેમના ગુણને આપ જોતા નથી. આપ તો સ્નેહને જોવા વાળા છો. તેમની દૃષ્ટિમાં રહેલ ભાવને આપ ચાખો છો, આરોગી છો નહિ કે વસ્તુને. હે પ્રભુ ! આપ તો કૃપાળુ

છો તેથી માટી દરકાર કરો છો પરંતુ જીવનો દાસ ધર્મ તો એ છે કે પ્રભુના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવું.

ચારધામ એટલે કે હવે મારામાંથી ધર્મ-અર્થ-કામ-મોક્ષ તેમ બધા જ પુરુષાર્થો વિરમી ગયા છે. તથા એકમાત્ર ધર્મરૂપ આપ વગર મારા માટે એક એક ક્ષણ યુગ સમાન બની રહી છે. સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી આપથી શિષ્યો છીએ તેની સભાનતા મને સતત છે અને તેવા ભાવને કારણે આપનું સ્મરણ મને એક ક્ષણ પણ ટળ્યું નથી. શ્રીમહાપ્રભુજીની વાણી છે કે રાઈનો દાણો ગાયના ઈંગા પર ટકે તેટલું પણ પ્રભુનું વિસ્મરણ બહિર્મુખ બનાવી દે.

પ્રભુ આપ તો અંતર્યામી પણ છો તેથી હવે આપને ઠીક લાગે તેમ મારા હિત માટે જ કરશે !

(૬૭) રાગ - લલિત

૩/૫૬

નખ કહાં લાગે વન વાનરા લગાવે નખ
રાખ કયાં રાતે માત દેખ્યો તાતે ભાનકો
ચંદન લગ્યો હે કહાં વિઠનહરન પૂજા કીની
વંદન લગ્યો હે કહાં પટસ ભયો પાન કો
દેન કહાં નટ નૃત્ય જહાં
અખરે ક્યો બોલો મોસો કરભયો આનકો
ગૂજરીસો ગુજરી અખ આગે અથઠાઠા કાંડે સૂર
લેગરી કહાં લો દેત કાંડે આસમાનકો

૧

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ ગોપીને ત્યાં પધાર્યા તે પહેલાં બીજી કોઈક સખીને દાન કરીને પધાર્યા છે તે વાત ગોપી સમજી ગઈ છે તેથી કટાક્ષ-મજાકની ભાષામાં કહે છે -

આ આપને નખ ક્યાં વાગી ગયો ? શું વનમાં વાંદરાએ લગાવ્યા ? આ ચક્ષુ કેમ રાતાં છે અત્યારે સવારના પહોરમાં ? શું કંઈ તાતો-ગરમ-બપોરનો સૂર્ય જોઈ લેવાયો છે ? આ આપના દેહને ચંદન ક્યાંથી લાગ્યું ? શું વિન્નહરન ગણાપતિ વગેરે દેવો-ગ્રહોની પૂજા કરીને આવ્યા છો ? અને આ રાતા રંગનું કુંમકુંમ (વંદન) ક્યાંથી લાગ્યું ? શું કોઈ દેવના સ્થાનક (થાનકો) પર માથું ટેકવ્યું હતું ? (૧)

રાત ભર ક્યાં હતી ? શું ક્યાંય નટનું નૃત્ય જોતાં હતી ? આમ બોલતાં કષ્ટ કેમ પડે છે (અખર) શું માટી સામે આવતાં કરો છો ?

જે થઈ ગયું તે થઈ ગયું, હવે માટી સન્મુખ તો ઠાડા રહ્યો. આ આભ ફાટ્યું છે પછી થીંગડાં દેવાથી શું થશે ? માટે બીસીને ભૂલી જઈને હવે કૃપા કરો. (૨)

(૬૮) રાગ - માલકોંસ

૩/૫૪

અાવન કહ ગાયે અજહૂ ન અાવે
સળ નિસ ઊતી મોહે ઊાનત હી તારે
દીપક જ્યોત મલીન ભઈ હૈ
હિન દુતીચન બિટમાવે ખારે
તમચટ બોલે બગાટ સળ બોલે કૂલે મદુપ ગુંગરે
લોંધીકે પ્રભુ લુખ બહુનાચક અાવે નિપટ સવારે

૧

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ ગૌચરણ કરીને જ્યારે પાછા પધાર્યા હતા ત્યારે કોઈ ગોપીને રાત પડતાં જ આવવાનું વચન આપી ગયા હતા. “હાંકે હટક... ગોકુલકી ગાલી અતી સાંકરી... કા સોહા કહી કા સો ના કહી”... પરંતુ ગોપી તો રાહ જોતી જ રહી પણ પ્રભુ પધાર્યા નહિ. વિરહ વ્યથા અતીશય વધી ન જાય માટે સમય પસાર કરવા આકાશનાં તારા ગણતી બેસી રહી. (કેમ કે વિરહ વ્યથા વધી ગયા પછી પ્રભુ પધારે તો કદાચ માન થઈ જાય તો મિલનનું સુખ પરવારી જાય).

હવે તો રાત પણ પૂર્ણ થવા આવી છે કેમ કે દીવડામાં તેલ ખલાસ થયું છે અને તેની જ્યોત પણ ઝાંખી અને નાની બુઝવા લાયક થઈ ગઈ છે.

ગોપી વિચાર કરે છે - કેમ ન પધાર્યા ? આવવાનું તો કહ્યું હતું અને આપ તો રસિક છે. તેને મનોમન જવાબ મળે છે કે - જરૂર કોઈ બીજીની દૂતીઆએ મારા પ્યારને ભરમાવ્યા હશે. (૧)

હવે તો લાગે છે સવાર પણ પડી રહ્યું છે. કૂંડા પણ બોલી રહ્યા છે, ગાયોના વાડા વગેરે પણ ખૂલ્યા થઈ ગયા છે. ભમરા પણ ગુંજરવ કરી રહ્યા છે. તેથી હવે તો આશા રાખવી નકામી છે. પણ અરે ધોધીના પ્રભુ તો આ વહેલી સવારે સવારે પણ પોતાનું વચન પાળવા આવી લાગ્યા ને ! વાહ પ્રભુ તમે તો અનેકના નાયક છો એટલે અનેક વિરહ દુખને ટાળવાવાળા છો. આપ તો બહુ નાયક છો સૌના નાયક છો. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

જીવ પ્રભુથી વિખૂટો પડ્યો ત્યારે શુદ્ધ હતો. ત્યારે પ્રભુએ વચન આપ્યું હતું કે હું

જરૂર તને મળીશ. તને ભટકાવીશ નહીં. પણ તું ય મને તારી અંદર સાચવી રાખજે, તારી સ્મૃતિમાં. પરંતુ જીવ હવે કલ્યાંત કરી રહ્યો છે કે મારી વિસ્મૃતિ-અજ્ઞાનરૂપ રૂપ પૂરી રાત વિતી રહી છે. પ્રભુ તેમાંથી મને મુક્ત કરાવવા પણ નથી આવતા? હું તો તેમને ભૂલીને જે 'અન્ય' છે તેમના તરફ દૃષ્ટિ કરી, તેવા આકાશના તારા (કોકટના) ને ઝાણી રહી છું. હવે તો મારી આશા રૂપ દીપક પણ ઝાંખો થઈ રહ્યો છે. મને લાગે છે સ્વરૂપ વિસ્મૃતિને કારણે જ પ્રભુને કોઈએ ભરમાવ્યા છે કે હું તો અન્યનો થયો છું. પણ હવે મને લાગે છે શ્રીવલ્લભની કૃપા રૂપ સૂર્ય (ભક્તિમાર્ગજીર્મતૈર) મારા હૃદયમાં પ્રકટાવાનો અંધારા લાગે છે. તેવી કૂંડડા પૂકાર થઈ રહી છે, ઈન્દ્રિયોના (ગાયોના) બંધનરૂપ વાડા ખૂલી ગયા છે. અને ભગવદ્સ્મરણ રૂપ તથા સેવા રૂપ મધુરાષ્ટકનો ગુંજાર હૃદયમાં થઈ રહ્યો છે. મારી બુદ્ધિને શુદ્ધ કરનારા (ધૌધી = સ્વચ્છ બુદ્ધિ) પ્રભુ તમે તો ઘણી જાતના નારૂપ કરવામાં ચતુર છો તેથી મોડે મોડે પણ મારા માટે પધાર્યો જરૂર. !

(૬૯) રાગ - માલકોસ

૩/૫૪

ખાદી તેડી પૂતડી કાજર હૂં તે કાદી માનો ભંવર દોહિ ઉંડે લટાલર
ચંપેહી ડાટ કુન્દ અલી બેહે લાગી જીવ ભટાવર ૧

માનો કામકો કટક સખીડી જળ જીવ હોત ડટાડર

હરિદાસ કે સ્વામી શ્યામા કુંજભિહારી દોહિ મિલ લરત પ્રદાઝર ૨

ભાવાર્થ :

હરિદાસજી સ્વામિનીજીનું વર્ણન કરતા કહે છે, એક સખી શ્રી રાધાજીનાં નેત્રોનું વર્ણન કરતાં કહે છે હે ખાદી તારી આંખની કળી પૂતડીઓ તો કાજળ કરતાંય વધારે કળી છે. જાણે કે બે ભંમરાં એક સાથે એક જ હરોળમાં ઉડતા હોય તેમ જણાય છે.

આપનો મુખાકૃતિનો વર્ણ સોનેરી પીળો છે. તેથી જાણે ચંપાની રાજ ઉપરના કૂલની ઉપર ભંમરા બેઠા હોય તેમ જ એકદમ લાગે છે. (૧)

આ દૃશ્ય કુંજનું છે - જ્યારે રાજ હાલે ત્યારે પુષ્પ વગેરે હલી ઉઠે ત્યારે ભંમરાં પણ હલચલ કરવા લાગે. તેમ સ્વામિનીજીનાં નેત્રોમાં રડની લપક-ઝપક દેખાઈ રહી છે. તેથી જાણે લાગે છે કે કામનું કટક-દળ ધસી આવ્યું હોય. પણ અહીં તો કામનાકટક સમાન હરિદાસના સ્વામી પધાર્યા છે. સ્વામી અને શ્યામાજી કુંજમાં વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે જાણે એમ લાગે છે કે બન્ને દળ સામસામા જવાળા જેવા બનીને તૂટી પડ્યા હોય !

(૨)

લટાનાં પદ (શિતકાવ)

;(૭૦) રાગ - રોડી

૩/૬૮

પીરેઈ કુંડલ ગુપ્ત પીરે પીરો પિતાંબર ઓઢે ઠાડો

૧

પીટીઈ પાગ લટકે સીર સોઢે પીરો છોર રહ્યો કટી ગાઠો

પીટી બની કટકી કાછળી લાલકે, પીરો છોર રહ્યો પટુકાકો

૨

ગોવિન્દમભુકી લીલા દરસત પીરોઈ લક્ષ્મી લીલો કટ ઠાડો

:

પીળો રંગ મંગલકારી છે. તેથી તો પીળી હળદરનો રંગ તરીકે ઉપોયગ થાય છે.

આપશ્રીએ (પીળી ઘટા શુંગાર)ને ધારણ કર્યા છે. આપના મંગલમય સ્વરૂપનાં દર્શન ગોવિન્દસ્વામીને થાય છે. આપના કુંડલ પીળા છે, મંગળરૂપ છે. આપના સાંખ્ય-યોગ પણ તેવા માર્ગોનું કલ્યાણ કરનારા છે અને આપના નુપૂર જે ચરણોમાં ધારણ કર્યા છે તે પણ પીળા છે. જે ભક્તો આપના ચરણોને વિંટળાઈને આપનાં કીર્તન કરે છે તેવા શરણાગતનાં ગીત પણ મંગલકારી છે. આપે પીળા રંગનું મંગલકારી પિતાંબર ધારણ કર્યું છે જે આપના સ્વરૂપને ઢાંકી રાખનાર માધારૂપ છે તેથી તેવા જનોને જગત વિથ્યા લાગે છે. તો કોઈકને આપના સ્વરૂપની ઉપર જે અંબર-આકાશ નિરાકાર ધારણ કરેલ છે તેને જ માત્ર આપનું સ્વરૂપ માને છે તેવા ખંડ જ્ઞાનવાળા પણ આપની લીલાના ભાગરૂપ છે. તેમને આપના દર્શન નથી થતા પણ આપના (અક્ષર) અંબરમાંજ દર્શન થાય છે. તેવા અધિકારી માટે તે પણ ઠીક ! પ્રભુ તેમના માટે ઠાડા રહે છે કેમ કે વ્યાપક પ્રભુ ક્યાંય જતા-આવતા નથી, સર્વ તેમના પ્રતિ જાય છે, તે તો અચલ રહે છે. આપના શીર પર પીળી પાગ લટકી પડી છે તેથી શીરનું દર્શન થાય છે. આપના શીરનાં દર્શન તો કોઈ ભાગ્યવાનને જ થાય. કેમ કે ત્યાં તો આપ ભંમરરૂપ ભક્તોથી વીંટળાયેલા હોવ તવા છો. (વાળનાં ગુંથળાં ભંમર રૂપ છે.)

ગોવિન્દસ્વામીએ આવા દર્શન કર્યા કે પાગ લટકી ગઈ છે અને સીર સોહાલું દર્શાઈ રહ્યું છે, તેથી દોડીને આપની પાધને ઠીક કરીને સાટી રીતે બાંધી દીધી. કોઈએ આ વાત શ્રીગુણાંદિજીને કહી તો શ્રીગુણાંદિજી ચૂપ કરી રહ્યા. કેમ કે પ્રભુના શીરને બાંધે તે તો કોઈ તેમનો પર સંખા જ હોય. એકવાર જશોદાજીએ આપના ઉદરને બાંધ્યું હતું કેમ કે આપની કરિયાદ દૂધ-દહીં-માખણ ખાઈ જવાની બહુ આવતી હતી. ખાવાની વસ્તુને આપ ઢોળકોડ કરતા હતા. પણ

ગોવિન્દસ્વામીએ તો આપની ભક્તવત્સલતા કોઈ અનઅધિકારી ન નિરખી જાય માટે પાધ સરખી કરી બાંધી. (૧)

આપની કટીપર પીતાંબરનો છેડો કે કમરકસનાનો પટ્ટો જે મજબૂત બાંધ્યો છે (ગાઢો) તે લટકી રહ્યો છે તે પણ પીળો-મંગલકારી છે. માયાને આપે ગાંઠવાળીને બાંધી છે. કોઈ ભક્ત જ માયાના બંધનોને છોડી શકે. તેવા ભક્તના ભાવરૂપે પીળો છોર આપે લટકાવી રાખ્યો છે. આપે મંગલમય કટી પર કાછની ધરી છે અને જે પટ્ટકાને પણ સુંદર રીતે ધારણ કર્યો છે.

ગોવિન્દસ્વામી પોતાના સ્વામીની લીલાને નિરખી રહ્યાં છે કે આવા ભક્તવત્સલ પ્રભુ કે જે બંધાઈને પરાધીન છે તે સૌને પોતાને આધીન કરવા દંડ લકુટ લઈને ઠાડા છે. અથવા માર્ગ પરથી હટી જાય તેને પોતાની લકુટી સાધનરૂપા ભક્તિથી માર્ગ પર લાવી રહ્યા છે. આવી વિચિત્ર ધર્માશ્રયી લીલાના દર્શન આપ ગોવિન્દસ્વામીને કરાવે છે ! (૨)

(૭૧) રાગ - ટોડી

૩/૬૯

બાંકે આસન બાંકે સિંધાસન બાંકે તકીચનકી છબી ન્યાહી

બાંકે રાસવિલાસ બને રમરે બાંકી બની રાદા પુ પ્યાહી ૧

બાંકે મંદિર કંચન કે રમરે બાંકી બની વ્રજકી વ્રજનાદી

ગોવિંદ દેખત બેન તાકી રહી મુઠી મરોબન બાંકે બિહારી ૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ જે આસન પર બિરાજ્યા છે તે આસન વાંકું છે અને તે આસન જેમાં છે તે સિંધાસન પણ વાંકું. તેની પાછળ બાજુમાં તકીયા છે તે વાંકા છે પણ આ બધાંની શોભા કંઈક વિચિત્ર જ છે.

આપ જે આસન પર બિરાજે છે તે તો ભક્તોનું હૃદય છે અને તે શ્રેષ્ઠ (બાંકા) છે. આપ જે અક્ષરધામ રૂપ સિંહાસનમાં બિરાજે છે તે તો (બાંકા) અપૂર્વ છે. આપ જેની ગોદમાં આરામથી બિરાજે છે તેવા વાત્સલ્ય ભાવથી ભરપૂર યશોદાજીની ગોદ જે તકીયા સમાન છે તે શ્રેષ્ઠ (બાંકી) છે અને તે સર્વથી ન્યાયી-ભિન્ન પણ છે. કેમ કે ક્યારેક લાલનને સોટીથી ધમકાવી છે, ક્યારેક દૂધના લોભે તેમને નીચે મૂકે છે તો ક્યારેક બાંધી દે છે તો ક્યારેક મુખમાં વિશ્વદર્શન કરીને ભયભીત-આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈ જાય છે. પણ આ બધાં તો સંચારી ભાવની જેમ ક્ષણિક માટે

આવે છે અને જાય છે. પરંતુ વાત્સલ્યભાવ તો પડછાયાની જેમ હંમેશા બિરાજેલ છે. આવા ભિન્ન-વિચિત્ર પ્રકારના આ તકીયા વચ્ચે યશોદાભક્તિના સિંહાસન છે. આ છબિ-દ્રશ્ય એવું ન્યારું છે કે કોઈને સમજાતું નથી. તેથી ગોપીઓ ફરિયાદ કરે છે કે - અરે યશોદા તારી વૃદ્ધવસ્થામાં તને આ એકનો એક લાલ છે, તો તું માખન, દૂધ બાખને કેમ કૃપણ થાય છે ? એટલે તો તારો-લાલ ઘેર-ઘેર ચોરી કરતો ફરે છે. આવી વિચિત્ર છબિ ઉપસે છે. આમ બાળલીલાના પ્રસંગ પૂરો થયો. હવે ક્રીશોરલીલા શરૂ થાય છે. આપનો રાસ-રસસમૂહ રસશાસ્ત્રના વર્ણવેલા રસ કરતાંય અનેક વધારે ભિન્ન પ્રકારના અલૌકિક રસ જ્યાં પ્રકટ થઈ રહ્યા છે તે રાસ. ટૂંકમાં રાસ એટલે ભાવ-ઉદ્બોધન અને ભાવો પ્રકટ થવા અને ભાવોમાં વિલસવું. આવો રાસવિલાસ અપૂર્વ છે (બાંકા) શ્રેષ્ઠ છે પણ સાથે સાથે તેમાં દેહાપન પણ છે. તે રીતે કે પ્રભુ વેશુનાદ કરીને વ્રજભક્તોને રસદાન કરવા બોલાવે છે અને પછી પૂછે પણ છે કે કેમ આવ્યા ? પાછા જાઓ. વ્રજભક્તો પણ દેહા થઈને પ્રભુ તરફ આપે છે માત્ર આદેશ માથે ચઢાવવા જેવા સંરળ નથી રહ્યાં.

આવા શ્રેષ્ઠ રાસ પછી અભિમાન પ્રકટ થવું અને પાછો એકાદમાં સૌભાગ્યમદ પ્રગટ થવો આ એક (ટેદી) વિચિત્રતા ગણાય. ભગવાનના આત્મિક સંબંધ-રાસ પછી પણ જે પ્રભુ રાસમાં અત્યંત નિકટ હતા તે અંતર્ધાન થઈને એક દુઃસાહસ કરી બેઠા પોતાના પ્રિયજનો પ્રતિ ! ગોપી જેના માટે આ વિકટ (ટેદી) પરિસ્થિતિ હતી. તેમને પ્રભુને શોધવા બહુ પ્રયાસ કર્યા પણ પ્રભુ તો દુર્ગમ્ય છે (ટેદા) તે તો પોતાની ઈચ્છાથી જ મળે, ભક્તોના પ્રયાસથી નહિ. (સાહિબલ કેસે મીલે ?) ભક્તોના રૂદન રૂપ કષ્ટ પ્રભુ સહી ન શક્યા (સરળ) ત્યારે પોતાનું હૈલપથું (ટેદા) છોડીને પ્રકટ થયા. ત્યારે પણ યમુનાજીના પુલિનમાં ભગવાનને પ્રશ્નો પૂછે છે “જે ભજે તેને ભજે ?”. જે ભજે છતાં ન ભજે ? અને જે ન ભજે તેને ભજે ? જે ન ભજે તેને ન ભજે ? આવા ટેદા સવાલો પૂછીને પ્રભુની સ્થિતિ જાણવા ચાહી. આવાં રાધાજી કે જે તો પ્રભુને અતી પ્રિય છે છતાં પણ પ્રભુ તેમને માટે ય ટેદા થયા અને ગોપીજનો પણ પ્રભુ માટે ટેદા સવાલો કરે છે. આનાથી વિચિત્ર (ટેદી) વાત કઈ હોઈ શકે ? (૧)

આ વાત કંઈક એવી છે કે પ્રભુએ ભક્તોમાં રહેલ સર્વદોષોને નિવૃત્ત કર્યા જેથી તેઓ કંચન સમાન શુદ્ધ દેહવાળા બન્યા જેથી તો પ્રભુએ (સાહસી) બાંકે = ભક્તો સાથે મહારાસની લીલા કરી અને તે રાસલીલા પછી પણ વ્રજની નારી (બાંકી) શ્રેષ્ઠ થઈને બહાર આવી.

હવે તો તેમના માટે ગોવિન્દ એ જ માત્ર દેશ્ય છે અને તે દેશ્યના દેષ્ટા સ્વયં પોતે છે તેથી કહે છે ગોવિન્દ દેખન - ગોવિન્દને જોઈને તાકી રહી આંખમાં પૂર્ણ પશો ભરી રહી. પોતના દેહમંદિરના મનજરુખામાંથી વાંકી વળી વળીને તાકી રહી પોતાને કષ્ટ પડે તેની પરવા નથી પણ વધુમાં વધુ દર્શનની અભિલાષા છે. હવે તેમને પ્રભુનું વાંકાપનું નથી દેખાતું, ભલે હોય! પણ તે તો તેમનામાં રહેલ બિહારી-વિહાર કરનાર કચાવનાર જ જૂએ છે. “બાંકે બિહારી.”

ગોપીજનો હવે પ્રભુને પૂર્ણ સમર્પિત (અપૂર્વ) થઈ ગયા છે. તેથી તો પ્રભુ કહે છે નયે ભક્તપ્રણયપતિ હું આપનાથી ઋણાનુક્ત થઈ શકું તેમ નથી. મને મારા ભક્તો સર્વથી વિશેષ પ્રિય છે. આ એક અપૂર્વ કથા છે (બાંકી) કે જે શાસ્ત્રમાં પ્રભુએ આ પહેલાં ક્યારેય કહી નથી.

બાંકા = ટેહાપન, સુંદર, અપૂર્વ, છેલા, સાહસી, શ્રેષ્ઠ, વિચિત્ર, વિકટ, દુર્ગમ, બાના

બાના = મર્યાદા સે પ્રાપ્ત હોત રિથિતિ, અંગીકૃત ધર્મ, સ્વભાવ

શિવકાવનાં પદ (શૃંગાર)

(૭૨) રાગ - બિલાવલ

૩/૬૫

કૂચો ફેંટા સખી લલિત લાલકે શિશ પદ
નિરખી છલિ માહુટી અભિયાં સિરાવટી
પ્રેમકી બાવટી હોં સખી વહે રહી

૧

સુલબુલ બિસદ ગર્ભ દ્રાટ વહે જાવટી
રૂપકે ગર્વ કણૂ અભવ અઠટ કીચે

બહોટો કુપા લગે મુસકાવટી

દાસકુંભન નાથ ગોવર્ધનલટ સાથ

ગોપીજન રીઝે મિલ સાંવડે ગાવટી

૨

ભાવાર્થ :

કૂલેલો ફેંટા લાલનના શિર પર શીલે છે. તેથી હે સખી, તે સુંદર સ્વરૂપ મને મધુરું લાગે છે અને માસી આંખો પ્રસન્ન થાય છે (જેમ સૂર્યના દર્શનથી કમળરૂપ આંખો વિકસે તેમ) પરંતુ તે જે અનુરાગ પ્રકટયો તે તો વિકાસ પામીને આસક્તિની પાર

ફેંટાવી ગયો તેથી હે સખી, હું તો તેવા વ્યસનાત્મક પ્રેમને કારણે બહાવટી થઈ ગઈ. હું તેથી તો સુધ-બુધ સમજણ અને અક્કલ બધું જ જાણે વિસરી ગઈ. અને તેથી તો કોઈ લાજ-શરમ રાખ્યા વગર પ્રભુનો આદર કરવા દ્વારે જઈને ઊભી રહી. (૧)

મં તો મારા રૂપના ગર્વની સાથે સાથે કંઈક સ્વાગત અને કંઈક આદર આપ્યો. હું સુધ-બુધ બોઈ બેઠી હતી પણ ગર્વને નહોતો બોધો. (ગોપીજનો લોકવેદ ત્વજી ભગવાનના વેશુનાદથી બહાવટી બનીને વનમાં આવી, પણ ગર્વને ન વિસરી તેથી પ્રભુ અંતર્ધાન થયા હતા.) પણ અહીં તો પ્રભુએ મારા ગર્વનો અનાદર કરીને બહુ જ કૂપા કરીને મંદ હાસ્ય કર્યું. ગોપી વિચારે છે હું છું તો દાસ, માટીના ઘડા જેવું મારું અનિત્યપણું - તકલાદીપણું છે છતાં તે કુંભધડાને મં ગર્વથી ભરેલો રાખીને, દાસધર્મ કે જેમાં પ્રભુનું નિઃસાધન ભાવથી સ્વાગત કરવાનું છે તે ન કરી શકી.

પરંતુ પ્રભુ તો ગોવર્ધનધર છે. તેથી તો આપ મારું પાલન (વર્ધન) કરવાનું ભૂલતા નથી (ગો-વર્ધન) અને તે મને આપની સાથે ધરી રાખે છે મને છોડી જતા નથી (ધર-સાથ) વળી તે પોતાનું નાથપણું નથી છોડતા.

ગોપીજન છીએ અમે તો, એટલે કે અબૂધ-સ્ત્રી-મનુષ્ય દેહધારી છીએ. પ્રભુ તો અમારા જેવાને મળીને પણ રીઝે છે. લાગે છે તે અમારા સ્નેહની ઉત્કટતા જ જૂએ છે! આપનું તનું સાંવડું છું તેથી અમારા બધા જ રંગ (તામસ-રાજસ-સાત્વિક) તેમના સાંવડા રંગમાં બોવાઈ જાય છે. આપનું આકર્ષણ જ એવું છે કે અમારું અપાકર્ષણ તેની આગળ કંઈ વિસાતમાં નથી, તેથી તો આપનું મિલન શક્ય બન્યું છે (રિઝે મિલ)! સાહેબ કેસે મિલે?

(૭૩) રાગ - સાંરંગ

૩/૬૨

છગીલો લાલ દુહિત ઘેનુ હોડી

માલે કમલવટણ કો ટીપાવો અઠે પીત પીછોડી

૧

કઠાટી કહૂં કણુ કઠત ન આવે ડાટી કઠીન ઠગોડી

કુંભનદાસમળુ સુખ તિરિહટકો જગ ભેટું ભટકોડી

૨

ભાવાર્થ :

આ લાલન કે જેની આકૃતિ-સ્વરૂપ અતીશય મોહક છે (છગીલો) તે પોતાની પ્રિય ધોરી ગેધાને દોડી રહ્યો છે.

આપે (માથે) છિર પર (કમલવરણ) કમલના રંગ જેવો રાતો ઉધડતો રંગનો ટીપારો ધારણ કરેલો છે અને (પીત) પીળા રંગની પીછોટીથી અંગને ઢાંકતી ઓઢણી ધરી છે. (ઓઢે પીત પીછોટી) (૧)

આ શૃંગારથી આપનું સૌંદર્ય એવું મોહક થઈ ગયું છે કે કહેવા માટે મારી પાસે શબ્દ નથી (કહારી કહું કહું કહત ન આવે) બસ ઓટલું જ કહી શકાય કે બહુ ભારી જાતની ભૂરડી અમારા ચિત્તમાં નાખી છે ! જેથી તેના સૌંદર્ય સિવાયનું બધું જ ફીકું લાગે છે. તેનામાં જ મોહિત છીએ (ડારી કઠીન ઠગોટી) અમારું મન તો શુદ્ધ નથી. તે તો તેમના સિવાય અન્યમાં ભટકે તેવું 'કુમન' છે પણ તેમણે અમને દાસ તરીકે સ્વીકાર્યા છે (કુમન-દાસ) અને તે પોતે અમારા પ્રભુ-સ્વામી બન્યા છે અને અમને દાસ કરીને તો તે અમારા દુઃખને દૂર કરવાની જવાબદારી લઈ લીધી છે. (ગિરિ-ધારી બન્યા છે) અને તેમ કરવામાં આપને સુખ થાય છે (સુખ ગિરધરકો) આવા સ્વામી મને મળ્યા તે મારું અહોભાગ્ય છે. તેથી મનમાં થાય છે ક્યારે તેમને પ્રેમપૂર્વક ભેટું ? હમણાં તો ધેનુને દુહા છે ને ? તેથી કઈ રીતે ભેટું ? (જબ ભેટું ભરકોટી) (૨)

(૭૪) રાગ - ટોડી

૩/૬૬

દેખો સખી ઠાડો મદન ગોપાલ

પહેર કવાય ઘટે સીસ ટોપા ફલગુલ ઝોઢે લાલ

૧

વાલો સરસ તાસકો સોઢે સુલભ મોજ લાલ

કિશોરીલાસ પ્રભુકી છાતિ નિરખત ઉર રાજત વનમાલ

૨

ભાવાર્થ :

એક વ્રજગોપી બીજને બતાવે છે કે - દેખો સખી આ જે ગોપાલ છે તે અમારી હિન્દ્રિયોનું, તેનામાં આકર્ષણ પ્રકટાવાને પોષણ કરી રહ્યો છે અને તે ઓટલા માટે જ ઠાડો છે. તેણે વરગો ધારણ કર્યા છે તેનાથી અમારું મન ચંચળ થાય છે. કવાય પહેરી છે, સીસ પર ટોપો છે અને કલગુલને ઓઢી છે. (૧)

સરસ તાસનો વાલો પહેર્યો છે તથા સુલભા સુંદર શોભી રહી છે અને ચરણોમાં લાલ મોજાં ધર્યાં છે. આપનું પૂરું સ્વરૂપ વરગોથી આચ્છાદિત શોભી રહ્યું છે. તેમ આ ગોપીજનો કે જે કીશોરી, રાધાજનીદાસી સમાનભાવવાળી છે. પરંતુ પ્રભુ પર અધિકાર તો રાધાજનો છે. છતાંય પોતાનું મન પ્રભુના અંગસુખને ચાહે છે. તેથી કહે છે - ઉર રાજત વનમાલ. આપના લલ્લકમળ ઉપર જેમ વનમાલા શોભે

છે તેમ અમોને પણ તેવું સુખદાન થાય. (વ્રજભક્તોના ભાવથી કૂલમાળા આપણે ધરીયે છીએ અને પુણ્ય વ્રજભક્તોનું સ્વરૂપ છે તેવી ભાવના આપણે સ્વીકારી છે.) (૨)

(૭૫) રાગ - ટોડી

૩/૭૦

ભલે પાઉ ઘાટે મોટે અંગના ચશોદા કે છાગનમંગના

એ પગ ઘરો મેટી અભિચન પદ હો બલબલ બઠિ

ન્યોછાવટ કરો હાટ-ચીટ કંગાના

૧

બેલે દોઉ અંગના

કલ્યાણ કે પ્રભુ ગિરિધર દેખે સુખભયો

ગાયો દુઃખ દૂર, ભયો મન લગના

૨

ભાવાર્થ :

લાલન હજુ માંડ ચાલતાં શિખ્યા છે, મુગ્ધભાવ ધારણ કર્યા છે તે યશોદાજીને ત્યાંથી બાજુમાં જ રહેતી ગોપીના આંગણમાં ચાલતાં પધાર્યા છે. દર્શન કરીને હરખ પામતી ગોપી કહે છે - હે યશોદાના નાનકડા બાહુડા, મારા આંગણમાં આપે ચરણ ધર્યાં, તે મારું કલ્યાણ છે. (લાલન છે યશોદાનો, પણ કૃપા કરવા માટે આપણા માથે પધાર્યા છે.)

ગોપી કહે છે - આંગણો તો પધાર્યા તે ભલી કરી પણ હવે મારાં નેત્રો પર ચિરાજી જાઓ તો તો હું આપની ધણી ઋણી થઈ જાઉં, આપનાં ઓવારણાં લઉં, મને આપ સિવાય કંઈ જ દરિયાન ન થાય તેવું કરો.

(પ્રભુ માથે ચિરાજે પછી જીવ પ્રભુને એજ વિનંતી કરે છે કે મને ભક્તિનું દાન કરો કે મ કે તે તો કૃપાસાધ્ય છે, સાધન સાધ્ય નથી. વળી મારો નિરોધ સિદ્ધ કરી દો કે જેથી મારાં નેત્રો (બહારનાં અને અંદરનાં) આપ સિવાય કશાનાં દર્શન ન કરે. પ્રપંચની વિસ્મૃતિ થઈ જાય અને નેત્રો દ્વારા આપનામાં આસક્તિ થઈ જાય.) કનૈયાલાલ જાતી - "મારા નેત્રો પર ગોવર્ધનધર ચિરાજ્યા છે."

ગોપી કહે છે - મારી પાસે મારું કંઈ નથી કે જે આપને લાયક હોય. જ્યારે હું બલબલ જાઉં ત્યારે મને સર્વસ્વ ન્યોછાવટ કરવાનું મન થઈ જાય છે તેથી હું મારા કંઠમાં રહેલ તથા છાતી સુધી આવતો મોટો હાર, મારા અંગને ઢાંકતાં ચીર

એટલે કે મારી લજ્જા-મારો આ લોક સમર્પિત કરું અને મારા કંગન એટલે કે હું આપની થઈને રહેવા માગું છું. મારા સ્વામી આપ અને હું આપની દાસી. આમ, ગોપી (કંઠમાંના પ્રાણ) હૃદયનો ભાવ, લોક વેદ અને પોતાનું સતીત્વ સર્વસ્વ લાલન પર ન્યોછાવર કરે છે.

ભક્તના ઘરે સામે ચાલીને પ્રમેયબળથી જ્યારે પ્રભુ પધારે ત્યારે ભક્ત પ્રભુને શું આપી શકે? તેથી પોતાનું સર્વ સમર્પણ કરે છે કે જે શ્રીઆચાર્યજીએ ગદ્યમંત્રમાં બતાવ્યું છે. તેમાં હાર-ચીર-કંગનમાં બધું આવી ગયું. જીવમાં રહેલ શુદ્ધ અર્થ-વીર્ય-હાર રૂપ છે. યશ-શ્રી ચીર રૂપે છે અને જ્ઞાન વૈરાગ્ય બન્ને કંગનરૂપે છે તે ન્યોછાવર કરે છે.

હાર (ઈન્દ્રિય, પ્રાણ-અંતઃકરણ તેનાં ધર્મ) ચિર (દારા-ઘર-પુત્ર, સંબંધિઓ, વિત્ત) કંગન (આલોક-પરલોક-આત્મા). અહંતા-મમતા, સૂક્ષ્મ શરીર સહિત આત્મા અને નિયતી આ ત્રણનું સમર્પણ હાર-ચીર કંગનમાં આવી ગયું. (૧)

હવે પ્રભુના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે.

(જેમ ગદ્યમંત્રમાં ‘કૃષ્ણ’-‘ગોપીજનવલ્લભ’ કહ્યું છે તેમ.)

પ્રભુના કંઠમાં પશુ નંગથી જડેલ માળા સોહે છે. જેનાથી ગોપીનું મન મોહ પામે છે એટલે કે તેને સંસારની બધી વસ્તુમાં પ્રભુના ધર્મોના જ દર્શન થાય છે. પ્રભુએ પોતાના પગમાં પૈજની ધરી છે તે પશુ પ્રભુને ખૂબ સોહે છે. આપ પોતાના બન્ને ચરણોથી નાચતા-ફૂદતા ચાલતા આંગણમાં ખેલી રહ્યા છે. ગોપીનો મનોભાવ છે કે (દોઉ) પ્રભુ મારા હૃદયના આંગણમાં અને આ ઘરના આંગણમાં બન્ને જગાએ પોતાના ચરણ થી વિવિધ ચેષ્ટા કરીને ખેલી રહ્યા છે. ભક્ત વિચારે છે આપના કંઠની શોભાથી મને મધુરભાવનું દાન કરે છે અને ચરણની શોભાથી દાસભાવનું દાન કરે છે.

આમ શ્રીઆચાર્યજી કહે છે “સર્વદા સર્વભાવેન ભજનીયો વ્રજાધીપઃ” તેમ ભક્તે સર્વભાવથી પ્રભુને રીઝવવાના છે અને પ્રભુ પણ ભક્તને સર્વભાવનું સુખ આપે છે.

શ્રીકલ્યાણરાયજી કહે છે, મારા પ્રભુ શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીનાં દર્શન માત્રથી મને સુખ થાય છે અને દુઃખો દૂર થાય છે. આમ દુઃખ-ક્લેશ દૂર થતાં મારું મન પ્રભુમાં લાગેલું રહે છે.

ગોપીને પોતાના આંગણમાં ખેલતા પ્રભુને નિરખીને દુઃખની નિવૃત્તિ અને સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે કેમ કે પરમાનંદરૂપ સૂર્ય પ્રકટ થતાં દુઃખરૂપ અંધકાર રહે જ નહિ અને મન-ચિત્તમાં પરમાનંદ વ્યાપી ગયો. તેથી તે તદ્દરૂપ થતાં તે - ગિરિધરજીમાં લાગી જાય તે સહજ છે. વિપ્રયોગરૂપ જે કલેશાનંદ રાતભરનો છે તે પ્રભુ સવારના પ્હોરમાં સામેથી પધાર્યા તેથી દૂર થયો અને પરમાનંદરૂપ સંયોગ સુખ પ્રાપ્ત થયું તેથી મન સ્થિર થયું. ચેતસુ તત્ત્વ, પ્રવણ - સેવા કરવાને લાયક મન થયું. વિપ્રયોગમાં સેવા ન નભે.

અંદરની વૃત્તિ - સ્વ સંબંધિ અહંતા - હાર કંઠ અને હૃદય સાથે જોડાયેલ છે તે અંદરની વૃત્તિ છે.

જેમ બહારની વૃત્તિ મમતા તે ચિર - વસ્ત્ર જે દેહને રક્ષણ આપે, શોભાવે તેથી તે અંદરની વૃત્તિને યોગ્ય આપે - ઠાંકે, પૂરેપૂરું આવરીત કરે છે.

આલોક-પરલોક, આત્મા ભાવાત્મક કંગન પરિણામ છે તે પહેરે તો સધવા, કાંઠેતો સિધવા. તે દેહ માટે સાચું છે. દેહમાં આત્મા પ્રવેશે તો સધવા. પ્રભુમાં સ્વામીભાવ તે સધવા માટે કંગન.

(૭૬) રાગ - આસાવરી ૩/૭૨

આજ બને મોહન રંગભીને,

કેસરીપાગ શિથિલ અલકાવલી સિસ ચંદ્રિકા દીને ૧

કેસરી વાદ્યો અતી હી રાજે હરિ ઈબર ચટણન મેં દીને

હાર હમેલ દટપન લે નિરખત રસિક પ્રીતમજુ ચટણન દીને ૨

ભાવાર્થ :

આજે મોહન સૈંદર્ય ભરપૂર થયા છે અથવા તો તેમને જે રંગનાં વસ્ત્ર ધર્યાં છે તે તેમના પર ચોટી ગયા છે. ખૂબ જ સોહાય છે અથવા આજે મોહન ખૂબ પ્રેમથી ગદ્ગદ થઈ ગયા છે. (રંગભીને)

આપે કેસરી પાગ ધરી છે વાળની ચોટી ઢીલી ઢીલી છે અને (પાગ પર) સીસપર મોરચંદ્રિકા ધરી છે.

આપના (શિર) બુદ્ધિમાં ઉત્સવ છવાઈ ગયો હોવાથી કેસરી પાધુ ધરી છે. ગદ્ગદ થઈ જવાના કારણે આપની અલકાવલી શિથિલ થઈ ગઈ જણાય છે. તેવી શિથિલ અલકાવલી આપના પ્રેમભાવની ઉલ્ટતાને પ્રકટ કરે છે. આપના શીશ પર મોરચંદ્રિકા ધરી છે તેથી લાગે છે કે આપનામાં રસ ઉભરાવા લાગ્યો છે. આપ રસદાન કરવા તત્પર છો. (૧)

આપે કેસરી વાગો ધર્માં છે તે ખૂબ શોભે છે અને ચરણોમાં લીલા રંગની ઈજાર ધરી છે. આપે આપના ચરણોમાં સ્વામિનીજીને સ્થાન આપ્યું છે અને સ્વામિનીજી દ્વારા ઉત્સાહથી આવરીત છો (કેસરી વાગો).

કંઠમાં હાર ધર્માં છે. તે કંઠમાં આપના ભક્તોને સ્થાન આપ્યું છે. આપના પોતાના આ ભક્ત સહિત પ્રેમાવતારનું દર્શન આપ પોતે જ કરો છો. આ જ તો આપનું સૌંદર્ય છે તેને આપ ખુદ નિરખીને ખુદ જ પ્રસન્ન થાઓ છો. (દરપત્ર લે નિરખત) તે પ્રસન્નતાને કારણે જ આપ રસભરપૂર છો તેનો ખ્યાલ ભક્તોને આવે છે, (રસિક).

બસ અમારી તો એક જ વિનતી છે કે આપ અમારા પ્રીતમ બન્યા રહી અને તે પ્રીતિ આપ તે રીતે પ્રકટ કરો કે આપના ચરણ અમને દઈ દો. સદાકાળનું દાસત્વ આપી દો. (પ્રીતમ જુ ચરણન દીને) અથવા તો અમે આપને રસિક જાણ્યા, કેમ કે આપ અમારા પ્રીતમ પણ બન્યા અને અમને આપના તરફથી આપના ચરણોનું દાન કર્યું અને દીધેલું દાન તો ભૂલેચૂકે પણ પાછું ન લેવાય તે તો આપ જાણો છો. જેમ નૃગરાજને કુવામાંથી બહાર કાઢી ઉઢાર કર્યા. તેમ અમારો કોઈ દોષ થયો હોય તો તેમાંથી બહાર કાઢજો અને બીજી વાત, આપ પણ નૃગકથા યાદ રાખીને અમને આપેલું દાસત્વ (ચરણ) પાછું લેવાની ભૂલ ન કરતા! આપના પ્રભુ તો કોઈ છે નહિ કે આપને કુવામાંથી કાઢે! તેવી રસિક મજાક ગોપી કરવા લાગી.

(૭૭) રાગ - રોડી

૩/૭૨

- પૂછત જનની કહાંદે આથે
આજ ગયો શ્રીવલ્લભકે ઘટ ભટ્ટવક લાડ લડાથે ૧
વિવિધ ભાંત પટ ભૂષણ લે લે સરસ સિંગાર બનાથે
સીસપાલ સિરપેય બાંધે, તહાં મોરચંદ્રિકા લાથે ૨
બહોલ ભાંત પકવાન બિઠાઈ ભિંજન સરસ બનાથે ૩
પાલસ આદિ સમર્પિત મોહી મેરી લીલા ગાથે
પ્રેમ સહિત વલ્લભ મુખ નિરખત ઔરન કણ્ઠ સુહાથે
રસિક પ્રીતમ કહત જનની સૌં આજ અધિક સુખ પાથે ૪

ભાવાર્થ :

એક નિત્યલીલા ચાલી રહી છે અને બીજી ભૂતલ પરની લીલા ચાલી રહી છે. નિત્ય

લીલાના યશોદાજી લાલનને બહારથી આવતા જોઈને પૂછી રહ્યાં છે “લાલન ક્યાંથી આવ્યા?” મા તો એમ સમજાતા હતા કે ગોપબાળો સાથે ખેલતા હશે કે ગોપીના ઘરે કંઈક ધાંધલ કરીને આવ્યા હશે! પણ લાલન કહે છે, “મા! હું તો ભૂતલ પર શ્રીવલ્લભના ઘરે ગયો હતો. વળી પ્રત્યેક વૈજ્ઞાવના ઘરે પણ વલ્લભની કહેણીથી આપ આરોગ છે.” તેથી આપ તો સર્વ વૈજ્ઞાવોના ઘર માટે આ શબ્દ જ વાપરે છે. માના પૂછ્યા વગર જ કહે છે કે “તેમણે મને બહુ જ લાડ લડાવ્યા.” (૧)

હવે શું શું લાડ લડાવ્યા તે કહે છે -

વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્ર તથા આભૂષણોથી મને બહુ જ રસપૂર્વક, ચિત્ત દઈને, પ્રેમપૂર્વક સિંગાર કરાવ્યા અંદે એકવેળા ગુસાંઈજી મને સિંગાર કરતા હતા ત્યારે બહાર ધનનો ઢગલો ભેટ મોકલ્યો હતો તે ઠાલવ્યો - તેથી આપનું ચિત્ત ક્ષણ માટે વિશ્લિખ્ત થઈ ગયું તેથી આપ પૂરા ધનને શ્રીધમુનાજીમાં પધરાવી દેવા આજ્ઞા કરેલી આવા રસપૂર્વક મને સિંગાર કરે છે. બહુ જ રસપૂર્વક પાષ બાંધી અંદે પેલો મારો ગોવિંદદાસ મને એવી સરસ પાષ બાંધે છે તેથી તો એક દિવસ મેં તેની પાસે બાંધાવવા માટે પાષને છોડી કાઢી અને તેને આજ્ઞા કરી કે ‘બાંધ’. તેણે સરસ બાંધી તે કોઈક નિરસ વૈજ્ઞાવ જોઈ ગયો તે ગુસાંઈજીને કરિયાદ કરી કે - ગોવિંદસ્વામીએ અપરસ કર્યા વગર પ્રભુને પાષ બાંધી ગુસાંઈજી કરિયાદ સાંભળીને આવ્યા અને પૂછ્યું ત્યારે મારા સખા ગોવિંદ તો સંભળાવી દીધું - આ તમારા લાલને પૂછો, એને કહ્યું હતું કે નહિ? અંદે તે ય રસમાં હતો અને હું ય રસમાં હતો. પછી બીજી અપરસ કરી હોય? તેથી ગુસાંઈજી કાંઈ બોલ્યા નહિ. પાષ ઉપર પાછા સીરપેય બાંધ્યા અને મોરચંદ્રિકા મૂકી. (૨)

તે પછી મને જાત જાતના પકવાન અને બિઠાઈનું ભોજન કરાવ્યું અને મને વિઝણો-પંખો નાખ્યો. વળી મને ગમતું પાષસ વ. પણ પીરસ્યાં તથા સતત મારી લીલા ગાઈને મને પ્રસન્ન કરતા રહ્યા. (૩)

વળી આ પૂરા સમય દરમિયાન વલ્લભ મારા મુખના રસને એકટક પી રહ્યા હતા. જાણે તેમને મારા સિવાય અન્ય કાંઈપણ પ્રિય ન્હોતું લાગતું.

મા એ વખતે મને યાદ આવી ગયું કે મને તું ગાડા નીચે મૂકીને ઘરે આવેલા સગાંની મહેમાનગારિ કરવા ગઈ ત્યારે હું ખૂબ રડયો, તો પણ તું નહિ આવી ત્યારે મેં તારું ધ્યાન દોરવા લાત મારીને ગાડું ઉલાળી મૂકેલ. તો વળી તે દિવસે દૂધને ઊભરાતું જોઈને તું મને ધવરાવવાનું મૂકીને ત્યાં દોડી હતી ત્યારે મેં તારા

મહીનાં મટકાં ફોડી નાખ્યા હતાં, ત્યારે તે પણ બહુ ખીજાઈને મને ઉખલ સાથે બાંધ્યો હતો. તને ફૂંધ વ્યાલું હતું, સગાં-વ્હાલાની મહેમાનગાની વ્હાલી હતી પણ વલ્લભને તો મારા સિવાય કાંઈ પ્રિય નથી.

જે માત્ર રસને જ વશ છે તેવા રસિકને જે પ્રીત કરે છે તેના તે પ્રીતમ થઈ જાય છે. તે જનનીને વ્હાલ કરતાં કરતાં કહે છે - આજે મને અધિક સુખ થયું.

મા ત્યાં ભૂતલ પર તો વેજાવો અનેક વિડંબણાની વચ્ચે પણ મને આટલો બધો સ્નેહ કરે છે, અહીં નિત્ય ધામમાં તો કોઈ વિડંબણા છે જ નહિ, તેથી મને અધિક સુખ થયું. મારા પેલા પદ્મનાભદાસે મને જુદી જુદી ઢગલી કરીને છોલાં ધર્યા પણ ભાવ વિવિધ ભોગ-સામગ્રીનો કર્યા અને ગિરધરજીએ છાપ્પનભોગ ધર્યા ત્યારે મેં તો ચોખ્ખું કહી દીધેલું કે પદ્મનાભદાસના છોલામાં મને અધિક સ્વાદ આવેલો.

મા હું તો રસરૂપ છું અને રસમય છું. “કરપાદ મુખોદરાદિ” તેથી મારા જેવો જે ભક્ત મને જે ધરાવે, જ્યાં ધરાવે, જેવી રીતે પણ ધરાવે તે હું બહુ પ્રસન્નતાથી આરોગ્ય છું. પણ રસમાં સ્વેજ કમી હોય તો મારી ખુશીમાં પણ કમી થઈ જાય છે. મા આજે હું બહુ પ્રસન્ન છું. મને વલ્લભે સ્વહસ્તે પ્રેમથી રમાડ્યો જમાડ્યો. (૪)

(૭૮) રાગ - ટોડી

૩/૭૪

સૂરે ન બોલ કહા ઈવરના	
ચો વજમે કોન કોનતે કો વડો કહા રંક કહા રાને	૧
કોન દેવ દિન દિન મતિ મતિકી તાકત અંગ વિરાને	
વે વે હાલ કી એક હી દેહો આન સ્વામી રહે છાને	૨

ભાવાર્થ :

મનુ આ ભક્તોનો નિરોધ સિદ્ધ કરી દેવા માટે ઉલટા સીધા સર્વ રસ્તા આપનાવે છે. ગોપીની કંઈક એવી છેડછાડ કરે છે કે ગોપીના મનમાંથી તે વિસરાતા નથી. ગોપી તેથી જવાબ આપે છે કે સીધી-સરળતાના બોલ કેમ નથી બોલતા? ટેહી ભાષા કેમ વાપરો છો? અને અકસાવ છો પાછા? આ વજમાં તો કોઈ રંક હોય કે કોઈ રાય હોય તેથી શું વડાઈ થઈ ગઈ? (૧)

આ રોજે રોજની શું દેવ પડી કે પતિ-છોકરાં વાળી સ્ત્રીનાં અંગો સામે તાક્યા રહ્યો છો? અત્યારે તો મારી આ (દયામણી-કરગરવા) જેવી સ્થિતિ કરી છે પણ એકવાર મારા સ્વામીને આવવા દો. પછી તમારી બોબડી બંધ થઈ જશે (રહે છાને)

ભોજન (શિવકાવ)

૧ (૭૯) રાગ - ટોડી

૩/૭૪

કહું અકેલે પાખે પ્રીતમ લે બેઠી વે ગોપી ગોદ
શિખવત ચોટી મિસ આવો ગોદ
સામગ્રી લટી રાખી છિન્નક પદ
ભાવે સો લીજાએ ચઢ લુભાટી દેહ
જન કોઉ અોટ છીએ ચઢ બડો તાપ દીએ
અકેલેહી ભોજન કરો વરસાવો મેહ
રસિક પ્રીતમ હમ ઉટાહને કે મિસ આવેગી
જસુમતી કે અાગે લુભ મનમે મતિ દીએ છેહ

૨

ભાવાર્થ :

પોતાના સૌથી વધુ પ્રિય તથા જેનામાં સૌથી વધુ પ્રીત છે તેવા કનૈયાને એકલા ઠાડા જોઈને, ગોપીએ તેમને પ્રેમથી બોલાવીને, બોળામાં બેસાડીને શિખવવા લાગી કે તમે મારા ઘરે ચોરીના બહાને આવજો. મનુપ્રીતનું એક એવું સામર્થ્ય અને વૈચિત્ર્ય બને છે કે લોક વેદમાં જે નિંદીત છે તે અહીં પ્રસંશનીય છે કેમ કે ભગવદ્ સંબંધને કારણે તેમાં દિવ્યતા આવી જાય છે. આ ચોરી પણ દિવ્ય બની ગઈ. જેમ વાલ્મિકીનું ‘મરા’ બોલવું પણ (જીવન) ‘રામ’ થઈ ગયું.

ગોપી કહે છે કે છિંકા પર સામગ્રી આપને માટે જ મૂકી રાખી છે. તમોને તેમાંથી જે જે રૂચે તે આરોગજો. આ દાસી તમારા માટે જ છે તો પછી સામગ્રી પણ તમારી જ છે તેમ માનજો.

ગોપીનો હિંમ્મ ભાવ પ્રકટ થાય છે તેથી કહે છે કે તમારી વસ્તુને બીજું કોઈ સ્પર્શે તો મને બહુ ગુસ્સો આવે છે. તેથી એકલા જ આવજો અને એકલાજ આરોગજો. આમાં મારો કંઈ સ્વાર્થ, લાભ નથી હો. બસ તમે મારા પર કૃપા દષ્ટિ રાખજો (બરસાવો મેહ) (સ્વાર્થ-લોભ).

તમે તો રસિક છો તેથી સ્નેહ કૃપા વરસાવવાની છે, તે રસની કેટલી? તો - મારી તમારી પ્રીત જેટલી (પ્રીતમ) તે રસથી લથબથ છતાં અમે અનુપ્ત (અગ્નિ અને વાસનાની જેમ) રહ્યા હોવાથી હવે કંઈક બહારથી કાઢીને જસુમતીની સમક્ષ તમારે ઘરે આવશું, ઠપકો દેવા માટે. પણ જો જો હો તમે તમારા મનમાં તેને

ઠપકો ન ગણાતા મનમાં સંશય ન રાખશો. અમે તો કરી, તમારી દૃષ્ટિ અમારા પર પડે અને તમારા સ્વરૂપનાં દર્શન થાય માટે જ આવવાના છીએ. તેથી તમેય નાટક બરાબર ભજવજો, (છલકપટ)

ગોપીને બહાર નથી કે આજ પરબ્રહ્મ ઈશ્વર છે. તે સર્વકંઈ અંતરની જાણ છે બધે બધું તે જ થયા છે તે સર્વને શિખવે છે. તેમને શિખવા પશું કંઈ નથી. તેમને નથી લાલચ કે નથી ઉપેક્ષા. તેમને નથી ક્રોધ કે અક્રોધ. ગોપી જે કંઈ કહે છે તે તેનો મોહ છે, અજ્ઞાન છે.

પરંતુ વ્રજમાં આ નિઃસાધન પ્રભુના અનૂટ પ્રેમમાં આકંઠ રૂબેલા વ્રજભક્તોનાં લોક વેદમાં કહેલા સર્વ દુષણોને પોતાનાં કંઠમાં વેજ્યાંતિ માળા બનાવીને પહેરે છે અને ધારણ કરે છે અને તેને પોતાની શોભા સમજે છે. આપ આ લોકગુણોને ધારણ કરે છે. આપના ધારણ કરવાથી તો તે અલૌકિક બની જાય છે. ભક્તો પ્રભુને પોતાનું જીવન સમજે છે, હકીકત સમજે છે. ભગવાન માટે તે લીલા છે. આવા પ્રભુ ગોપીની ચોરી-શિખવણી, તેનો ક્રમ, તેનો ક્રોધ, તેનો લોભ, છલકપટ, સ્વાર્થ, ઈશ્વા, મોહ વ. સર્વને પોતાની પ્રેમભરતી દૃષ્ટિથી દિવ્ય બનાવી દે છે.

(૮૦)

૩/૭૭

જેવલ કાળદ નંદ્યુકી કનિયાં, કણુક ખાલ કણુ લટણી ઝિટાવલ

છળી નિટખલ નંદનિયાં

ઠટી ઠટા ળેશન ઠહુભાંવન વ્યંજન વિવિધ ઠગાનિયાં

ઠાપન ખાલ નંદમુખ લાવલ ચલ સુખ કલલ ન ઠગીયાં

ઠાપુન ખાલ ખલાવલ ઝલાલન કલમખન દલિ દનિયાં

સલમખન મિશ્રી મિશ્રીત કલ મુખ નાવલ છળિ ઠગીયાં

ળે સુખ મલહિ ચશોદા વિલસલ સો નહિ તીન ભવનીયાં

ભોજન કલ ઠચાવન જળ કીનો માગલ સૂર જુઠનીયાં

ભાવાર્થ :

કનેયો ભોજન કરવા બિરાજ્યો છે તે લીલાનું વર્ણન છે. માતાજી આપને ભોજન કરાવે છે તે નંદજની કાન્હી આપાય ત્યારે જ જમે છે અને જમતાં જમતાં કેટલુંક ખાય છે અને કેટલુંક ધરણી પર પાડે છે. યથોદાજી (નંદરાણી) આ લીલા સ્વરૂપને નીરખી રહ્યાં છે.

(૧)

સામગ્રીમાં વડી વડા, વેશણ ધણી જાતના તથા વિવિધ અને અગણિત વ્યંજન બનાવેલાં છે. લાલો આ બધું આરોગે છે અને નંદરાયજીના મોઢે સુધી લાવી નંદરાયજીને જમાડવાના ચાળા પાડી રહ્યા છે. આ લીલાસુખને વાણીથી વર્ણવી શકાય તેમ નથી.

(૨)

પ્રભુ પોતે ખાય છે અને ઝલાલ સખાઓને પણ ખવડાવે છે. આપના હાથમાં માખણ અને દહિના દોણા છે. તાજા માખણમાં મિશ્રી ભેળવીને લાવેલ છે તેનો કોળીયો મોમાં મૂકે છે. આ દ્રવ્ય અનુપમ લાગે છે.

(૩)

આ જે સુખમાં શ્રીપશોદાજી વિલસે છે તેવું ત્રણે લોકમાં ક્યાંય નથી. આપ ભોજન કરીને અચવન કરી લે છે ત્યારબાદ સૂરદાસજી આપની જૂઠની માર્થના કરે છે.

(૪)

વિશેષ ભાવાર્થ :

આ પુષ્ટિપ્રભુ છે જેથી સ્વયં નથી આરોગતા પણ ભક્તની વિવશતા જાણીને જ આરોગે છે. આપ જે સાચે આવે તેને પોતાના નથી જાણતા - દેવી જીવોને મુખમાં મૂકે છે અને આસૂરીને ધરણી પર ઠિરાવે છે. પણ સર્વ સૃષ્ટિના ધારણ કરતાં તો આપ જ છો. આ દ્રવ્યને સર્વાભ્યાસ માત્ર થયેલ વ્રજભક્ત નિરખે છે. પ્રભુની સૃષ્ટિ પ્રભુના ભોગ માટે છે અને તે અગણિત તથા અનેક પ્રકારની વિવિધતા વાળી છે. જેને પ્રભુ ભોગવે છે અને ભક્તને ભોગવવા કહે છે. પણ જેને સખ્ય ભાવ નથી તેને તો પ્રભુની મર્યાદા જાણવાની જ છે.

સ્નેહના સમર્પાદ (સાત્વિક)-અમર્પાદ (તામસ) બન્ને પ્રકાર પોત પોતાના સ્થાને શ્રેષ્ઠ છે. પુષ્ટિભક્તિની આ વિરુદ્ધમશ્રયી લીલાનાં દર્શન સુખનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી. પોતાના અમર્પાદ સખાઓને તો પોતે ખાય પછી તુરત જ ખવડાવે છે. કેમ કે તેઓ પ્રભુની જૂઠન વગર શણ પણ રહી શકતા નથી. (તામસ ભાવ છે) આપના શ્રીહસ્તમાં તલવરૂપ (માખણ) અતી શુદ્ધ નિઃક્રમ તેવી ભક્તિ છે પણ તેમાં માહાત્મ્યજ્ઞાન રૂપ સારમાં સ્નેહાત્મક મિશ્રી ભેળવેલી છે અને તે હસ્ત પોતાના મુખકમળરૂપ શ્રી આચાર્યજીમાં પધરાવેલ છે. આ દ્રવ્યથી વિશેષ કયું દ્રવ્ય હોય ? ભક્તો જે આ સુખમાં વિલસી રહ્યા છે તે સુખ ત્રણે લોકમાં દુર્લભ છે. પ્રભુ જ્યારે આ વ્રજભક્તો સાથે સ્નેહાત્મક ભોગ ભોગવે છે તેનું જૂઠન પણ અર્વાચીન ભક્તોને મળી જાય તો તે મહાભાગ્ય છે. માટે સૂરદાસજી તેની વિનંતી પ્રભુને કરે છે કે તેવી લીલાની જૂઠન અમોને આપો. કૃપાળુ યમુનાજીરૂપ અચવન જલ જે સ્પરશ્રમ મિશ્રીત છે તે જૂઠન આપો.

મોહન જેવલ હૈરી અબ છુન જરમો તીવારી	
રિંદપોટ તેં ફિર ફિર આવલ વરછ હૈં સો વારી	૧
રોહિણી આદિ નિકસ ભઈ કાડી દે દે આડ મુખ સાડી	
દુમ વરણી જોબન મદમાતી એસીએ દેખનહાડી	૨
ગરજત લરજત મતિ ઉતરત દે કોઉ બખવલ તારી	
કુંભનદાસ મળુ ગોવરદનલદત અબ હી વૈઠે થારી	૩

ભાવાર્થ :

પશોદાજી ગોપીઓને જવાનું કહે છે કે મ કે તેઓની હાજરીમાં લાલન સારી રીતે જમવામાં ચિત્ત રાખીને જમતો નથી. તેનું ચિત્ત વિશ્લિખ્ત થઈ જાય છે. વળી આપને લાલો જમતો હોય ત્યારે કોઈની હાજરી પસંદ નથી કે મ કે લાલને નજર લાગી જાય !

પશોદા કહે છે અરી ! મોહન જમે છે તેથી તમો સો તિબારી - ઘરને દરવાજે જશો નહિ. તમને કેટલીવાર કહ્યું ? તમને કહીએ ત્યારે સંધિપોળ સુધી પાછા જાઓ છો અને પાછા, પાછા ફરી ફરીને આવો છો. હું તમોને એકસો વખત કહી ચૂકી છું (સિંધપોર તે ફિરી ફિરી આવત બરજી હે સો બારી) (૧)

રોહિણી વ. પણ બહુ દૂર નહિ તેવા ઠાડા છે પણ તેઓએ પણ તેમના મુખને સાડીની આડમાં રાખ્યું છે કે જેથી અવાજ ન થાય (દે દે આડમુખ સાડી) અવાજ થાય તો લાલનનું ચિત્ત ભોજનમાંથી હટી જાય છે. આ મોટીઓ જુઓ અને તમે તરૂણીઓ જુઓ. તમે તમારા ધોવનના મદથી છફી ગાયેલીઓ આમ જ રોળા ફાડીને તેના તરફ જુઓ છો, (એસી હી દેખનહાડી) (૨)

વળી મોટે મોટેથી બોલીને જાણે ડરાવતા હોય તેવો સામો જવાબ વાળો છો અને કોઈક નિર્લજ્જ તો તાળી બજાવી બજાવીને રીલે છે.

હવે પશોદાજીને લાગે છે કે આમની સાથે દમ મારવાથી કામ નહિ બને તેથી તેમને વિનતી કરે છે કે આ લાલન હજુ હમણાં જ થારી પર બેઠો છે, નહિ તો પાછો ઊભો થઈ જશે તો ભૂખ્યો રહેશે તેથી તેને જમવા લો. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

મોહન કે જે જગતના સર્વને મોહ પમાડી રહ્યો છે તે જ માત્ર સર્વનો ભોગ કરવાનો અધિકારી છે. તમે જો તેના સ્વરૂપને નિરખવા માંગતા હો તો તમારો બારી (સાત્ત્વિક - રાજસ - તામસ) પ્રતિ જશો નહિ. તમોને દરેક કાળમાં મહાપુરુષોને મોકલીને આ વાત સો સો વાર સમજાવી છે. પરંતુ તમે ફરી ફરીને તે જ ગુણોમાં આસક્ત થઈને આવો છો. તમે આ પરમ નિર્ગુણ રોહિણીને નિરખો તેમાંથી બોધ લો (રોહિણીજી હંમેશા ફૂજાનું સુખ જોતાં, ઠાકોરજીને પશોદાજીના ગુસ્સાથી બચાવતા, પણ તેમણે કદી ફૂજાને લાડ-લડાવવાનું, બેલાવવાનું સ્વસ્થ નથી વિચાર્યું) તે રોહિણીજી બહુ દૂર નહિ તેવા પ્રભુની પાછળ આડમાં ઠાડા છે. પ્રભુની જરૂરિયાતને જૂએ છે પણ તેમને વિશેષ થાય તેવું નથી કરતા. તેમના મુખની આડમાં સાડી છે. તે જગતની અને પોતાની વચ્ચે એક નાજૂક પડદો રાખે છે. તેઓ ખૂબ જ વિનમ્ર અને દીનભાવવાળા ભક્ત છે. આ માર્ગમાં દીનતા તે પાયો છે. નિઃસાધનતા ભાવથી તે પનપે છે.

ત્યારે તમે તો તરૂણી છો એટલે કે તમારામાં પ્રોઠતા - પાકટતા, ધારણ કરવાની શક્તિ, ધૈર્ય વિ. નો અભાવ છે. આવા અભાવને કારણે સહજતાએ અભિમાન આવે અને તે અભિમાન મદમાં પલટાય તો પ્રભુ માન કરી જાય. (ગોપીગીત - રાસ પંચાધ્યાયી) તેમાં તો પ્રભુની મર્યાદા પણ ચૂકી જવાય (મને ઉઠાવી લ્યો) (એસે હી દેખનહાડી) જે મર્યાદાભાન વગર ઊંચી નજરે જૂએ તો દષ્ટિદોષ થયો. ત્યારબાદ વાણી દોષ આવે 'ગરજત' ત્યાર બાદ મનનો દોષ આવે 'લરજત' અને પછી બુદ્ધિમાં દોષ આવે 'તાળીદે'.

આ અયોગ્ય - અપ્રાપ્તતા સિદ્ધ થઈ. પાત્રતા સિદ્ધ કરવા માટે એ વિચારવું કે પ્રભુ કુંભન સર્વના એકમાત્ર કર્તા છે અને હું દાસ છું. કુંભન-દાસ તે સ્વામી છે (પ્રભુ) તે આપણી ઈન્દ્રિયોનું પોષણ કરીને સિદ્ધ કરનાર છે અને ધારણ કરનાર છે. જો આમ વિચારશું તો પ્રભુ આપણા ઘરે પધારીને આપણી બનાવેલી સામગ્રીને આરોગશે. વલ્લભાષ્ટકના ૪થા શ્લોક પ્રમાણે 'ચરુહાસે' પ્રસન્નતા પૂર્વક આરોગશે.

(૯૨) વિભાવલ

જેવો મેટે કુંવર કન્ઠાઈ

સખામંડલી સમેત જેઠયે બલી જાઉં કહલી જસોદા માર્ધ

ખીટખાંડ દ્વાર માખન મિશ્રી જે ચાહો સો લે હો ભાઈ
હંસી હંસી માંગી લેત મનમોહન સખા મંડલી સભ પઠરાઈ
છિટછુલ્લો મેરો છગાનવા સભ ગોપીજન લાગતી પાંઈ
પરમાનંદદાસ કો ઠાકુર સભ ધજજનકે અતી સુખદાઈ

૨
૩

ભાવાર્થ :

શિતકાલમાં લાલનને ગાયો ચરાવવા જવાનું થાય છે કેમકે રાત લાંબી હોવાથી જલ્દી ઊઠી જવાય છે અને રાત વહેલી પડવાથી વહેલા પોઢી જાય છે. ગાયોને પણ વહેલી ચરાવી લાવવી પડે કેમકે અંધારું વહેલું થાય.

માતા શિતકાલમાં ઘરેથી જમાડીને મોકલે છે. પણ લાલન ભોજન પર બેસવામાં આડાઈ કરે છે જેથી માતાજી સમજાવે છે - મારા કુંવર કન્હાઈ જમી લો. જોઈએ તો સાથે સખામંડલીને પણ જમવા બોલાવી લઉં પણ જમો તો બલિહારી જાઉં. (૧)

જૂઓ ભોજનમાં શું છે ? તને ગમતી ખીટ-ખાંડ, થી-માખન, મીશ્રી, તને જે ગમે તે છે. ત્યારે પ્રભુ મનાઈ ગયા અને પોતાની ગમતી વસ્તુ જોઈને હસી હસીને માંડી માંગીને લેવા લાગ્યા. ત્યારે સાથે તેમના પ્રમોદ માટે સખામંડલીને પણ બોલાવી લીધી. (૨)

ત્યાં તો ગોપીજનો પણ લાલનનું મુખ જોવા આવી ગઈ અને દર્શન થતાં જ દેવને પગ લાગીને કહેવા લાગી કે મારો લાડકો બાલુડો ઘણું જીવો, તેવા મંગલ વચનો કહેવા લાગી. તેઓને એ બબર નથી કે આ તો પરમ આનંદ જે બ્રહ્મનો આકાર છે, સ્વરૂપ છે તે છે. વળી તે તો સૌનો, જડ-જીવ-દેવ વગેરે, બ્રહ્માદિ પર્યંતનો ઠાકુર છે અને આપણો સૌ તો તેમના દાસ છીએ. (પરમાનંદ દાસ કો ઠાકુર) તેમનું વ્રજમાં પધારવું તે બધા વ્રજજનોને સુખ દેવાનું છે. વ્રજ-કરવું. જેમની વૃત્તિઓ સંસારમાં ફરી રહી છે તેવા જન વ્રજજનને પણ પ્રભુએ પોતાનામાં આસક્ત કરી દીધા કેમકે આપ તેઓને પરમાનંદરૂપ સુખ આપવાને પધાર્યા છે. આ પ્રભુની એવી પ્રમેય લીલા છે કે જેમાં પ્રભુ જ સાધનરૂપ બન્યા છે.

જે વ્રજ હતા તે સ્થિત થઈ ગયા અને પ્રભુ તેમના માટે વ્રજ થઈ ગયા. વ્રજજનોને એમ લાગે છે કે અમે પ્રભુને સુખ દઈ રહ્યા છીએ આવું અજ્ઞાન, પણ જેમાં ભારોભાર સ્નેહ ભર્યો છે તે મને આ અજ્ઞાન બાધક નથી બનતું પણ સાધક બને છે.

પ્રભુ જ્ઞાન સાથે પણ રમણ કરે અને અજ્ઞાન સાથે પણ. પ્રભુની લીલા તપસ્વી સાથે પણ થાય અને સંસારી સાથે પણ થાય કેમ કે પ્રભુ વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રયી છે. પ્રભુ સર્વ ધર્મોને ધારણ કરે છે પણ ધર્મથી લેખાતા નથી.
ભક્તોને પ્રભુથી સુખની અનુભૂતિ થાય છે અને વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રયી પ્રભુ પણ ભક્ત થકી સુખ પામે છે.

(૯૩) જેતથી

૩/૭૯

ખીચટી ભોટ હી રચી દેન
પરત હિત સો મીત સજની કરત હૈં દુમ બેન
માનપતિ દગ પૂતટી મથ ઊભે સભ સુખ એમ
ગોટસ રૂચિસો લેત ભોગી વલિત અભસ નેન
ચલત ઈત ઉત નેહ પૂરિત કલકટાચ્છન સેન
સ્વાહ ભેટી અલસ, અંગાન પુનિ જગાવત મેન
સિત હેમંત મીત પોથ સાહચટી દે રેન
વૃંદાવન હિતરૂપ અચવન લગત બીટી લેન

ભાવાર્થ :

સવારના પહોરમાં જ ખીચટી થકી પ્રભુની રૂચિ જાગે છે. જેમાં દાળ-ચોખા એકમેકમાં ભળી ગયાં છે તે જોતાં જ પ્રભુને સ્વામિનીજીમાં રૂચિ પ્રકટાવી દે છે.

મીત તેને કહીયે કે જ્યાં હિત કરવાની ભાવના સમાયેલ હોય. (પરત હિત સો મીત) અને તે જ (સજની) - સ્વજન છે. તેથી તો વૃક્ષ-દુમ કે જે વૈજ્યાવો છે તે બેન-વેણ ગાય છે. વનના વૃક્ષો પવનના કારણે જે અવાજ કરે તે પ્રભુને પ્રસન્ન કરવાના હિતકારી ગીત છે. (૧)

પ્રભુને સુખ દેવા માટે બધાં જ ખડે પગે છે. (ઊભે સભસુખએન) અને આ સહજસેવા છે (એન) તેનું કારણ કહે છે, પ્રાણપતિ પ્રભુ તો અમારી આંખ-દોના તારા - પૂતટી સમાન છે. અમારા નેનની કીકી તો અમારા પ્રભુ છે. જેથી તેમની કાળજી લેવાનું સહજ બને છે.

આજે પ્રભુ ભોગી બનીને પધાર્યા છે તેથી ખૂબ જ રૂચિ પૂર્વક ગોરસને લે છે. ગોરસ-ઈન્દ્રિયોનો રસ. જે ભક્તો ઈન્દ્રિયથી છે તે રસરૂપ છે તેમને પ્રભુ પ્રીતિ

પૂર્વક ભોગવે છે. પરંતુ પ્રભુનાં નયનમાં આજસ સળવળે છે એટલે કે આપ પોઠવા ચાહે છે. (૨)

આપની દૃષ્ટિ આમ તેમ કરે છે. હૃદયમાં સ્નેહ છલકાઈ જાય છે. હરેકને એમ લાગે છે કે મારા પ્રતિ દ્રષ્ટિથી મનોહર કટાક્ષ કરે છે. તેથી પ્રત્યેકને એમ લાગે છે કે મારા પ્રતિ ઈશારો છે (કલ કટાચ્છન સેન)

આ પ્રભુ પ્રતિની જે રસાનુભૂતિ થાય છે તે જીવાત્મના - પ્રાણી માત્રના પાપ-દોષોનો નાશ કરનાર છે. સ્વાદ (રસાનુભૂતિ) ભેદી (નાસકરનાર) અથ (દોષ) રા (જીવાત્મ). આમ પ્રભુ ભક્તોમાં રસાનુભૂતિ કરાવે છે. પ્રભુમાં રહેલ અલૌકિક રસ ભક્તમાં પ્રભુના દૃષ્ટિકટાક્ષથી પ્રવેશે છે. તેથી તે નિર્દોષ થઈ જાય છે. ત્યારે બાદ આપ (પુનિ) ભક્તોના પ્રત્યેક અંગોમાં કામ જગાવે છે (અંગાન જગાવત મેન) આ અલૌકિક કામ છે. કેમકે શ્રીઆચાર્યજી કહે છે વિષયાકાન્ત દેહાનાં નાવેશઃ સર્વથા હરે । તેથી આ લૌકિક કામ નથી (૩)

આ હેમંત ઋતુની શિત છે તે પ્રીતનું પોષણ કરનારી છે અને શુભ-શુદ્ધ શિતભાતા - સાત્વિકતા જ છે. આ પોષ માસમાં શીત હેમંત ઋતુમાં પ્રીત સહજ બને છે. આવી ઋતુ પ્રભુ સહચરી બનીને નિશ્ચિત કરી દેનારી છે. એટલે કે પ્રીતમાં સહાયક બને છે.

વૃંદાવન (રત્નીઓનો સમૂહ) પ્રભુના સુખનો જ હિંચ છે. પ્રભુને સુખદેનાર છે. અથવા પ્રભુના સુખનું જ બીજું રૂપ આ વૃંદાવન છે. આ ગોપીજનો છે. પ્રભુ અથવાન કર્યા પછી બીરી લે છે. આ પ્રકારે પ્રભુ ભોજન કરે છે. ત્યાર બાદ આચમન કરી હાથ-મુખ પ્રજ્ઞાલન કરે છે અને મુખશુદ્ધિ અર્થે બીરી આરોગે છે.

આ સર્વ પ્રભુની લીલા છે. લીલા કર્યા પછી પ્રભુ તેનાથી અલગ થઈ જાય છે અને પોતાની લીલાને બીરી (ગોળ વીટાળી દે છે) તિરોહિત કરે છે. આ લીલાની પ્રક્રિયા છે. (૪)

(૮૪) રોકી

૩/૮૦

અહીં તું બાર બાર ઉમ્મક ઉમ્મક આવે જાની ભોજનકી બિરીયાં

જેવત નંદ ગોદ લે રોટા વરજે હે સૌ બિરીયા

ઘર ન સુભાત જાય બિન દેખે ડોલત ફીરત નિડરીયાં

શ્રીવિક્રલગિરિધરન છેલ કો તકિલી રહિત દિન ભરીયાં

૧

૨

ભાવાર્થ :

યશોદાજી ગોપીને ધમકાવતાં કહે છે કે - અલી તું વારંવાર ઉછળી ઉછળીને આવે છે. આ ભોજનનો સમય છે તેની તને ખબર છે છતાંય શા માટે આવે છે ? તને તો સો વખત ના પાડી છે કે નંદજી ગોદમાં લાલનને બેસાડીને ભોજન કરાવતા હોય ત્યારે ન આવવું, છતાંય તું વારંવાર ઉછળી ઉછળીને એટલે કે અવજા કરીને આવે છે. (૧)

લાગે છે કે મારા લાલનને જોયા વગર તને ઘરમાં જવાનું ગમતું નથી અને જ્યાં સુધી તેને ન દેખે ત્યાં સુધી ડર્યા વગર અહીં તહીં (ડોલત) જ કર્યા કરે છે.

જ્યારે તને (શ્રીવિક્રલ-ગિરિધરન) મારો લાલ છબીલો જોવા મળે ત્યારે તો તેને તાકી તાકીને આખો દિવસ જોયા કરે છે.

ગોપીને પ્રભુ દર્શનની એટલી બધી પ્યાસ છે કે તે વિવેક પણ ગુમાવી બેઠી છે તેથી કસમયે (ભોજનની વેળા) આવે છે, વારંવાર આવતાં પણ અપમાન થયેથી લજાતી નથી, નંદરાયની આમાન્યા પણ નથી રાખતી. લાલનને ભોજનવેળા નજર લાગી જાય તો તેની દૃષ્ટિની સમાજમાં નિંદા થશે તેનોય ડર નથી આ બધી પ્રેમની દશા છે.

તેને ઘર અરુચિકર લાગે છે. જ્યાં સુધી પ્રમેયને પ્રાપ્ત ન કરે ત્યાં સુધી હારતી નથી (જાય બિન દેખે ડોલત ફીરત) તેને કોઈનો ભય નથી (અભયતા તે આસક્તિનું લક્ષણ છે) આ બધા આસક્તિના લક્ષણ છે. આસકત્યા સ્વાદ્ ગૃહરૂચિ. શ્રીવિક્રલ-ગિરિધર કે જે છલિયા (છેતરનારો) છે છતાં પણ દિનભર તેને નિરબ્યા કરે છે, તેનું રસપાન કરતાં તૃપ્ત નથી એટલે કે તેને સંસારના કોઈ જ વિષયોમાં રસ નથી. સંસારી તેને પોતાનાં નથી ભાસતાં, માત્ર પ્રભુ જ તેને આત્મવત્ થઈ ગયા છે. તેથી (તકી હી રહત દિન ભરીયા) આ વ્યસનાવરણ છે. ગૃહસ્થાનાં બાધકત્વં અનાત્મત્વમ્ ચ ભાસતે યદા સ્વાદ્ વ્યસનંકૃષ્ણ / (ભ.વ.)

તેથી હવે તે કૃતાર્થ થઈ. તેને કરવા પશું કંઈન રહ્યું હવે જે કરશે તે વિક્કલ. વિક્કલ તેના જ્ઞાનનાં ચક્ષુ બનશે અને ગિરિધર તેની ચેષ્ટા ક્રિયાને ધારણ કરશે. તે પ્રભુના હાથ-પગથી ચાલશે - ખાશે - કરશે - ક્રિયા કરશે અને પ્રભુ ભતાવશે તે જ જોશે. તેની પાંપણ પર વિક્કલ બિરાજી જશે. તેના માટે હવે બધું પ્રભુ કરશે.

કૃતાર્થ સ્વાત્ તદૈવ હિ /

પરોક્ષત ગોપી હુંઘટ માટે	
કનકલતાસી સુંદરસીમા આઈ હૈં જ્યો નાદે	૧
ઝનકનક અંગાનમેં ડોલત લાવણય મોર સવાદે	
નંદરાય નંદરાની તેં દૂર લાલે ભલે નિહારે	૨
ઘટકી સૌંઝ મિલગાય ઘાટમેં આગે લે જળ દાટે	
પરમ મિલનીયાં મોહન જૂઝી ઢાંસી મિસ હુકારે	૩
તરિદ કાછિની જટીત કાંઠિની જુરો બાહં ઉધારે	
પરમાનંદ અવલોકન કારણ ભીર બહુત સીંધદારે	૪

ભાવાર્થ :

ગોપી હુંઘટથી પોતાનું મુખ છૂપાવીને પ્રભુને - લાલનને પરોસે છે. કદાચ ગોપી લાગ જોઈને ભોજન સમયે જ આવીને પશોદાજીને કહે છે કે - મા તમે રસોઈ કરીને થાકી ગયા હશો અને તમને ખબર છે કે આ લાલન તમારાથી બહુ લાડ કરે છે, તેથી ભોજન કરવામાં આડો થાય છે. અને મારાથી ચૂપચાપ ઘણું બધું ખાઈ લેશે. તમે થોડા દૂર ઊભા રહી નિરખા કરો, હું પીરસું છું. વળી મારું મોહું ઢાંકી દઈશ તેથી તેને ખબર નહીં પડે અને ક્યાંક નંદરાયજી આવી ચડયા તો ! તેથી પણ ગોપી હુંઘટ ખેંચીને લાલનને પીરસે છે.

હવે ગોપીનું વર્ણન કરે છે કે તે કનક-પીળા રંગની લતાં જેવી પતલ્લી - નમણી - સુંદર અને બધા અંગોથી વળી જાય તેવી છે તેની સુંદરતા અપાર છે. જાણે કે સ્વર્ગની નર્તકી (નારે) જ ન હોય ! અને ચરણના પાપલ ઝનક-મનક અવાજ કરે છે, તેથી એમ લાગે કે આંગણામાં સવારે સવારે સુંદર મોર નૃત્ય કરે છે (લાવણ્ય મોર સવારે) નંદરાય અને નંદરાની દૂર દૂર ઊભા આ દૃશ્ય નિહારે છે કે (નંદરાય નંદરાની તેં દૂર લાલે ભલે નિહારે) જેમાં લાલન ભલા થઈને આરોગે છે તે નિહારે છે. (૨)

ગોપી પોતાના ઘરેથી પણ લાલન માટે કંઈક સામગ્રી લાવી છે તે યશોદાજીની સામગ્રીની સાથે સાથે, બતાવી બતાવીને પીરસે છે. લાલન સાથે મિલન મુખ પામવા માટે લાલનની સાથે હંસી-મજાક કરતી પૂકાર કરે છે (પરમ મિલનીયાં મોહનજૂકી હાંસી મિસ પૂકારે) (૩)

હવે લાલનના સ્વરૂપના દર્શન કરે છે.

લાલને રૂચિ જગાવતી મનોહર કાણની પહેરી છે જે જડાઉ ચમકદાર છે. આપના બન્ને બાહુ ઉધાડા છે.

આવા પરમ-આનંદ જેના સ્વરૂપથી અંદર પ્રકટ થાય છે તેમને નિરખવા માટે સીંધદારે બહુ જ ભીડ જામી છે એટલે કે ક્યારે ભોજન કરીને બહાર પધારે અને તેમના દર્શન કરીએ ! તેવી ઉત્કટતા પૂર્વક ભીડ જામી છે. (૪)

(૮૬) ટોડી

ગવાલન કરતે કોર છૂડાવત	
જૂઠન લેત સળનકે મુખ તેં અપને મુખ લે નાવત	૧
ખટસકે પકવાન ઘરે સળ તામે રૂચિ નહિ આવત	
હા હા કરકે માંગ લેત હૈં કહત મોઢી અતી ભાવત	૨
ચહ મહિમા ચહ પન જનત બહે આપ બતાવત	
સૂરશશમ સ્વપને નહિ દરસત મુનિજન દ્યાન લગાવત	૩

ભાવાર્થ :

અહીં જે પ્રભુનું સ્વરૂપ સુરદાસજી પ્રકટ કરે છે તે વિરુદ્ધ ધર્માશ્રયીનું છે કે ભક્ત વસલતાનું છે કે પ્રભુનું વચન પ્રતિપાલકતાનું છે કે લીલાધર છે કે કંઈક નવીનતા પ્રકટ કરવા માટે છે ? તે તો પ્રભુ જ જાણે કે પ્રભુની જેના પર કૃપા થાય તે જ જાણી શકે.

ગવાલન ગવાલમંડલીની મધ્યમાં બિરાજેલા પ્રભુને કોળીયો કરીને આપના મોઢામાં મૂકવા જાય છે. પણ આપ આવી પ્રેમલક્ષણા ગોપીના હાથમાંથી કોળીયો મૂકાવી દે છે. શું ગોપીના હાથનું નથી આરોગવું ? કે ગોપીનો કઈ વાંક છે ? કઈ માન કરે છે ? અથ અશુદ્ધ છે ? એકસાથે અનેક પ્રશ્નો ગોપીના મનમાં ઊઠી જાય છે. (૧)

આજે કનૈયાને ઘરું છે શું ? બધાં ગોપબાળકો કે જે ભોજન લઈ રહ્યા છે તેમનું જૂઠન અને તે પણ સ્પર્શથી થયેલ જૂઠન નહિ પણ (મુખતે) મુખથી થયેલ જૂઠન, સીંધું પોતાના મુખમાં જ લઈને પધરાવી દે છે (અપને મુખ લે નાવત) શું ગોપબાળકોને દોષ નહિ લાગે ? જાણે અજાણે પ્રભુને અર્ધભક્ત કે ભુક્ત આરોગાવે તો ? આ અવતારકાલીન લીલા છે, જેમાં પ્રભુ ભક્તને ગાડીની પાછળની

કે બાજુની સીટ પર બેસાડીને પોતે ડ્રાઈવીંગ કરી રહ્યા છે. તેમને ભક્તને મુકામ પર પહોંચવાથી પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તેથી અહીં ભક્ત સાથી ભાવે માત્ર સહકારી છે. મતલબ કે સાધના ભગવાન કરે છે ભક્ત નહિ. તેથી જે સાધના નથી કરતો તેને દોષ પણ ક્યાંથી? અહીં વિચિત્રતા એ છે કે પ્રભુએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે હું નિઃસાધન જીવોનો આત્મા બનું. હવે દોષ લાગે તો આત્માને લાગે દેહને થોડાં લાગે? પ્રભુ જ સર્વકંઈ છે પ્રભુ કર્મ નથી કરતા લીલા કરે છે માટે આપને નથી દોષ લાગતો કે નથી આપના કારણે ભક્તને લાગતો.

પ્રભુ ભક્ત સાથે અનેક ભાવથી ખેલે છે. અત્યારે ભગવાનને શ્રેષ્ઠ ભાવ થઈ ગયો છે. તેથી ભક્ત અને ભગવાનના ઉચ્છિન્નમાં કોઈ ભેદ નથી રહ્યો. શ્રેષ્ઠ લટકાં કરે શ્રેષ્ઠ સાથે. (૧)

હવે આપનામાં ભક્તવશ્યતાનો ભાવ પ્રકટ થાય છે. તેથી આપને ધરેલા છ પ્રકારના રસયુક્ત પકવાન છે તે છ રસ પ્રત્યે આપની રૂચિ નથી પ્રકટતી. આ બધાં પકવાન - રસ માહાત્મ્ય છે. પણ સ્નેહરસ - ભક્તિરસ માટે તો આપ એવા લાલચી થઈ ગયા છે કે રૂચિની પાર કુદાવીને આસક્તિમાં પડયા હોય તેમ “હાહાકરકે માંગે લેતું હું” જેમાં ‘પ્રભુ’ છે તેવી સભાનતા જતી રહી છે, સર્વનું પોષણ કરે છે, તે માંગે તો કેવું લાગે? તેવી લજ્જા પણ નથી. વેદાદિગ્રંથોમાં જે શબ્દો પ્રમાણ થઈ ચૂક્યાં છે તેનો ખૂલાસો કેવી રીતે કરશું? આમ લોક-વેદ બન્નેની સીમા તોડી નાખી છે અને વાણી બોલે છે કે “કહત મોહી અતી ભાવત” આમ નિર્ગુણતા નેવે મુકીને રાજસ-તામસ ભાવને ધારણ કર્યા હોય તેમ લાગે છે. (૨)

આ પ્રભુનો કોઈ નવા પ્રકારનો મહિમા છે શું?

શું આને માહાત્મ્ય કહેવાય? શું આવી પણ પ્રતિજ્ઞા હોય કે જેમાં પોતાનું ઈશ્વરત્વ ખતમ કરી દે? આ વાત મનુષ્ય બુદ્ધિથી જાણી શકાય તેમ નથી. તે તો આપ જણાવે તેને જ જણાય (યહ મહિમા યહ પન જાનત જાહે આપ ભતાવત).

તેવા ભાગ્યશાળી પદ્મનાભ દાસ, જેની રોટી પ્રભુ સીધી જ હાથમાં લઈ લેતા હતા તેવી અંધમાજી વગેરે અનેક ભક્તો છે, તે જ જાણી શકે. ઓટલે કે પ્રભુ જેના પર કૃપા કરવા ઈચ્છે તેને જ જણાય. તે કંઈ સાધન કરેથી ન જણાય. અરે સ્વપ્ને પણ તેનો ઈશારો ન મળે. જે સાત્ત્વિક છે, જેમણે સર્વ વિષયોનો ત્યાગ કર્યો છે, જે પ્રભુના ધ્યાનમાં લીન છે તેને પણ આ ન જણાય, “મુનીજન સપને નહી આવે”

પણ “સાહેબ કેસ પિલે?” પ્રભુ નિઃસાધન કલાત્મા છે અને એ જ પ્રભુ કળ છે અને એને જ પ્રભુ સ્વેચ્છા લીલા કર્તા છે. તે આ કીર્તનમાં સુરદાસજી સમજાવે છે. (૩)

(૮૭) ધનાગ્રી

૩/૮૪

જસોદા પેડે પેડે ડોલે

ચહ ગૃહકાજ ઉર્ને સુવકો ડર દહું ભાગિન મન વોલે

૧

અભાંડું કુંવર લુખ ભોજન કીજે જનનિ રોહિણી બોલે

પરમાર્નદપ્રભુ વહ કિર ચિતથો ટાનંદ દહે કલોલે

૨

ભાવાર્થ :

યશોદાજીનું મન પ્રત્યેક પલે રોલી રહ્યું છે. એક ડાહ્યું ભરે ત્યારે એમ થાય કે આ ઘરના કાજ કરવાના બાકી છે. તેને પૂરા કરી લઈ તો બીજા પગલે એમ થાય કે લાલન ભૂખ્યો થયો હશે તેને જમાડી દઉં.

જીવની પણ કાચી દશામાં આ જ સ્થિતિ છે. તેણે જે જે સાંસારિક જવાબદારીઓ માની લીધી છે. તે પૂરી કરવા માટે વિચારે છે (ઘડપમ ગોવિંદ ગાથું) અને બીજી બાજુ તેને પ્રભુનું માહાત્મ્ય જાણવાને કારણે ધર્મ કરવા પણ છે. શારીરિક વ્યયનો ને યથાર્થ ન કરી શકવાને કારણે તેનું મન બન્ને ય બાજુ રીલે છે. બન્ને બાજુમાંથી યોગ્ય શું તે પ્રકારે મનથી વિચારે છે, તોલે છે, કયું પ્રથમ મહત્ત્વનું છે?

નાનાવાદ વિનષ્ટેષુ સર્વકર્મવત્તાદિષુ, પાપંડેક પ્રપત્તેષુ ... આવી સ્થિતિમાં મન મુંઝાય છે. (૧)

પરંતુ જ્યારે જનની ભાવ પ્રબળ થઈ ગયો ત્યારે સ્નેહની પ્રબળતાને કારણે પહેલાં (પ્રભુ સુખ) - લાલનને ભોજન કરાવવાનો વિચાર કર્યો તથા કહે છે - અભાંડું કુંવર લુખ ભોજન કીજે તેમ રોહિણીજી જે બોલી ઉઠયા, કેમ કે રોહિણી - આરોહિણી છે. તે ઉપરતરક જૂએ છે. ભગવાદ્વચ્ચાન ઉપર છે અને સંસાર સ્થાન નીચે છે તેથી તેમના મનને કોઈ દિશા નથી.

જીવમાં પણ (સુતંકો ડર) માહાત્મ્ય જ્ઞાન પછી જનની ભાવક સ્નેહભાવ પ્રકટે તો તેણે દિશા સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. તેથી તેની સૌ પ્રથમ કરજ પ્રભુ પ્રત્યે, પછી વેદાદિ કાર્યા પ્રતિ અને ત્યારબાદ લૌકિક કાર્યા પ્રતિ. આમ તેનું મન પછી (પડે પડે રીલે) ઘડીકમાં આ અને બીજી જ ઘડીએ તે, તેમ નહિ થાય.

રોહિણીજીએ પ્રભુને ભોજન માટે વિનતી કરી તેથી તુરત જ પરમાનંદપ્રભુ લાલને તે વાત ચિતમાં લીધી. ભાગમ ભાગ ન કરી. આમ પ્રભુ સરળતાથી માની ગયા તેથી યશોદાજીના હૃદયમાં આનંદ લહેરાવા લાગ્યો, કેમ કે બે માંથી એક જે પ્રથમ કરવાનું તે નિશ્ચિત થઈ ગયું.

તેથી જો જીવ પ્રભુ સંબંધિ વિચારવાનું શરૂ કરશે, પ્રભુ સંબંધિ જીવન જીવશે તો જે સ્વામી છે તે હવે તે જીવ માટે પરમાનંદ બની જશે અને પોતાના ચિત્તમાં પણ તે જીવને સ્થાન આપશે. અથવા તો તે જીવના હૃદયમાં પ્રભુ પધારીને તેને કલ્લોલ કરાવશે.

(૮૮) ધનાશ્રી

૩/૮૫

હરિકો ટેરત હે નંદરાની

બહુત વેર ભઈ કહું ખેલત કહાં રહ્યો સારંગપાની

સુનત હી ટેરી દોરી તવ આયે કબકે નિકસે લાલ

જમત નહિ નંદ તુમ હી બીનુ વેગી ચલો ગોપાલ

સ્વામહી લ્વાઈ મહેટી જસોદા તુરત હી પાવ પખાડે

સુરદાસ પ્રભુ સંગ નંદ કે બેઠે હે દોહિ વાડે

ભાવાર્થ :

નંદરાનીજી હરિને ભોજન માટે ટેર કરે છે. પૂકારે છે - મર્યાદા ભક્તો હરિ-દુઃખહર્તાને પોતાને દુઃખ પડે ત્યારે ટેર - પૂકાર કરે છે. પુષ્ટિ ભક્તરૂપ નંદરાની હરિનાં ભૂખનાં દુઃખ દૂર કરવા માટે પૂકાર કરે છે. વિપ્રયોગી ભક્તો પ્રભુ વગરના થયા હોવાથી તાપ-કલેશને કારણે પૂકારે છે. પુરુષોત્તમદાસ શેઠના બેટા ગોપાલદાસ પ્રભુના મંદિરને બારણો ઉમરે માથુ ટેકવી સૂઈ જતાં અને મદનમોહનજીને ઉધમાં જ પૂકારતા. ત્યારે પ્રભુ કહેતા - હું અહીં જ છું. ત્યારે ગોપાલદાસ કહે છે - પ્રભુ આપ શા માટે મારા ખાતર જાગો છો? મને તો ટેવ પડી છે. “નયનન એસી ટેવ પડી”ની જેમ, વાણીને પણ પ્રભુનું વ્યસન થઈ જાય છે. આ જ માનસી સિદ્ધિ છે.

હરિકો ટેરત હે નંદરાની

યશોદાજીને એ ખબર નથી પડતી કે આપ ક્યાં ખેલે છે? તેથી મનમાં જ બોલે છે - આ ક્યારના ક્યાં ખેલે છે અને ક્યાં એટકી ગયા આ સારંગપાની - વિષ્ણુ?

મર્યાદાભક્ત માટે પ્રભુની આ લીલા ભક્તના હૃદયમાં ચાલી રહી છે કે ભક્તના સન્મુખ? કે જગતરૂપે ચાલે છે કે જીવોને મુક્તિ આપવા રૂપ કે દુષ્ટોના સંહારરૂપ... આવી તો અનેક લીલા છે તે ખબર નથી પડતી. અધિકારાનુસાર જ મર્યાદા લીલા સમજાય તેથી મર્યાદા ભાવથી કહે છે. પ્રભુ તો ચંચળ છે. ઘણી બધી લીલા કરનારા છે. તો પછી આટલી બધી વાર, ક્યાં એટકીને એકમાત્ર લીલા કરે છે?

અને પુષ્ટિ આર્ત ભક્ત વિચારે છે કે આ ચંચલ પ્રભુ કોઈ એકની સાથે ખેલે પછી બીજાને ભૂલી જાય છે. આપ ક્યાં ખેલો છો પ્રભુ? શું પુષ્ટિપ્રભુ મારા પર કૃપા નહિ કરે? શું તે વિષ્ણુરૂપ મર્યાદાને સ્વીકારી બેઠા છે? આવો તાપ કરે છે. તો કોઈ તામસ ભક્ત પ્રભુને ધમકાવવાના સૂરમાં કહે છે આટલી વેળ ક્યાં એટકી ગયા છે? પોતાની જાતને તો સારંગપાણી હરણાં જેવા ચપળ સમજી બેઠા છે! બહુત વેરભઈ કહું ખેલત કહાં રહ્યો સારંગપાની? (૧)

સુનત હી ટેરી દોરી તવ આયે, કબકે નિકસે લાલ?

જેમત નહિ નંદ તુમહી બીનું વેગી ચલો ગોપાલ

યશોદાજીની ટેરી સાંભળીને (સુનત હી ટેરી) તુરત જ પ્રભુ દોડી આવ્યા (દોરી તવ આયે) ત્યારે યશોદા તુરત જ બોલી પડે છે - ક્યારનો તું બહાર નિકળી ગયો છે મારા લાલ! આ તાત નંદજી તારા જમ્યા વગર જમતા નથી તેથી હે લાલ, તું જલ્દી જલ્દી ચાલ...

ભક્તની આર્ત - પૂકાર સાંભળીને ભગવાન જ્યાં હોય છે ત્યાંથી તુરંત જ દોડી આવે છે. ત્યારે પુષ્ટિ ભક્ત કહે છે કે - મારા હૃદયની - ઘરની બહાર તું ક્યારનો નીકળી ગયો છે. હવે કૃપા કરીને પધારો. આ જે તારા પિતા નંદજી છે એટલે કે તું ભગવાન એટલા માટે થયો કે કોઈક ભક્ત થયું તે દૃષ્ટિથી કારણ રૂપ ભક્ત પિતા થયો. તે તારા ભોજન વગર ભોજન નથી કરતા.

અસમર્પિત વસ્તુનાં તસ્માદ્ વ્રજનમાચરેત્

(૨)

તેથી તેવા સમર્પિત જીવ પર આપ જલ્દી કૃપા કરવા પધારો. કેમ કે આપ જ આ જીવના દેહ-ઈન્દ્રિયોનું આપના સ્વરૂપથી પાલન કરનાર છો. તેથી આપ સ્વયં ન પધારો ત્યાં સુધી પુષ્ટિભક્તને ચેન નથી પડતું. પુષ્ટિભક્ત પોતાના પ્રભુને પુષ્ટ જોવા ચાહે છે માટે તો ભાત ભાતની વાનગી બનાવી તેમને પ્રસન્ન રાખવા ચાહે છે. મર્યાદાભક્તને અસમર્પિતની ટેક માત્ર છે તેથી પ્રભુને ભોજન કરાવવા ચાહે છે.

હિલગા

(૮૯) રાગ - ધનાશ્રી

૩/૯૨

- મેટો મન બાવટો ભયો
લટકા એક ઈલાં હું તો ઠાડો તાહી કે સંગ ગાયો. ૧
બર્નો નહિ કોનકો ઢોટા ધિય-વિધિય ઠયો
પિતાંબર છાતિ નિરખ હર્ચો મન પટ કછુ મોહી દયો ૨
ગ્વાલની એક પાહુની યાઈ તાહી ચહ ગાતિ કીની
પરમાર્નંદપ્રભુ હસત સેન દે, પ્રેમપાણિ ગાહિ લીની ૩

ભાવાર્થ :

મારું મન બહારનું થયું એટલે કે બધું સૂધ-બુધ વગરનું થયું છે. કારણ મારું મન અહીં જે એક છોરો ઊભો હતો તેની સાથે ચાલી ગયું. તેનાથી આકર્ષાઈ ગયું જેથી લોક-વેદમાંથી હટી જતાં લોક-વેદ દષ્ટિવાળાને બહારનું લાગે જ. (૧)

એ છોરો કોનો છે તેની ય મને તો ખબર નથી. મતલબ કે તેની ઓળખાણ-પીછાણ નથી પણ તેનો વેશ-દેખાવ ધિત-વિચિત્ર એટલે કે મનમોહક સુંદર છે. તેને ધરેલ પિતાંબરને લીધે તેવા સુંદર દેખાવથી મારું મન હટાઈ ગયું અને વધારામાં તેણે પણ કંઈક કહ્યું. આમ, રસરૂપ સ્વરૂપ અને રસરૂપવાણીને ગોપીએ પ્રકટ ન કરી. (૨)

હવે પોતાને સાનુભાવ થયો છે તે વાત ગુપ્ત રાખવા બીજાનું નામ દઈ કહે છે કે - 'એક ગ્વાલીની' પછી તેમની નજીક સરકી તેવી ગ્વાલીનની આ દશા છોરાએ કરી અને પરમાર્નંદરૂપ પ્રભુ એ મધુર સ્મિત કરીને તેને ઈશારો પણ કર્યો, મૂક વાતો કરી તથા તે ગ્વાલીનની પ્રેમરૂપ હસત પોતે ગ્રહણ કરી લીધો અથવા કહો કે પ્રભુએ તેનું પ્રેમપૂર્વક પાણિગ્રહણ કરી લીધું.

લાગે છે કે ગ્વાલીન દેહ ભાન પણ ભૂલી એટલે 'એક ગ્વાલીન' તેમ કહે છે. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

જીવની બસનાવસ્થામાં તે બહારનો જેવો થાય (ભક્તિવર્ધિની)

ગૃહસ્થાનાં બાંધકર્ત્વં અનાત્મવંચ ભાસતે યદા સ્યાદ્ વ્યસનં

હિલગા

૧૨૫

વિપ્રયોગી ભક્તનો પ્રભુના સ્વરૂપના દર્શન કરી તેને હૃદયમાં પધરાવી રાખવા ચાહે છે. આમ તે કૃષ્ણ ભાવ સ્વરૂપ સંયોગરસને ભોજનનો કોળીયો જેમ મૂખમાં મૂકી પેટમાં જાય તેમ આ સંયોગભાવને હૃદયમાં પૂરીને તેની સ્મૃતિરૂપ (વિપ્રયોગ) રસથી પોતાના દેહનું - આત્માનું પાલન કરે છે.

સ્થામહી લાઈ મહેરી યશોદા તુરત લી પાંવ પખારે

યશોદાજી લાલન સ્થામને ઘરમાં લાવી બહાર બેલતાં જે પગ છુવાયા હોય - મેલાં થયા હોય તેથી ચરણ ધોવડાવી દીધા.

મયાર્દા ભક્ત તટીય (મહરી) છે તેથી યશ પ્રભુને આપે છે. (યશોદા) પોતાના તો અનેક દોષ છે, જેથી પ્રભુ પધાર્યા તેમાત્ર કૃપા કરીને જ પધાર્યા છે, તેથી તે કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરવા આપના ચરણને ધોવાને બહાને સ્પર્શ લાભ પામે છે. તથા પોતાના હૃદયમાં રહેલા દુરીતને દૂર કરે છે. પ્રભુના ચરણની રજ પ્રાપ્તિ માટે આ પ્રકારે પ્રાર્થના કરે છે. જેમ પ્રભુ પ્રાકટ્ય વેળા માતા દેવકી અને પિતા વસુદેવજી કરે છે તેમ !

પુષ્ટિભક્ત માટે તો આ શુંગાર કલ્પદ્રુમ (શ્યામ) છે અને તે (મહરી)મોટા ઓની (શ્રીમહાપ્રભુજીની) કૃપાથી જ આમારા ઘરમાં બિરાજ્યા છે. જેથી ક્યાંય પણ જાય તો પણ આ ઘરમાં જ પાછા પધારે તેવા વિશ્વાસ સાથે આપની પુષ્ટિ શરણગાત્રિને વિસરતો નથી.

આવા કૃપાળુ પ્રભુ નવધાભક્તિમાં શ્રેષ્ઠ તેવી સાબ્ય અને આત્મનિવેદનરૂપ ભક્તિને સ્વીકારતા નંદજી-ભક્તના સંગે બેસે છે અને ભક્તની સત્તાનું ભોજન આરોગે છે. ભક્તની અહંતા-મમતાના ભોક્તા બને છે. આમ સમર્પણ રૂપા ભક્તિ પણ પ્રભુ સિદ્ધ કરી આપે છે, છતાંય જીવને એક સાધારણભાવ દાસપણાનો છે કે હ કૃષ્ણ હું તારો દાસ છું, તે કાયમ રાખે છે. આ પુષ્ટિ ભક્તિ છે કેમ કે (સ્થામ હી લ્યાઈ) પ્રભુ ભક્તાધીન છે તેમ વચન છે.

આમ, ભક્તની સમક્ષ પ્રભુ ક્યારે પ્રકટે, ભક્તિ સ્વીકારે, તે પ્રકાર અહીં સુરહાસજી પ્રકટ કરે છે. જે નિરોધ લક્ષણમાં શ્રી આચાર્યજીએ પ્રકટ કર્યો છે. તથા ગદ્યમંત્રમાં પણ પ્રકટ કર્યો છે.

૧૨૪

ભોજન

ત્યારે તે જીવ પ્રભુ વગર તરફડે છે. આ દશા મનની થાય છે. માટે તો પરાસેવાને માનસી કહી છે. પણ તેનું સાધન ચિત્ત કરે છે. ચેતસ્ય તન્ પ્રવશં. પરંતુ અહીં તો સાધન ભગવાન બન્યા છે 'લટકો'. ભગવાન સ્વયં તેવા જીવની સામે આવીને ઊભા થઈ ગયા છે. પછી લોકવેદ કઈ રીતે ઊભા રહી શકે ? તેથી તે મન સ્વયં તેમનાથી આકર્ષિત થઈને તેમનો સંગ કરી બેઠું. મન વગરનો દેહ બાવરો થાય !

અનવતારકાળમાં પણ માહાત્મ્યજ્ઞાન જરૂરી છે. તેથી ભક્તને ખબર પડી કે આ પ્રભુ તો અજન્મા છે, તે કોઈનો પુત્ર નથી અને ચિત્ર-વિચિત્ર સૃષ્ટિનો કર્તા આ જ છે. પરંતુ આવા પરબ્રહ્મ કે જે અંબર (વ્યાપક) તત્ત્વ છે. તેણે ગુણ ગ્રહણ કર્યા (પીળા), તે જોતાં જ મારામાં ભક્તિનો પ્રવેશ થયો. મહાત્મ્ય જ્ઞાનની સાથે પ્રેમનો ઉદય થયો. પ્રેમ ઉદય થવાનું કારણ પણ ભગવાનની ગુણ-ગ્રહણ લીલા જ. એટલું જ નહિ પણ તે પોતે જ શાસ્ત્રરૂપ હોવાથી મને આપે પોતે જ પોતાની લીલાઓ કહી સંભળાવી. પ્રભુએ આટલું પ્રયેયબળ કર્યા પછી જો જીવ પ્રભુની પાસે આવવારૂપ સાધન પણ ન કરે તો કંઈ ન બને. પણ જો જીવ, પાસે આવવા રૂપ રૂચિ પ્રકટ કરે તો પછી પ્રભુ કૃપા કરી તેને પ્રેમ-આસક્તિ અને વ્યસન રૂપ ભક્તિનું દાન કરી બહાવરા કરી મૂકે, પ્રભુ વગર તરફડતા કરી મૂકે અને પ્રભુ તેને મધુરાહાર્યથી પરમાનંદનું દાન દે. પ્રભુનું હાસ્ય લોભાત્મક છે. જેથી નિરોધ સિદ્ધ કરાવનારું છે અને તે નિરોધ સિદ્ધ થાય તો પ્રભુ સમર્પણને સ્વીકારે તેથી પ્રભુએ પ્રેમપૂર્વક સમર્પણ સ્વીકાર્યું.

પ્રભુની કૃપા કેવી છે તેનો સાર જોઈએ. પહેલાં ઠાઠા રહે, મનને આકર્ષી દૃષ્ટિને પિતાંબરધારી સ્વરૂપથી આકર્ષે, દોસ્ત બનાવી શ્રવણને કંઈક કહીને આકર્ષે, પ્રભુએ લોભામણું હાસ્ય કર્યું, તેથી દેહ સમસ્તનું આકર્ષણ કર્યું. તેમ ક્રિયાત્મક આકર્ષણ કર્યું અને હીંશારો કરીને જ્ઞાનાત્મક આકર્ષણ કર્યું. પાણીગ્રહણ કરીને દહધને આકર્ષિત કર્યું. લોભાવવા માટે પ્રભુએ જાતભાતના વેષ-નાટક કર્યા આવા આકર્ષણને કારણે જીવની લોક-વેદમાંથી બુદ્ધિ ચાલી ગઈ અને તે બુદ્ધિ માત્ર પ્રભુ સાથે જોડાતાં તેનો વ્યવહાર બહાવરા જેવો થયો કેમ કે આ બધું કર્યા પછી પ્રભુએ વિપ્રયોગનું દાન કર્યું અને તે પહેલાં સામે ઠાઠા થયા એટલે સાક્ષાત્ દર્શન દેઈને સંયોગ રસનું દાન કર્યું.

ત્યારે જીવે શું કર્યું ?

આ જે સાક્ષત ઠાઠો છે તે કોણ છે તે જાણવા મહાત્મ્યજ્ઞાન પણ ન વાપર્યું પરંતુ એક ડગલું ચાલી પ્રભુની નજીક સરકીને પ્રભુ પ્રત્યે પોતાની રૂચિ પ્રકટ કરી ગવાલીની એક પાકુંની આઈ...

જીવનો અલ્પ પ્રયાસ અને પ્રભુની અઢળક કૃપા તેનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ.

ભોગ સમય

(૬૦) રાગ - ધનાશ્રી

૩/૧૦૦

આજ સખી તોહી લાગી હે ચહ રટ

ગોવિન્દ લેહુ લેહુ કોઉ ગોવિંદ, કહત ફિરત વનમં ઝોઘટ ઘટ ૧

દલિહો નામ વિસદ ગાયો, દેખત સ્થામ સુંદર ઝોઢે પીટોપટ

માંગદ દાન કગોટી મેલી ચવુર્ભુજ પ્રભુ ગિરિધર નાગાર ૨

ભાવાર્થ :

એક ગોપી પોતાની સખીની કંઈક વિચિત્ર હાલત જોઈને તેને કહે છે કે - આજે તને આ શું રટ લાગી છે ? કે એકની એક વાતનું જ રટણ કર્યા કરે છે. સતત બોલ્યા કરે છે કે 'ગોવિંદ લો' 'ગોવિંદ લો' અને આ જ શબ્દો બોલતાં બોલતાં વનમાં ફરી રહી છે. તથા ચીકણા કાઠવવાળા નદીના ઘાટ ઉપર પણ ફરી રહી છે. (૧) માથે જે મટુકી છે તે તો દહીંની છે. તે 'દહીં' નામ જ જાણે તારાથી ભૂલાઈ ગયું છે તેમ લાગે છે ! અને વનમાં તથા આવાં ઘાટ ઉપર તારું દહીં ખરીદનારું પણ કોણ મળે ? ગામમાં જ્યાં વસ્તી છે ત્યાં કેમ ફરતી નથી !

ત્યારે તે ગોપી પોતાની સખીને કહે છે કે સાચી વાત છે, જ્યારથી મં શ્યામસુંદર ગિરિધરનાગારને કે જેણે પીળો પટકો ધારણ કર્યા છે તેને જોયા છે, ત્યારે જાણે તેણે મારા પર કંઈક ભૂરૂકી નાખી છે અને મારી પાસે દહિનું દાન માંગ્યું ત્યારથી હું દહિનું નામ ભૂલી ગઈ છું અને ગોવિંદ નામ ચિત્ત પર ચઢી ગયું છે ! (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

'રટ' એટલે જેમાં ચિત્ત સ્થાપિત થઈ ગયું હોય, તેમાંથી બહાર નીકળે જ નહિ. આ આસક્તિની દશા છે (લાગી) ચીટકી જાય તે આસક્તિ કહેવાય અને એટલે તો તે સંસારના સર્વ નામ-રૂપને ગોવિન્દ નામથી ઓળખવા લાગે. માનો કે

સર્વાત્મભાવ થઈ જાય. તે ગોવિન્દની સાથે હોવાથી તે અભય થઈ ગઈ છે. તેને ગામ કે વન, રસ્તા કે ઓઘટ ઘાટ, કુંજ કે નદી કોઈ ભેદ બાધા નથી કરતો. તેના ગણ ગુણોમાં જે ઉચ્ચ-નીચ ભાવ છે, જેના કારણે જ સંસાર છે, પ્રભુપ્રાપ્તિમાં બાધક છે તે બધા જ તેના ગુણ (ભાવ) ગોવિન્દ કે જે નિર્દોષ-નિર્ગુણ છે તેમાં જ વિદીન થઈ ગયા છે. આ સર્વ થવામાં કારણરૂપ પ્રમેયરૂપ ગોવિન્દ કે જે વ્રજજનોના આધિપતિ-તારણહાર છે. ગોવિન્દ માટે આ કાર્ય પોતાની કરજના ભાગરૂપ બની ગયું છે કે જ્યારે ભક્ત નિઃસાધનભાવથી તેના મય થઈ જાય. આવા ગોવિન્દ શુંગાર રસને નિર્મળ સ્નેહરૂપ વરણથી પરિધાન કરાવ્યું છે. કોઈક અલૌકિક જ્ઞાન શૂન્યતા અભુધતા પ્રભુએ સ્વયં તેવા ભક્તમાં મૂકી દીધી છે જેથી તેને પ્રાકૃત વસ્તુઓની અનુભૂતિ જ નથી અને પછી પ્રભુ તે જીવના સર્વસ્વનું ટાન-સમર્પણ (અહંતા-મમતા સર્વનું) માંગી લે છે અને ત્યાર બાદ પ્રભુ તેના પર ચારે હાથ ધરીને ચતુર્ભુજ થઈ તેના (ગિરિ) પહાડ જેવા દુઃખો સંતાપોને હરિ લે છે તથા ભંડારમાં પણ ન સમાય (ન-આગર) તેટલું અલૌકિક સુખદાન કરે છે.

(૯૧) રાગ - નટ

૩/૧૦૨

હંસલ હંસલ લાલન આલે રી મેરે અંગના
હોવો તેરો રૂપદેખ ઠગ રહી, મેરી આલી
બે કણુ કહો આવે છબી દેખ ભઈ મગના
ભુચકી રીસ ગઈ અધિક રેલિ બાદી
મોહન મોહી રી ભયોરી મનાલગના
કરસો કર ગાહલ હલસરો લગાય લઈ
મિલેરી ગોવિન્દપ્રભુ સાળ સુખ નિશ જગના

૧

૨

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની પ્રભુ સાથેની મિલનની વાત પોતાની સખીને કહીને તે જ અનુભવને કહીથી મનથી વાગોળી આનંદ પામી રહી છે. પ્રત્યક્ષ સંયોગ પછીનો આ પરોક્ષ સંયોગ છે. જે ગુણગાન રૂપે હોય છે.

ગોપી પોતાની સખીને કહે છે -

એકવાર લાલન પ્રસન્ન મુખારવિદ સાથે મારાં અંગણો પધાર્યા. આ અચાનક પધારવાની તો મારી કલ્પના જ નહોતી તેથી હું અવાક તો હતી જેમાં ખૂબ ખુશી

૧૨૯

ભોગ સમય

હતી. વધારામાં હે મારી સખી શું કહું તને ? કે મારી તો બોબડી જ બંધ થઈ ગઈ (જે કણુ કહી આવે) કેમ કે આપનું સૌંદર્ય એવું હતું કે ઠગાઈ જાય ત્યારે મણાસ જેમ સ્તબ્ધ થઈ જાય તેવી હું સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. બસ આપના રૂપ સૌંદર્યમાંજ એકચિત્ત થઈ ગઈ.

(૧)

મેં આપને અનેક ચિન્તી કરવા છતાં નહોતા પધાર્યા તેથી હું તેમનાથી રૂઢી ગઈ હતી, તે રીસ કોણ જાણે ક્યારે ચાલી ગઈ ? અને વધારામાં આપના પ્રતિની રૂચિનું ઘોડપૂર આવ્યું. (આધિક બાદી) (બાહ-પૂર) મને લાગે છે કે આ તો આપે મોહ વિદ્યા જ મારા પર ચલાવી હશે, તેથી જ મારું મન જે આપનાથી માન કરી ગયું હતું તે એકદમ લાગી ગયું. તેથી મેં તો આપનો હસ્તકમળ ગ્રહણ કરી લીધો આપને હલથથી ચાંપી દીધા. મને હવે મારા ગોવિન્દપ્રભુ મળી ગયા તેથી રાતભર જાગીને સર્વ પ્રકારનાં સુખને પામી

(૨)

(૯૨) રાગ - નટ

૩/૧૦૨

પ્રીતમ પ્રીતિ હીરે પેલે
ચલિ રુપ ગુણ-શિલ-સુલટા ઈન બાતન ન રીઝેલે
સલકુલ જન્મ, કરમ શુભલક્ષણ વેલગુટાણ પઠેલે
ગોવિન્દ વિના સ્નેહ સુઆલો રસના કહાં જુ નયેલે

૧

૨

ભાવાર્થ :

પ્રીતમ એટલે પ્રીતનું મૂળ અને તે તો સદાનંદ કૃષ્ણ જ છે. તેમની આ પ્રીતિ એ જ આનંદ છે એ જ 'રસ' છે. દૈવી જીવોમાં પ્રભુએ 'પ્રીત' ધરેલ છે. તે પ્રીતને જો તે આ પ્રીતમ સદાનંદ પ્રતિ પ્રકટ કરે તો જ તે પ્રીતમને પામી શકે 'હી' કહેતાં તે સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી.

કદાચ રૂપથી રીઝવવા ચાહીયે કે ગુણનો ઉપયોગ કરીએ, ચારિત્ર્ય કે સુધડતા / સાકસુશર પણું, આ બધાથી બીજાં ઘણાં કાર્ય સરે પણ તે પ્રીતમને રીઝાવી શકવામાં કામ નથી આવતી. ગોપીજનોમાં આ બધું ક્યાં હતું ? પણ અખૂટ સ્નેહ હતો. (૧)

સારાકુળમાં જન્મવું, સારાં કર્મ, સારાં લક્ષણવાંતા કે વેદ-પુરાણનું જ્ઞાન, પ્રીતમને રીઝવવામાં અસમર્થ છે.

સ્નેહ તો સુઆલો (સર્વશ્રેષ્ઠ) છે તે સ્નેહ જ્યારે વાણી દ્વારા બહાર પ્રકટ થવા

ભોગ સમય

૧૨૯

ઈચ્છે તો તેના સુખાગ માગ ગોવિન્દ જ છે. તેમના વગરનું અન્ય કંયું ઉત્તમ પાત્ર છે કે જ્યાં આ જીવવાને કીર્તન-ગાન કરીને નચાવીયે ? અને તે જીવવાનું નૃત્ય એવું સ્નેહ રસભર હોય કે પ્રીતમ રીઝી જાય !

(૯૩) રાગ - નાટ

૩/૧૦૨

લાલન નાઈ નેડી કાઠૂ કે વસકે

ભાવડી ભઈડી ગીયા, ઉજસો મન અરૂગીયો,

વે તો સદાઈ અપને રસકે

નિરખ પદખ દેખ, જીયકો ભરખ ગાયો

કામિની વૃંદન કે મન ન કસકે

ઘટપિ કણ મોહની ગોવિન્દ મળુપે

ઘુવલી સભામે વદત ઘણકે

૧

ભાવાર્થ :

અહીં પ્રભુનું મૂળ સ્વરૂપ શું છે ? તે કેવા છે ? તે રાસપંચાધ્યાયીના પ્રસંગથી બતાવે છે.

૨

લાલન - પ્રભુ તો કોઈના સહેજ પણ વશ નથી સ્વતંત્ર - સ્વાધીન છે. પરાધીન નથી.

પરંતુ જીવ તો પરતંત્ર છે અને એમાંય સ્ત્રી દેહધારી જીવ તો વિશેષ પરતંત્ર છે તેથી તેનું મન ઠોકોરજીમાં અટવાઈ - કસાઈ ગયું છે અને તેની પરાકાષ્ઠામાં તે ભાવડી થઈ ગઈ.

પરંતુ પ્રભુ કોઈનામાં કસાતા નથી કેમ કે આપ તો નિર્લપ છે તેથી તે તો પોતાના રસમાં જ મગ્ન છે. આપને પોતાની બહારના, કોઈમાંથી રસ પ્રાપ્ત કરવો નથી કેમ કે આપ સિવાય કંઈ છે પણ નહિ.

ગોપીઓને એમ કે પ્રભુ પણ અમારા પ્રેમથી પરાધીન થઈ ગયા છે, કેમ કે તેમને તેવી અનુભૂતિ લઘુરાસમાં થઈ. તેથી પ્રભુની પરાધીનતાનું પારખું લેવા માટે માન-અભિમાન કર્યું, તો વળી એક કે જેને માન ન્હોતું થયું તેણે પણ પ્રભુને ઉઠાવી લેવા જેવી અનુચિત માગણી કરી. પ્રભુની પરીક્ષા લેવા ચાહી. (નિરખ - પરખ દેખ).

(૧)

પરંતુ પ્રભુ તો પોતે પોતાનામાં રાય છે. જે કંઈ કરે છે તે નિઃસાધન ભક્તોની પ્રસન્નતા માટે કરે છે. આ નિઃસાધનતા ભાવ બોઈ ચૂકેલી ગોપીઓ પાસેથી પ્રભુ પણ બોવાઈ ગયા તેથી તેમના મનમાં જે ભ્રમ હતો કે પ્રભુ તો અમારા પરાધીન છે તે ભ્રમ ભંગી પડ્યો. (જીય કો ભરખ ગાયો).

તેઓના અનેક પ્રયાસ - સાધન કરવા છતાં પણ પ્રભુ તો સહેજ પણ તેમના પ્રતિ હથ્થા નહિ (કામિની વૃંદન કે મન ન કસકે) તેઓએ ભાવરા થઈને વૃક્ષો આદિને પૂજ્યા કરી, ખૂબ શોધ્યા, તેમની લીલાઓ કરી. તો પણ ન મળ્યા. આખરે નિઃસાધનતા ભાવ પ્રકટયો ત્યારે આપ કૃપા કરવા માટે પ્રકટ થયા.

આવા નિર્લપ પ્રભુમાં છતાંય ગોપીજનો પ્રતિ કંઈક મોહની તો છે જ, તેમ ગોવિન્દસ્વામી માને છે. તેના પ્રમાણરૂપે કહે છે કે તે પછી ધમુનાપુલીનમાં બિરાજી તેમના ઉત્તર આપ્યા અને આખરમાં ખૂબ જ ભાવ ભરી વાણીમાં વ્રજયુવતીઓના ગુણગાન - યશ કર્યા. કે “હું તમારો સોનો ક્યારે ય અજ્ઞાણી નહિ થઈ શકું” (યુવતી સભામે વદત યશકે.)

આમ, ગોવિન્દસ્વામીએ પ્રભુનો ચિત્તજ ધર્માશ્રય રૂપ ધર્મને અહીં પ્રકટ કર્યો છે. (૨)

(૯૪) રાગ - નાટ

૩/૧૦૨

મોહન મોહની લાલી સિરપદ જોઈ, મોહિ રહત સદાઈ

નિસાદિન સખીડી જોલોં નહિ દેખિયત વિચ વજરાવકુંવર

૧

ઘણિ ઘિરજલર રહત સખીડી વદપિમુદલી ધ્વની સુનત પ્રાણહર

સભન રહોં પદે મિલૂં ગોવિન્દપ્રભુસોં રસિકકુંવર ભલભલ સ્થામસુંદર

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ વનમાં પધાર્યા છે અને ગોપી તેમના પધારવાની, મળવાની રાહ દેખી રહી છે. તે પોતાની સખીને કહે છે - આ મોહને માસી (સિર) બુદ્ધિમાં કોઈ મોહ કરી દીધો છે (મોહન મોહની લાલી સીરપર) તે તને કહું છું. (જોઈ) તેથી હું સર્વકાળમાં તેનાથી મોહાએલી જ રહું છું.

સખી, સદા એટલે કે રાત-દિવસ કે જ્યાં સુધી તે મારા વિષ વ્રજરાજકુંવર મને સાક્ષાત દેખાય નહિ, ત્યાં સુધી મને તેમના સિવાય કંઈ જ બુદ્ધિમાં આવતું નથી. (નિસાદિન સખીડી જો લો નહિ દેખીયત વિચ વ્રજરાજ કુંવર)

(૧)

હું સમજું છું કે આવી મોહની સારી નહિ તેથી હું, હે સખી, ધીરજ રાખવા પ્રયત્ન કરું છું. પરંતુ જેવો આપની મુરલીનો નાદ-ધ્વની મારા કાને પડે છે કે મારી ધીરજ ખૂટી જાય છે અને પછી તો મારો જીવ તેમના વગાર તડપવા લાગે છે કે જાણે પ્રાણ નીકળી જશે. (તદપિ મુરલી ધ્વનિ સુનાત પ્રાણ હરે).

હવે મારાથી રહી શકાય તેમ નથી. હું લોક-વેદનું ઉલ્લંઘન કરીને પણ સામે ચડીને ગોવિન્દ પ્રભુને કે જે કુંવર રસિકવર છે અને સ્વામસુંદર છે તેમને મળીને તેમના ઓવારણાં લઈશ. (૨)

(૯૫) રાગ - નટ

૩/૧૦૨

અાજ યનઠન લાલન અાવેડી તેડે માન કર વ્હોછાવટ

ચાલપિ યહ્નનાચક કહું ન મન અરમેડી

તેડે ગુણ-રૂપ મોહે તાતે તો સૌ હે ટી ભાંવટ

એસેડી લાલન પટ તન-મનદન દીવે સમગ્ર સથાની

પલછીન ઘટત વિભાવટ

કૂતી કે વચન સુન મેમમગન ભઈ મિલીટી

ગોવિન્દ પ્રભુસૌ રાખે યાંલ સુહાગ દાંવટ

ભાવાર્થ :

કુતી પોતાની સખી તેવી ગોપીને સલાહ આપે છે કે - જો આજે લાલન બનીઠનીને આપ્યો છે. હવે તારા રિસામણાને તેના પર ન્યોછાવટ કરી દે. માન છોડી દે. આવી રીતે સમજાવે છે (સામ)

હવે થોડીક ધમકી (દંડ) આપે છે કે અટી, એ તો બહુનાયક છે તેને નાપકીની ખોટ થોડી છે ? તેનું ચિત્ત કંઈ કોઈ એકમાં જ લાગેલ નથી. તેથી માન કરીશ તો તો એ પછી નહિ મળે !

આ જે અહીં આપ્યો છે તેનું કારણ તારું રૂપ અને તારાં ગુણ છે. તેનાથી મોહ પામીને તે ભમરાની જેમ તારી આસપાસ ચક્કર લગાવે છે. (૧)

તારામાં શાણપણ હોય તો તો આવા લાલન પર તન-મન-ધન વારી દઈ પોતાનો કરી લઈએ, જરા સમજ.

એક એક પળ ઓછી થતી જશે તેમ તેમ રસોદીપન પણ ઓછું થશે, તે કેમ નથી સમજતી ?

કુતીનાં આવાં વચનો સાંભળીને ગોપી પ્રેમમગન થઈ અને માન ચાલી ગયું તેથી પ્રભુને જઈને મળી. તથા ગોવિન્દપ્રભુને સુહાગની સામગ્રીથી માંગણિક ગીત વગોરેથી બાંધી લીધા એટલે કે હવે તે ક્યાંય જઈ ના શકે. (૨)

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

ક્યારેક પ્રભુની સેવા કરવાનો મોકો સામે ચઢીને આવે છે. પ્રભુ કૃપાવિષ્ટ થઈને પધારવા ઈચ્છે છે, ત્યારે જીવે નમ્ર બનીને સાનુકૂળ થવું જોઈએ. પોતાના અહંકારને દફનાવી દેવો જોઈએ. પ્રભુએ રમણ કરવા માટે તો નામ રૂપ સૃષ્ટિ બનાવી છે. તેને કંઈ કમી નથી. દરેક રમણમાં તે તો પોતાની જ બનાવેલ પોતાના રૂપ સાથે જ રમણ કરે છે. તેથી તેને કંઈ કરક નથી પડતો. પણ જીવ સાથે રમણ કરવા ચાહે છે કે સંસાર (અહંતા-મમતા) સાથે તે જીવે વિચારવાનું છે.

પ્રભુએ જીવના રૂપ-સ્વરૂપનો વિચાર કરીને તથા તેના કોઈક ગુણને આગળ કરીને પ્રમેય કરવા ચાહ્યું છે. તેથી તો તે આજે સામેથી પધાર્યા છે. શ્રીમહાપ્રભુ જી કહે છે - પ્રભુ તારી નજીક છે માટે તો તેમનામાં રહેલો રસ તારામાં ઉદીપન કરી રહ્યો છે. ભાવ બની રહ્યો છે. ભાવનું તિરોધાન થશે તો પછી તેમને તારામાં રસ નહિ પડે. આવા કૃપાળુ લાલન - કે જે માત્ર લાડ-પ્રેમથી જ ટીકી જાય તેમને બાંધી રાખવા માટે તો તન-મન-ધન તેમનામાં વિનિયોગ કરી દેવાનો છે. આમાં તનુ-વિતજથી પોતાને ધરે પધારેલા પ્રભુને ટીકવવા તેયાર નહિ હોય તો પછી ભાવનાશ - બીજભાવનો નાશ થશે.

સમજદાર સમજી જાય અને ભાવપૂર્વક ચિત્તનું પ્રવણ કરે તો તો ગોવિન્દપ્રભુ તેની ઈન્દ્રિયોને પોતાનો સાંનુભવ જતાવે છે અને તેનાથી બંધાયેલા રહે છે.

(૯૬) રાગ - નટ

૩/૧૦૩

મૂઠી મીઠી યતીયાં લાલન મનુહાર કરન અાલે

કહા કહીલે તેડે લલચકી સુંદરતાર્લ જેસે તન શ્યામ તેસેઈ હો મન

તાર્લ વજરુવતીન મન ભાલે

હિવ સકુચત પિય ખડે નિકે લાગત પ્રાણ પીચાહે રંગાછાલે

લવ્હ લવ્હ હો તે પ્રિયા કોન સુકુવ કીને તારે ગોવિન્દપ્રભુ પિય પ્યાહે ર

ભાવાર્થ :

એમ લાગે છે કે જાણે ઉલ્લસિત વ્રજ સિંમંતીનીઓના ભાગ્યને વખાણે છે. જે

પ્રભુને યોગીઓ હજારો વર્ષોના તપથી રીઝવી શકતા નથી તે પ્રભુ સામે ચડીને ખોટી ખોટી લોભામણી વાતો કસીને ગોપીઓની રીસ ઉતારવાવીને મનાવવા આવ્યા છે. પ્રભુનાં અનેક પ્રકારનાં અનેક પ્રકારનાં સૌંદર્ય વેદ-પુરાણોમાં છે પણ આવી હદયની ભાવની સુંદરતા તો ક્યારેય નથી દીઠી. આપનો વર્ષા દેહ તો સ્થામ છે તેમ કહેતાં શુંગારરસ યોગ્ય છે, તેમ આપનું મન પણ શુંગારરસને યોગ્ય છે તેથી તો આ વ્રજયુવતીઓ કે જે તામસભાવ વાળા જીવ છે તેમને પ્રભુ પ્યારા લાગ્યા છે. (૧)

તેઓ કંઈક સંકોચ પામે છે કેમ કે જ્યારે માહાત્મ્ય વિચારે ત્યારે પોતાની પામરતા જણાય. તેવા પર પ્રભુએ આવી કૃપા કરી, પોતે તેને લાપક છે શું? (કૃષ્ણભક્તનો પ્રસંગ - શું હું ચરણસ્પર્શ લાપક છું?) પરંતુ આ તો અમારા સ્વામી છે તેવો ભાવ દેહ હોવાથી તેમને સાચે જ તે પ્રાણ સમાન પ્રિય લાગે છે. (દેહ પ્રિય છે કેમ કે પ્રાણ પ્રિય છે. પ્રાણ પ્રિય છે કેમ કે પરમાત્મા પ્રિય છે.) પ્રભુ રસરૂપ છે એટલે કે આનંદરૂપ છે એટલે કે સ્નેહભરપૂર છે. તેવો પ્રિયનો રંગ સ્નેહરંગ આ ગોપીજનો પર છવાઈ ગયેલો છે.

આવું બધાંને તો નથી થતું. આ વ્રજ સિમંતીનીઓના બડા ભાગ્ય છે. તેઓ તો રચી છે તેમને શાસ્ત્રોક્ત સુકૃત કયાં કર્યા હોઈ શકે? જે શક્ય જ નથી છતાંય કદાચ કર્યા હોય તો કેવા પ્રકારના હશે, લાકે છે કે તેમણે પોતાના સમગ્ર અસ્તિત્વને પ્રભુને સમર્પિત કર્યું હશે! તેથી તે પ્રભુ તેમના થઈને રહ્યા લાગે છે ઉદ્ભવજી માને છે સુકૃતથી જ પ્રભુ મળે પણ અહીં તો પ્રભુ પોતાના ઈચ્છા - કૃપાથી મળ્યા છે. (૨)

(૯૭) રાગ - જટ

૩/૧૦૩

રૂપ દેખ નયના પલક લાગે નહિ
ગોવટલનલટ કે અંગ અંગ પર દષ્ટિ પડત ચિત રહત તહીં તહીં ૧
કહારી કહો અંગ અંગાકી બાજિક ચિતયોર્થો માંગી દહી
કુંભનદાસ મભુ કે મિલનકી સુંદર બાત સખીયનસો કહી ૨

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની સખીને પોતાના પ્રભુ સાથેનો પ્રસંગ કહે છે - આપનું રૂપ જ કોણ જાણે એવું છે કે મારાં આ નયનો પલક મારવાનું ભૂલી ગયાં. જાણે તે રૂપને પીતાં ધરાતાં નથી. પલકાંતર વિરહ-ડરના કારણે પલક જ નથી પાડતા. આપનાં સર્વ

અંગ રસરૂપ છે. મારું ચિત ભ્રમર છે. આ ગોવર્ધનધર એટલે કે માસી ઈન્દ્રિયોનું પોષણ કરવાનું જેણે વત લીધું છે તેવા પ્રભુના સર્વ અંગો રસરૂપ હોવાથી મારું ચિત જે અંગનું ચિતન કરે છે ત્યાંથી ખસી શકતું જ નથી. (૧)

આપનાં પ્રત્યેક અંગની શું વાત કરવી? કહી શકવાનું સામર્થ્ય નથી તેવી અગાધ કીર્તિ છે. વળી તેમાં વિચિત્રતા તો એ છે કે મારા ચિતને આકર્ષવાનું કામ આપે જ કર્યું. તે એ રીતે કે માસી પાસે આવીને દહી માંગ્યું. અને એ વાણી અને અંગ-રૂપનો પ્રભાવ એવો કે ચિત એમનું બની ગયું. માંગ્યું દહીં અને લીધું ચિત. મારું ચિત, દહીં જેમ માખણ જેવું રસરૂપ નથી તેવું રસરૂપ નથી, છતાં પણ પ્રભુના રસસ્વરૂપે તેને ક્યારે સેરવી લીધું તેની મને જાણ પણ ના થઈ. આ વાત અનહોની જ છે.

મારું મન તો સંસારમાં ભટકનારું કુમન હતું. સુમન નહિ પણ પ્રભુનો દાસ હોવાના નાતે તે મારા પ્રભુ હતા. તેટલા માત્રથી આપે મને પોતાની કરી (મિલન) મને મળ્યા. આવી આપની કૃપાળુતાની વાત ગોપી પોતાની સખીને કહે છે. (૨)

(૯૮) રાગ - જટ

૩/૧૦૩

મોહન નયન હૂંવે નહિ ટટત
વિન દેખે તાલાવેલીસી લાગત દેખત મન બો હટત ૧
અશન વસન સેનનકી સુલી અાવે સળ કછુ ન કટત
ગોવિંદ બલ ઈમ કહલ પિયારી વૃસિખ દેરી કેસકે અાવે ભટન ૨

ભાવાર્થ :

મોહને એવી મોહની કરી છે કે માસી દષ્ટિમાંથી જતા નથી. ચિતમાં જવા માટે દષ્ટિ જ દાર છે. જેથી ચિતમાં પણ તે જ છે. તેમના સિવાય બીજા કોઈને ચિતમાં આંખ દ્વારા પેસવા દેતા જ નથી. એવી મોહની કરી છે.

હવે તે દષ્ટિથી પર થઈ ગયા અને ચિતમાં ભરાઈને બેઠા. તેથી તેમને નિરખવાની ખૂબ જ તાલાવેલી લાગી છે. તેમની દષ્ટિ જ એવી છે કે મનને હરિ લેનાર છે તેથી મનને તેમની તાલાવેલી છે. (૧)

આહાર, વસ્ત્ર, દેહ કશાની સુધ હવે રહી નથી.

પ્રભુને જે પ્રિય છે તેવાં પ્યારી હવે કહે છે કે આ તૃપિત-તરસીને (તારાં દર્શન) દે ને! હું શું કરું કે તે મને ભરી દેવા (ભરન) આવે?

અહીં સ્વામિનીજીની વિરહ દશા વર્ણવી છે.

(૨)

ગાથ બુલાયવે કે પદ

(૯૯) રાગ - પૂર્વી

૩/૧૦૪

ગોવિંદ ગિરિ ચઢ દેવલ ગાથ

ગાંગા બુલાઈ લીમટ લીટી દેવલ વેણ બજાય

શ્રવણ નાદ સુખ મુખ તુણ દાદ સળ ચિતઈ સીસ ઉઠાય

પ્રેમ વિવશ વહે હૂંકમાદ ચહું દિશ વે ઉલટી દાય

ચતુર્ભુજ મલુ પટપિત લીચે કટ આનંદ ઉત ન સમાય

પોછલ રેણુ દગુકે મુખવે ગિરિ ગોવર્દનરાય

ભાવાર્થ :

ગોવિંદ (ગાથોના પાલક - રક્ષક) ગોવર્ધન પર્વત ઉપર ચઢીને દૂર દૂર ગએલી ગાથોને બૂમ પાડીને બોલાવે છે કેમકે હવે સંધ્યા થશે તેથી ઘરે જવાનો સમય થયો છે. આપે વેણુ વગાડી તેમાં ગાંગા, ધીમર, ધોટી દરેકને વેણુનાદથી પૃથક પૃથક બૂમ પાડીને બોલાવી.

આ વેણુનાદ સાંભળતાં જ મોઢામાં તૂણા હાતું તે તેમ જ રાખીને પ્રેમ પૂર્વક દષ્ટિ કરીને, શીશ ઉઠાવીને, પ્રેમ વિવશ થઈને હૂંક મારવા લાગી અને ચારેબાજુ જે ચરતી હતી તે દિશાથી ઊલટી દિશામાં ધસમસતી દોડવા લાગી. (૨)

મલુએ પિતાંબરનો છંડો હાથમાં ધરી રાખ્યો છે અને આપના ઉરમાં આનંદ સમાતો નથી અથવા આવા પિતાંબરધારી મલુના દર્શનથી ગાથોનો આનંદ સમાતો નથી. ગિરિગોવર્ધનરાય તેવા મલુ ગાથોના મુખ પર લાગેલી રજને પોંછી લે છે અને તે રીતે ગાથોની સેવા કરે છે તથા બ્હાલ કરે છે. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

જેમને હિંદુમાનવ્ત્વ અને ગોકુલ રક્ષણની લીલા કરીને જગતમાં પોતાનું નામ ગોવિંદ - ગાથોના રક્ષક - નાથ પ્રસિદ્ધ કર્યું. નિઃસાધન ભક્તોના, હિંદિયો ધારીના રક્ષક તરીકે પોતાને પ્રસિદ્ધ કર્યા. જે રહસ્ય માત્ર ભક્ત અને ભગવાન વચ્ચે શરણાગત અને શરણાદતા વચ્ચે જ હાતું તે સૌ દેવીજીવો માટે માર્ગ બની રહ્યું. પ્રસિદ્ધિ બતાવવા માટે 'ગિરિ ચઢ' શબ્દ વાપર્યો છે. મલુ હંમેશા પોતાના ભક્તનો યશ ચાહે છે.

અનવતાર કાળમાં મલુ, મુખારવિદરૂપ શ્રીઆચાર્યજી દ્વારા નિજજનો જેઓને માન્યા છે તેવા ત્રણ પ્રકારના ભક્તો - તામસ, રાજસ, સાત્તિકને પોતાના વચનામૃતરૂપ વેણુનાદથી બોલાવે છે. તામસને ગાંગા, રાજસને ધીમર અને ધોટી તે સાત્તિક છે. (૧)

આપનાં વચનને જો કર્ણમાં ધારણ કરે તો પછી સંસાર તેને તૂણ સમાન તુચ્છ જણાય આપનાં વેણુનાદ ગાદમંજરી મલુને સમર્પિત થઈ જાય તેથી અસમર્પિતને તુચ્છ જાણે અને મલુમાં (ચિતઈ) અનુરાગ થઈ જાય તેથી સીસ (બુદ્ધિ) ઉપર ઉઠે - દેહધમાં પ્રેમ જાગે "વિવશ વડું" આસક્તિ ધાય. 'હૂંક માર' વ્યસનાવસ્થા ધતી મલાપ કરે, 'ચહું દિશતે' સર્વ સ્થળેથી સંસારથી વિમુખ થઈ 'ઉલટી' મલુ ગામી ઉપજા પૂર્વક ધાય (ધાય). (૨)

ચતુર્ભુજ મલુ કહેતાં જે પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ છે તે જેના ચાર વ્યૂહ છે તેવા કૃષ્ણ રૂપે ભૂતલ ઉપર (પટ) બિરાજી, ભક્તોને આકર્ષિત કરવા પીળું વસ્ત્ર ધારણ કરી હાથમાં ધરી રાખ્યું છે. મલુની આ સંજ્ઞાથી ભક્તોના દેહધમાં રહેલો આનંદ પરમાનંદ થઈને છલકાઈ જાય છે. અનુભાવ પ્રકટ થઈ જાય છે પરસ્પરમાં. એવા રસ ભરપૂર ભક્તોનું રક્ષણ કરનારા જે ગિરિ ગોવર્ધનરાય બન્યા હતા, હિંન્દકોપ વખતે તે ભક્ત ઉપર લાગેલ શરણાગતિના ભાવરૂપ રેણુને પોંછીને હવે સાખ ભાવનું દાન કરવા ચાહે છે. રાસલીલાના દાનનો અધિકાર આપે છે. (૩)

(૧૦૦) રાગ - પૂર્વી

૩/૧૦૪

દેવ હો દેવ કદંબ ચઢ દૂર જાત હૈ ગોચાં

લુખ્હાલી દેવ સૂનલ ગંગા દેગી પાછે પીજે લેચાં

પ્રટકલ રઈ પતુખી ફારલ દાવલ નંદ હુઢેચા

હમવે બહુલ તિહારે ગોધન, હસલ કહા હો ભેચા

રાખ હમારી દિરલ ન છેડી ઉતલી કો જાત હૈ લેચા

રામદાસ મલુ પદ હૂંકલ આંવી, હેટી દેવ કન્હૈચા

ભાવાર્થ :

સારસ્વત કલ્પમાં મલુએ અનેક લીલા કરીને પોતાના ભક્તોને પ્રસન્ન કર્યા. અહીં સાખભાવની લીલા છે. વનમાં ગોપબાળકો સાથે મલુ ગાથો ચરાવે છે.

સાંજની સમય છે. ગાથોને ભેગી કરવાનો સમય થઈ ગયો છે. પરંતુ તે તો દૂર દૂર ચરવા ચાલી ગઈ છે. તેથી ગોપબાળકો કન્યાને કહે છે - આપણું ગોધન દૂર દૂર ચાલી ગઈ છે માટે કંઈ ઉપર ચઢીને તેને હાંક મારો. કેમ કે આ ગાથો તો તમારી એવી હેરી છે કે તમારી હાંક સાંભળીને જ તે ભટકી ગયેલી ગાથો પાછી આવશે.

(૧)

અમે જાણીય છીએ કે આપનો ઘેયાં પીવાનો સમય છે, તેનું પાન પણ તેયાર છે. પણ તે પછી આરોગ્ય. જે ભક્ત પ્રતિપાલ છે તથા જેણે સખ્ય સ્વીકાર્યું છે તેવા પ્રભુ ઝટકો દઈને ઊભા થઈ ગયા અને ઘેયાં પીવા માટેનો જે પાંદરામાંથી બનાવેલો દડીયો હતો તેને ફાડીને ફેંકી દીધો. કંઈ પણ ચઢીને નંદજીની ફુહાઈ દઈને ગાથોને પૂકારવા લાગ્યા. પ્રભુ પોતાની પ્રભુતા નથી બતાવતી.

ત્યારે ગ્વાલ-બાલ મજાક કરવા લાગ્યા કે અમારું કામ તો ઝટકાથી કરતો નથી જ્યારે દૂધ પીવાનું છોડીને પણ ગાથોને પૂકારવા લાગી ગયા !

ત્યારે પ્રભુ મસ્તુતર આપે છે અરે ભાઈ શા માટે હસો છો ? અમને તો તમારું ગોધન અમારી જાત કરતાં પણ અધિક પ્રિય છે.

(૨)

ગોપબાળકો ભોંઠપ અનુભવે છે અને વાતને વાળી લેતાં કહે છે કે અરે ભાઈ, આ ગાથો આજે અમારી ઘેર ઘેરાતી નથી અને અહીં તહીં પાછી ચાલી જાય છે માટે તને કહ્યું. પ્રભુની હાંક સાંભળીને બધી જ ગાથો ફૂંકારા કરતી કરતી પ્રભુ સન્મુખ થઈ ગઈ.

(૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

નિત્ય લીલામાં શ્રીકાકોરજ જૂએ છે કે ભૂતલ પર જન્મેલા દેવીજીવો (ગાથો) માયાવાદ તથા સંસારાસક્તિને કારણે (ધાસની લાલચમાં) પ્રભુથી દૂર થઈ ગઈ છે. એટલે શ્રીકાકોરજ શ્રીઆચાર્યજીને કહે છે કે - તમે કંઈ પણ (આચાર્ય જેવા ઉચ્ચ સ્થાને) ચઢીને તે ભટકેલા જીવોને (ગાથોને) મોટા અવાજથી બોલાવો એટલે કે વેદવાણીથી પણ વિશિષ્ટ - પુષ્ટિવાણી પ્રકટ કરો જે (બગાદ) ભટકેલાં છે તે તો આપની આવી પુષ્ટિઆજ્ઞાથી જ પાછાં આવશે.

હું જાણું છું કે હાલ આપ અમારી સાથે રસમગ્ન છો અને તે રસને વિશેષ માણવા માટે તત્પર છો પણ આપ તે રસરૂપ ઘેયાંને પછી પીજો.

મહાપ્રભુએ જ્યારે પ્રભુનાં વચન સાંભળ્યા ત્યારે તત્સુખ માટે તત્પર તેવા આપ તરત જ કટીબદ્ધ થઈ ગયા, રસકટોરા રૂપ પોતાની દિવ્યભોગ ઈચ્છાને તત્કાલ પૂરતી કચડી નાંખી અને પ્રભુની કહેણી આપીને - નંદકુલારાની કહેણીથી ભૂતલના જીવોના ઉદ્ધારાર્થે ભૂતલ ઉપર પધાર્યા અને ભગવદ્વાણી ઉચ્ચારી.

ત્યારે પ્રભુએ શ્રીઆચાર્યજીને મજાકમાં કહ્યું કે - શું તમોને અમારાથી પણ તમારા સેવકો (ગાથો) ખૂબ વ્હાલા છે કે અમને છોડીને ભૂતલ ચાલી નીકળ્યા !

ત્યારે શ્રીઆચાર્યજીના અંતઃકરણ પ્રબોધમાં જે બે, દેશ-દેહ પરિત્યાગ વાળી પહેલી બે આજ્ઞા અવગણી હતી તેના સંદર્ભમાં કહે છે. શા માટે મજાક કરો છો ? આપની આજ્ઞા તો પાળી રહ્યા છીએ.

ત્યારે પ્રભુ વાતને વાળી લેતાં કહે છે, આ ભટકી ગયેલા જીવો (ગાથો) અમારી જ અંગ સૃષ્ટિ (ધન) છે પણ તેમની સંસારાસક્તિ (ધાસ ચરવાની ઈચ્છા) એટલી પ્રબળ છે કે આજે તો તે અમારાથી પણ દોરાતી નથી. માટે જ તમોને આજ્ઞા કરી છે. (અમોએ ગાથોને ઘેરવાની લીલા સારસ્વત કલ્પમાં કરી હતી. તેઓ તો નિઃસાધન જીવો હતા પણ આ તો હુજ સાધન જીવો છે. જેથી તેમને ઘેરવાની લીલા આપ જ કરો)

વસ્તુતઃ કૃષ્ણ એવા શ્રીવલ્લભે પોતાના પ્રબળ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિમાર્ગની હેરી આચાર્યપદેથી દીધી કે તુરત જ જે પુષ્ટિલીલાવાળા ભક્તો હતા તે હોકારા કરતા કરતાં એટલે કે પ્રસન્નતાપૂર્વક અને પોતે તો ભટકી ગયા છે તેનું ભાન થતાં પ્રભુ તરફ દોટ મારી પાછા વળ્યા.

ગીજોભાવ :

આ મહાપ્રભુની ભૂતલલીલાના સંદર્ભમાં છે. શ્રીઆચાર્યજી યમુના કીનારે ગોકુલમાં જિરાજ્યા છે. વિચારમગ્ન છે કે પ્રભુની આજ્ઞાથી દેવી પુષ્ટિ જીવોના ઉદ્ધારાર્થે પધાર્યા છું પણ સંસારાસક્ત આ જીવોને સંસાર (ચારો) ખૂબ જ પ્રિય છે. જેથી તે પ્રભુથી દૂર ચાલી ગયા છે. હવે કયો ઉપાય કરવો ? કંઈ સૂઝતું નથી કેમ કે જીવ દોષથી ભરેલો છે અને પ્રભુ તો નિર્દોષ છે.

ત્યારે આત્મીના કારણે આપ પ્રભુને વિનતી કરે છે કે - હે પ્રભુ હવે તો કરી કંઈ બનાવ વૃક્ષ ઉપર ચઢીને કરી એકવાર આપના શબ્દરસને - વેણુરસને વહેતો

કરો કેમ કે સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી ભટકી ગયેલા જીવ માત્ર આપના મધુરરવથી પાછા આવશે.

અમે જાણીએ છીએ કે આપ નિત્યલીલામાં ભક્તો સાથેની લીલામાં મગ્ન છો પણ થોડો સમય માટે તે છોડીને પણ આ જીવો ઉપર પણ કૃપા કરો.

શ્રીમહાપ્રભુનાં આત્મીયુક્ત વચનો (ગોપીગીત) સાંભળીને હૃદયમાં શિરાજેલા પ્રભુ બહાર સાક્ષાત્ પ્રકટ થયા અને સહસ્ત્ર પરિવત્સર... ગાદામંત્ર કે જે વેષુનાદ સમાન છે તે આ ભટકેલા જીવો માટે આપ્યો. જેમાં તે સામર્થ્ય હતું.

આટલી કૃપા કર્યા પછી પ્રભુ મજાકમાં શ્રીઆચાર્યજી ને કહે છે કે શું તમોને અમારા સુખની પડી નથી કે અમને પૂકાર્યા? તમને તો તમારા ગોધન જ (સેવકો જ) વડાલા છે? ત્યારે શ્રી આચાર્યજી કહે છે શા માટે મજા કરો છો? આ પુષ્ટિ સૃષ્ટિ તો આપની જ અંગસૃષ્ટિ છે.

શ્રી આચાર્યજી કહે છે કે અમારાથી આ ભટકી ગયેલા જીવોના ઉદ્ધાર માટે કોઈ શાસ્ત્રોક્ત ઉપાય દેખાતો નહોતો માટે તે આપને વિનવતી કરી કે આપ હાંક મારો. પછી તો આ નિવેદનમંત્ર રૂપ હાંકના કારણે જે દેવી પુષ્ટિસૃષ્ટિ હતી તે દોડતી હુંકારા દેતી પોતાના નિજધામ ભણી દોડવા લાગી. સંસારાસક્તિ (ધાસ)ને છોડીને ભગવદાસક્તિ પ્રાપ્તિ! (પ્રપંચવિસ્મૃતિ - ભગવદાસક્તિ (નિરોધ).

ગોગા સમય

(૧૦૧) રાગ - જટ

૩/૧૦૪

હમેં ઘજરાજ લાડીલેસોં કાજ

વશ અપવશકો હમેં કહા ઉટ કહિનો હોય સો કહી લેઉ ટાજ

કેંલો કુપા કડી લો ન કડી બે સન્મુખ ઘજનુપ રુવટાજ

ગોવિન્દ મયુકી કુપા ચાહિયે બેં હેં સકલ લોચ સિરટાજ

ભાવાર્થ :

ગોપીને પ્રભુની ખૂબ જ આત્મી થઈ છે. પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે અધીરી થઈ ગઈ છે. (ભોગ સમય).

તેથી કહે છે કે હું તો એક જ વાત સમજું કે મને તો આ ઘજમાં જેમનું રાજ ચાલે છે એટલે કે આ મારો દેહ, આત્મા અને મારું સંઘર્ષ તેના પર એકમાત્ર હક્ક મારા

લાડીલા ઘજરાજનો છે તેથી મારે તો તેમનું જ કામ છે. તેની પ્રાપ્તિ તે જ મારું ધ્યેય છે. તેને માટે મારે જે ભોગ આપવો પડે (ભોગસમય) તે મને મંજૂર છે. સ્ત્રીઓ માટે ધશ બહુ મહત્ત્વનો છે તેથી ગોપી કહે છે ભગવદ્પ્રાપ્તિ થયેથી કર્તાચ કોઈ મારાં વખાણ કરે કે કોઈ માટી નિંદા કરે અથવા જે કંઈ વાણીથી બોલે, કે મનથી વિચારે તે બધાંનું વળગણ મને નથી. મારું વળગણ તો આ મારા ગોવિન્દથી છે.

(૧)

હે ઘજનુપ (નંદજી) ના યુવરાજ ગોવિન્દ, આપ શા માટે માટી પર કૃપા નથી કરતા? અને શા માટે સન્મુખ નથી થતા? હું કરી કહું છું કે મને કંઈ નથી જોઈતું બસ આપની કૃપા જ ચાહું છું. કેમ કે તમે જ આ સકલ લોચ - ઘર - દેહ - સ્ત્રીકંદયોના માથાના મુકુટ છો. અમારું શિર - સર્વસ્વ તમે જ છો.

(૧૦૨) રાગ - જટ

૩/૧૦૪

હો તો ભઈ વિરહ ભિલાનો અવધિ આસ લગી સજનીટી

લટીલટી પલપલ વરસ વરસ જત

વિનકે દરસ વિન પલક લગેં ન પલકોના

બેઈ બેઈ કહે રંગા રટના દેખો પંછી પદવસ રાત જગોનાં

કહી ન જાય કહું સુંદર લન કે મયુ મીત કડી કે લોટોના

ભાવાર્થ :

હું તો આપના માટે વિરહરૂપ ખેલ બની ગઈ છું. પણ હે સજની, માટી આશા લાગી રહેલી છે, આટલો બધો સમય વીત્યાં છતાં (અવધિ આસ લાગી સજની રી) એક એક ધડી, પલ-પલ, વરસ-વરસ જઈ રહ્યા છે. પરંતુ માટી પલકો આપનાં દર્શન માટે રાહ જોતી પલકારો પણ નથી મારતી. તેટલી તલસાટ છે. (૧)

આપ ઈચ્છે તેવી સર્વ સામગ્રી સિદ્ધ કરવા માટે તત્પર છું. (જોઈ જોઈ કહે રંગા) માટી વાણીથી રટણ તો જો રાત્રે પંખીઓ શાંત થઈ ગયા પણ હું તો મારા પ્રભુને વશ છું કાળને વશ નથી તેથી રાત્રે પણ જાગું છું. (રટના દેખો પંછી પરવસ રાત જગોના) હવે વિશેષ કહેવા માટે માટી પાસે શબ્દો નથી (કહી ન જાય કહું) હે સુંદર ધન પ્રભુ, આપ તો સ્વયં સુંદર છો અને વળી રસધન છો, સ્વામી છો તેથી આપ તો ચાહે તે કરો પરંતુ એક વાત તો વિચારો કે મીત કર્યા પછી તે મીતનું પાલન કરવું જોઈએ કે તેને રૂંધી નાખવી જોઈએ? તેને મારવી જોઈએ? બસ આટલું વિચારીને પણ મારા પર કૃપા કરો. (મીત કરી કે લોટો ના)

(૨)

આવની કે પદ

(૧૦૩) પૂર્વી

૩/૧૦૪

અગો ગાથ, પાછે ગાથ, ઈત ગાથ, ઉત ગાથ
ગોવિંદ કો ગાયનમેં વસવોઈ ભાવે
ગાયનકે સંગા ઘાવે, ગાયનમેં સરુ પાવે
ગાયનકી ખુર રેણું અંગા લપટાવે
ગાયનસોં વજ છાથો વૈકુંઠ વિસરાથો
ગાયનકે હેતુ કર ગિરિ લે ઉઠાવે
છીનસ્વામી ગિરિધારી વિક્રલેશ વપુદાદી
ગદાદીચાકી ભેખ ઘરે ગાયનમેં અાવે

૧

૨

ભાવાર્થ :

સાંજનો સમય છે, પ્રભુ વનમાંથી વ્રજમાં પધારી રહ્યા છે તે સમયે, દૂરથી આપના દર્શન કેવા થાય છે તેનું વર્ણન કરે છે.

કે પ્રભુ ગાયોની મધ્યમાં રહીને પધારે છે એટલે કે આપની આગળ પણ ગાયો છે. પાછળ પણ ગાયો છે, નજીકમાં પણ ગાયો છે અને દૂર સુધી પણ ગાયો છે. એમ જ લાગે છે કે જાણે જેમણે ગોવિંદ નામ ધર્યું છે તે સાર્થક કરવા માટે આપને ગાયોની મધ્યમાં જિરાજવું જ ગમે છે. ગાયો દોડે છે તો સાથે આપ પણ દોડે છે. આપ ગાયોની પ્રત્યેક ક્રિયામાં આનંદ અનુભવે છે. તે એટલે સુધી કે ગાયોના દોડવાથી ખરીથી ઉડતી રજને પણ પોતાના અંગે લપટાવવામાં આનંદ માને છે. આવી આપની ગાયો પ્રતિની વાસલ્યતા છે, ગાયો પ્રતિની ભક્તિ છે. (૧)

આખું વ્રજમંડળ ગાયોથી છવાઈ ગયું છે. એટલી ગાયોની વૃદ્ધિ આપના સ્નેહને કારણે થઈ ગઈ છે અને આપનો ગાયોમાં એટલો ભયો નિરોધ સિદ્ધ થઈ ગયો છે કે આપ પોતાના નિત્યધામ વૈકુંઠને પણ વિસરી ગયા હોવ તેમ જણાય છે. ગાયો પ્રતિનું કલ્યાણ કરવાની ભાવના એટલી બધી છે કે જ્યારે ઈંદ્રે રોષ કરીને ભારે વર્ષા કરી ત્યારે આ ગાયોના રક્ષણ માટે તથા તેમના ધાસ-ચારા અને વિહારના ધામ રૂપ ગોવર્ધન ગિરિને ઉઠાવી લીધો. એટલે કે અશક્ય તેવા સર્વ કાર્યો નિજજનો માટે કરવા શક્ય કર્યાં. જે સ્નેહવશ આપ ભૂતલ ઉપર પધાર્યા તેને ખાતર મહાભ્ય પ્રકટ કરતાં પણ ન અચકાયા.

પરંતુ છીનસ્વામીજીનો ભાવ તો એવો શ્રીગુસાંઈજી પ્રતિનો છે કે આ જે ગિરિધારી છે તે જ કરી વિકલેશ નામનો દેહ ધરીને પધાર્યા છે. જેમણે ગવાલનો વેશ ધારણ કર્યો હતો તે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પુરુષોત્તમ જ આ ગાયોની વચ્ચે પધાર્યા છે તે જ વિકલેશ પ્રભુચરણ છે. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પુષ્ટિપ્રભુ ભૂતલ પર અવતારી રૂપે જે પધાર્યા છે તે અસુરોના સંહાર માટે નહિ પણ જે ભક્તો છે, જે નિર્ગુણ નિઃસાધન ભક્ત છે તેમના હિતાર્થે પધાર્યા છે. જેથી આપ હંમેશા તેવા ભક્તો (ગાયો)થી વિંટળાયેલા રહે છે.

(તારકશ વૈજિતઃ) ભક્તોનો સાથ તે એક ક્ષણ પણ છોડતા નથી. ભક્ત દોડે તો તેની સાથે દોડે છે. ભક્તને પ્રભુની આતી થાય, પ્રભુ પ્રકટ ન જણાય ત્યારે તેનું ચિત્ત પ્રભુ તરફ ખૂબ જ ઝડપથી દોડે છે તો પ્રભુ પણ તેવા ભક્ત માટે દોડે છે. પ્રભુ જે સ્વાનંદતુલિ છે તેવા પ્રભુ ભક્તના સુખે ખુશી વ્યક્ત કરે છે અને ભક્તના દુઃખે દુઃખી થાય છે. (ડોશીમાના બે છોકરા મરી ગયા તેનો શોક પાળીને તે સ્વરૂપ આજ પર્યંત માથે ટોપી નથી ધરતા અને આપનો ભક્તપ્રેમ એટલો ચરમસિમાએ પહોંચે છે કે ભક્ત ભોક્તા બને છે અને પોતે ભોગ્ય બને છે. (ગાયનકી ખુરરેણું અંગા લપટાવે) તેવા ભક્ત માટે તો આપ પોતાનું નિત્યધામ પણ ભૂલી જાય છે. (ભગવાન દ્વારકામાં હોવા છતાં વ્રજભક્તોને યાદ કરતા હતા ત્યારનો પ્રભુની પટરાણીઓ સાથેનો સંવાદ)

વ્રજ બ્રહ્મું રે વૈકુંઠ નહિ આવું ત્યાં વ્રજ ભક્તો ક્યાંથી લાવું ?

આવા ભક્તો માટે પ્રભુ કોઈ પણ કાર્ય કરવા તત્પર થઈ જાય છે. ભક્તોને પોતાનાથી ભિન્ન નથી ગણતા, નથી જાણતા. પ્રભુ તેવા ભક્તના હિતકારી છે. અશક્ય વા સુશક્ય વા સર્વથા શરણ હરિ...

હરિસ્તુ સર્વતો રક્ષામ્ કરિષ્યમિ ન સંશયઃ

શ્રીવિકલેશ પણ પોતાના શિષ્યોનું હિત કરવાવાળા છે. પોતાના ભક્તોને પોતાની અંગાસુષ્ટિ જાણે છે. જેથી તેમના દુઃખે દુઃખી અને તેમના સુખે સુખી છે. (ચાચાજીને ઠોકર વાગી તો આપશ્રીની આંખો દુખવા આવી) પોતાના ભક્તો - શિષ્યો માટે આપ ચિંતામણિ અને કલ્યાણ સમાન છે. આપ અહીં વિપ્રવેશ ધારી છે પણ આપ હરિ જ છે.

હાંકે હટક હટક, ગાય ૬૬૬ ૬૬૬ રહી
ગોકુલ કી ગલી સળ સાંકડી
જાદી અટાદી ઝરોખન ઝોખન
ફૂર ફૂર ઠોરે ઠોરે તે પડત કાંકડી
ચંપકલી કુંદકલી વરસત રસભરી
દામે પુન દેખિયત લીખે હું આંકડી
નંદાસ મલુ જહીં જહીં દ્યારે ઠાડે ભોત
તહી તહી વચન માંગત લટક લટક જાત
કાઢું સો હાં કડી કાઢું સે ના કડી

ભાવાર્થ :

મલુ ગાયોને હંકારીને સાંજ ગોકુલમાં પધારી રહ્યા છે ત્યારે હા હા શબ્દોના ઉચ્ચાર કરીને હાંકી રહ્યા છે ત્યારે ગાયોના ચાલવાનો અવાજ ઠર ઠર જેવો આવી રહ્યો છે. જ્યાંથી ગાયોનો સમૂહને આપ હાંકી રહ્યા છે તે ગાલીઓ ઘણી સાંકડી છે અને ત્યારે ગોપીઓ મલુના દર્શન માટે અધિરો થઈને કોક જાળીમાંથી તો કોઈક અગાધી પરથી તો કોઈ ઝાટુઆ પરથી તો કોઈ ગવાક્ષમાંથી આપની ઝાંખી કરી રહી છે. અને સાથે સાથે પોતાના તરફ ધ્યાન દોરવા માટે ફૂર ફૂર ગિભી રહેલી તથા આજુબાજુમાં ગિભી રહેલી ગોપીઓ કાંકડી મલુ ઉપર નાખી રહી છે. (૧) પરંતુ કાંકડી ચંપાનીકળી તથા કુંદની કળીમાં વીટાળીને વરસાવી છે. મલુ તે કાંકડીને ઉઠાવીને ખોલીને જુએ છે. કળીમાં કંઈક લખ્યું છે તે જુએ છે. તેથી મલુ તેના દ્યારે ઠાડા રહે છે ત્યાં ત્યાં તે તે ગોપી મલુ પાસે ચિલન માટે વચન માંગે છે. ત્યારે મલુ કોઈને હા કહે છે તો કોઈને ના કહીને લટકાળી ચાલથી પાછા ગાયો સાથે ચાલી નીકળે છે. ના કહેવાનો અર્થ એ કે કાલે જે હું કહેવા છતાં આવ્યો નહોતો તેવું હું આજે નહિ કરું.

વિશેષ ભાવાર્થ :

અનવતારકાળમાં શ્રીવલ્લભે જે, પ્રથમથી મર્યાદા મૂકી છે તદ્દનુસાર ચાલવું જોઈએ (હાંકે) જીવદૃત કે ભગવદ્દૃત પ્રતિબંધો પણ આવે (હટક હટક) પરંતુ જીવે (ગાયો) તો શ્રીઆચાર્ય વચનો પ્રતિ પ્રતિબદ્ધ અડગ (ઠઠક-ઠઠક) જ રહેવાનું છે. જેમાં સૌ પહેલું વચન છે કે દેવી જીવો (ગોકુલ) એ અનન્ય આશ્રય રહેવું (ગાલી

સાંકડી). અનેક દેવોને આશ્રિત થવા જેટલી આ ગાલી પહોળી નથી. આમાં તો માત્ર એક ફૂણ જ પસાર થઈ શકે. “તુમ્હારે સેવક દૂબલે ક્યું?” આવી સાંકડી ગાલીમાંથી જવાનું છે માટે. અને એક ફૂણ એક ગોપીનો આ માર્ગ છે. ટોળાં માર્ગ નથી, તેથી તો ગુહસેવાની મુખ્યતા છે. મલુને નિહાળવાના છે. માત્ર આંખોથી નહિ પણ દરેક ઈંદ્રિયોના છિદ્રોથી. આ દર્શન માર્ગ નથી, સેવા માર્ગ છે. સર્વ ઈંદ્રિયોના વિનિયોગનો માર્ગ છે. (જાદી-અટાદી-ઝરોખન-ઝોખન ઝાંખત) મલુ પ્રતિ ચારે કોરથી પડવાનું છે. (ફૂર ફૂર ઠોરે ઠોરે તે) અને નિઃસાધન ભાવથી મલુને સન્મુખ થતાં કાંકડી - કીકડી (ગોપીગીત) દરેક ભાવથી રાખવાનો છે. (સર્વદા સર્વભાવન ભજનીયો પ્રજાધિપ:) તે ભાવ સુકોમળ મલુને પ્રસન્ન કરે તેવાં, નાસિકા ચક્ષુ વગેરે ને સુખ થાય તેવા પુખ્ત સમાન હોવા જોઈએ અને તેમાં હૃદયનો રસ ભરીને વરસી પડવાનું છે (પૂર્ણ ભાવથી) ત્યારે મલુ તે ભાવને તપાસશે કે તેમાં માહાત્મ્યજ્ઞાન પણ છે કે નહિ? કેમ કે અનવતારકાળમાં ભક્તિની વ્યાખ્યા પ્રમાણે તે જરૂરી છે. (પુન દેખિયત લીખે હે આંકડી) ત્યારે મલુ પ્રસન્ન થઈને દરેક ઈંદ્રિયોમાં બિરાજવા તત્પર થઈને ઠાડા રહે છે. ત્યારે તે તે ઈંદ્રિયો મલુ પાસે વચન માંગે છે કે મલુ “અનત ન જઈએ રહિયે મેરે હી મહલ” પરંતુ મલુ સ્વામી છે. સ્વામીનો સ્વામી કોઈ છે? મલુ હંમેશા જીવ માટે હિતકારી વચનો જ કરે. કેમ કે આપ “સત્ય સંકલ્પ તો વિશ્વુ:” છે. તેથી કોઈ ગોપીના હિતમાં તેને હા કહે છે તો કોઈને ના કહે છે અને તેમાં પણ જીવે તો પોતાનું હિત કે પરીક્ષા અર્થે, ધર્મ ધારણ કરવા વિચારવું કે પોતાની કાચી દશા છે. “અપનો દોષ તું દેખ સખી રી ઉન કો કહૂ નવ કહીયે”.

મલુ પોતાની લટકતી ચાલે જતા હોય તેના દર્શન પર વારી જવાનું.

(૧૦૫) રાગા - ગોરી

૩/૧૦૫

ગીરજ રાજત સાંવલ અંગા
દેખ સખી યનતેં ઘજ આવત ગોવિન્દ ગોદાન સંગા
અંતુજ વદન નયન ચુગાખંજન ક્રીડત અપને રંગા
કુંચિત કેશ સુદેશ માનો અલિ શોભિત ચે સંગા પ્રસંગા
કળહૂંક વેણું બખવત કટ ઘટ નાના તાન તરંગા
ચલુર્ભુજ મલુ તિલિલરનાગત પદ વારો કોટિ અનંગા

ભાવાર્થ :

સાંજના સમયે પ્રભુ વનમાંથી વ્રજમાં પધારી રહ્યા છે. ત્યારે એક ગોપી પોતાની સખીને દૂરથી પધારતા પ્રભુને બતાવીને પોતાનો પ્રેમ પ્રકટ કરી રહી છે. જો સખી, વનમાંથી વ્રજમાં ગોવિન્દ ગાયોના સંગે પધારી રહ્યાં છે. આપનો સાંવળો વપુ-અંગ ગિડતી ગોરજથી છવાયેલો છે. (૧)

હવે પ્રભુ થોડાક નજીક આવતાં સધળા અંગ સ્પષ્ટ દેખાઈ રહ્યા છે તેથી આગળ વર્ણન કરે છે કે આપનું વદન અંબુજ (જળમાંથી પેદા થયેલ) સમાન છે. તેમાં જે બે નયન છે તે જાણે ખંજન પક્ષી જેવા છે. તેઓ જાણે સ્વતંત્ર ક્રીડા કરે છે. (આંખ નચાવે છે) ભમરા સમાન વાંકડીયા મનોહર વાળ જાણે તેઓની સાથે શોભી રહ્યા છે અને આ એક જ દેશ્ય હોય તેમ લાગે છે. (૨)

પ્રભુ ક્યારેક વેણુ બજાવે ત્યારે જાણે તે જળમાં તરંગ ઉઠતા હોય તેમ જણાય છે. આવા ચતુર્ભુજદાસના પ્રભુ કે જે ત્રિરિધરનાગર છે તેમના સૌંદર્ય ઉપર કરોડો કામદેવને વારી ન્યોછાવર કરી દહીએ. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

જે ઈંદ્રિયધારી (ગો) ભક્ત પોતાને રજ (નિઃસાધન) માને છે તેને પ્રભુ પોતાના સ્વરૂપાનંદનું સુખ આપે છે. જો સખી, આ પ્રભુ કેવા કૃપાળુ છે કે જે વ્યાપી (વન) વૈકુંઠમાં સર્વ સ્થળે જિરાજે છે તેવાં પરબ્રહ્મ વ્રજમાં પધારી રહ્યાં છે. કેમ કે આપ આ ભૂતલ પરના દેવી ભક્તોનું કલ્યાણ કરવા વાળા ગોવિંદ છો અને આપ સદા ભક્તો (ઈંદ્રિયધારી-ગો)થી વિંટળાયેલા રહો છો કે જેમનું ધન-સંપત્તિ આપ જ છો. આપ અંબુજ-કમળ સમાન સ્વરૂપવાળા, ક્રોમળ, સુગંધીત, નિર્મળ મનોહર છો. (વદન-કથન) આપની વાણી પણ તેવી જ મધુરી છે. અંબુજ કહેતાં અંબ - જનની. સર્વ જેમાંથી પેદા થયા છે તેવા આપ છો. જલમાંથી પૃથ્વી પેદા થઈ છે તેવા ઉપનિષદ વાક્યો છે તેથી પૃથ્વી - ભૂતલનું કારણ પણ આપ છો. વદન - નાદસૃષ્ટિ પણ આપ છો, નયન - વહન કરનાર, યુગ - કાળના નિયામક પણ આપ છો. ખંજન - આપ ચંચલ છો. એટલે કે આપને વશ કરવા સરળ નથી. ખંજ - પગને જકડવું. જગતની ક્રિયાશક્તિને રોકનાર પણ આપ જ છો. આપ આપની ઈચ્છા મુજબ જ ક્રિડા કરવાવાળા સ્વતંત્ર છો. કુંચિત - વાંકડીયા, સૌને ભ્રમિત કરી દેનાર. કેશ - બ્રહ્મની એક પ્રકારની વિશિષ્ટ શક્તિ - વિષ્ણુ. આપ જ સૌને ભ્રમમાં નાખી દેનાર વિશિષ્ટ શક્તિને ધારણ કરનાર પરબ્રહ્મ વિષ્ણુ (કૃષ્ણ) છો.

(બ્રહ્માએ વાછડા ચોર્યાનો પ્રસંગ) છતાં પણ આપ (વ્રજભક્તોના) મનનું હરણ કરવાવાળા છો. આપ આવા સમર્થ પરબ્રહ્મ હોવા છતાં આપની શોભા તો ભક્તો (કૃલ)ની પાછળ મુગ્ધ થઈને કરો છો તેવાં ભ્રમર છો. (અલી શોભિત યે સંગ પ્રસંગ)

અનવતાર કાળમાં આપ શ્રીઆચાર્યજી રૂપે થઈને આપના અધારમૂતનું પાન આપના નામ-રૂપ લીલા વચનો દ્વારા કરાવો છો. તેવા વાણીતરંગો ઉપર જે વિહાર કરે છે અને કરાવે છે તે શ્રીવલ્લભ છે.

રઠ્ઠરત્ન કૃષ્ણ પ્રેમામૃત રસ ભરેશાલિ ભરિત વિહારત્ન કુર્વાણા વ્રજપતિ વિહારાભિષુ સદા પ્રિયા ગોપીભર્તુ રઠ્ઠરત્ન સતત વલ્લભહીનિ

એવા પ્રભુ કે જે ચારેય યુગમાં ચારેય પુરુષાર્થરૂપ છે અંતઃકરણના ચારેય વિભાગ (મન, બુદ્ધિ-ચિત્ત, અહંકાર)ના વિષય બનવા લાયક છે. અંતઃકરણના કાર્ય (વિચાર નિષ્પય સ્મરણ અને અનુભવ) કરવા લાયક છે, જેની કૃપા (આરૂઢ પતીતતા, લૌકિક બુદ્ધિથી વેદશાસ્ત્રની નિંદા, પરસ્પરી ગમન, વિદ્વાન ભગવદ્ ભક્તો કે બ્રાહ્મણની ઈર્ષ્યા, વેદવિરુદ્ધ આચરણમાંથી ઉગારનાર છે. ચારે વર્ણ તથા ચારેય આશ્રમમાં જે અર્ક માત્ર ભજવા લાયક છે. ચારેય પ્રકારના સાધુજન, સાલોક્ય, સાહચર્ય, સાધિય કળ આપનાર છો. જેમના ચરણમાં ચાર પ્રકારના ધર્મ (સાત્ય, દયા, તપ અને પવિત્રતા) જિરાજે છે. ચારેય પ્રકારથી (જ્ઞાન, યોગ, શિવભક્તિ તથા વિષ્ણુભક્તિથી) પ્રાપ્ત મોક્ષ આપનારા પણ જે છે તે, ચારેય પ્રમાણ ગ્રંથમાં પ્રમાણરૂપ (વેદ, બ્રહ્મસૂત્ર, ભગવદ્ ગીતા, શ્રીમદ્ભાગવત)માં પણ આપ છો. પુષ્ટિમાર્ગીય મોક્ષ (સેવાપયોગી દેહ, ભગવદ્લીલા દર્શન, ભગવદ્ રસાનુભવ, સર્વાત્મભાવ) આપનારા પણ આપ છો. ચાર પ્રકારના પ્રલય (નિત્ય, નૈમિત્તિક, પ્રાકૃતિક, આત્મિક કરનારા પણ આપ છો. ચારેય પુષ્ટિ અવતાર (કૃષ્ણ, રામ, નૃસિંહ, વામન) હેનાર પણ આપ છો. રનેહના ચારે ય સ્વરૂપ (પ્રેમ, આસક્તિ, વ્યસન, તન્મયતા)નું દાન કરનાર પણ આપ છો. ચારેય સ્વામનિજી (રાધિકાજી, ચંદ્રાવલીજી, રાધા સહચરીજી, યયુનાજી) જેમના સંગે જિરાજે છે તેવા આપ છો. ચારે ય ગુણો (તામસ, રાજસ, સાત્વિક તથા નિર્ગુણતા)ના કારણરૂપ પણ આપ છો.

ઘડે ટેટી પાગ ટેટી ચંદ્રિકા ટેટે ત્રિભંગી લાલ
કુંડલ કીરણ માનો કોટી રવિ ઉદય હોત ઉત રાજત વનમાલ
સાંવડે વદન પિતાંબર અઠે બળવત મુરલી મધુર રસાલ
નંદાસ વનતે વજ આવત સંગ લીલે વજબાલ

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ વનમાંથી વજમાં પધારી રહ્યા છે. તે સમયના પ્રભુના સ્વરૂપનું વર્ણન નંદાસજી કરે છે. આપશ્રીએ પાથ જે શિર પર ધરી છે તે થોડી વાંકી છે અને તે પાથની ય ઉપર જે ચંદ્રિકા બિરાજે છે તે પણ થોડી વાંકી છે અને આપનું પૂરું શ્રીઅંગ પણ ત્રણ જગેથી ટેકું છે. એક કંઠ પાસે, બીજું કમરે અને ત્રીજું ચરણારવિંદ પાસે આમ આપ ત્રિભંગી સ્વરૂપે છે. આપના કર્ણમાં બિરાજતા કુંડલમાંના હીરા ઉપર સૂર્ય કિરણો પડતાં જે ચમક પ્રકટ થાય છે તે જાણી કરોડો સૂર્ય ઉદય થયા હોય તેવી છે. આપના શ્રીકંઠમાં હૃદય સુધી પહોંચતી વનમાલા શોભી રહી છે. (૧)

આપનું મુખારવિંદ સાંવળું છે. આપે પિતાંબર ધારણ કર્યું છે અને આપ મુરલી બજાવી રહ્યા છે જેનો સ્વર સૂર-નાદ - રવ બધું જ મધુર એટલે કે કર્ણપ્રિય છે અને સાથે રસાલ છે એટલે કે ભાવોદીપક છે. આવા પ્રભુ વનમાંથી વજમાં પધારી રહ્યા છે અને આપના સંગમાં વજના ગોપબાળકો પણ છે. નંદાસજીને આવા દર્શન થતાં નિરોધ સિદ્ધ થયો છે. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુ ઈશારાથી જીવને સમજાવી રહ્યા છે કે ભૂતલ પર સંસાર પ્રવાહમાં વહી રહેલો જીવ પ્રભુ સન્મુખ કેવી રીતે થઈ શકે ? પ્રભુ વનમાંથી વજ પ્રતિ એટલે કે જ્યાં જીવ ભટકી રહ્યો છે તે દિશામાં પધારી રહ્યાં છે. જીવ નિઃસાધન છે. તે સામે પ્રવાહ તરીકેના દિનારે આવી શકે તેવું તેનું સામર્થ્ય નથી. તેથી તો કૃપાળુ પ્રભુ ઈશારો કરે છે (ભીમ-જરાસંધના યુદ્ધ વખતે નિર્ભયક ઈશારો પ્રભુએ કર્યો હતો, તે ભક્ત વત્સલતાના કારણે જ). પ્રભુએ પાથ ટેટી ધરી છે. ચંદ્રિકા પણ ટેટી ધરી છે અને પોતે પણ ત્રિભંગી ત્રણ રીતે ટેટા થઈને કહે છે - સામે પ્રવાહ નહિ, પ્રવાહની દિશામાં નહિ પણ થોડું ટેકું તરણો તો પ્રવાહમાંથી બહાર નિકળવામાં પ્રવાહ જ ઉપયોગી થશે. તમારે થોડોક પ્રયાસ સ્વયં કરવાનો છે. કલિકાળ વિસમ છે જેથી ટેટા થવું જરૂરી છે. ત્યાગ નહિ, રાગ નહિ, પણ પ્રભુમાં વિનિયોગ કર્યા

પછી આપના પ્રસાદરૂપે ભોજનની ભાવનાથી ભોજન લેવું. આ ટેટી રીત. શિરના રક્ષણરૂપ જે પાથ જે સર્વોચ્ચ સ્થાને છે તે વેદના વચનો પણ થોડા ટેટા, કરીને અનુસરો, તેવા વેદમાં ચંદ્રિકા રૂપ સ્નેહ તત્ત્વને શોધીને. તે સ્નેહ પણ ટેટો, તે રીતે કે મને પુત્ર-પિત્ર વગેરે સર્વ પ્રિય છે પણ તે પ્રભુને સમર્પિત હોવાના કારણે પ્રિય છે. આત્મા પ્રિય છે કેમ કે પરમાત્મા પ્રિય છે. આમ પ્રિયત્વને થોડુંક ટેકું કર્યું. પ્રભુનું સ્વરૂપ પણ ટેકું ત્રિભંગી છે. કોઈપણ એક લીલામાં સ્થિત થઈ જવાથી પૂર્ણ પ્રભુનો સાનુભવ નહિ થાય. પ્રભુને પૂર્ણ રીતે જાણવા તો જોઈશે. તેથી તો ભક્તિની વ્યાખ્યા મહાત્મ્ય જ્ઞાનપૂર્વક સ્નેહ કરી છે. પ્રભુની બાળલીલા, ક્રીડારલીલા, મીઠ લીલા ત્રણ પ્રભુની લીલા છે તેમ જાણો. ત્રિભંગી પાસેથી ભંગીના કારણે ચિત્તની સ્થિરતા થાય છે. સ્થિરની સામે ચિત્ત ચલીત થાય અને અસ્થિરની સામે ચિત્ત સ્થિર થાય તેવો (મન-ચિત્ત)નો સ્વભાવ છે.

આપના કુંડલ કે જે સાંખ્ય અને યોગ છે તે જ્યારે ભક્તિનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે ત્યારે તે સાંખ્ય યોગ રૂપ સૂર્ય કિરણોથી કરોડો ઘણો પ્રકાશ ફેલાવે છે. સાંખ્યથી ભગવાન સંબંધી જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ અને યોગથી બુદ્ધિની સ્થિરતારૂપ પ્રકાશ ચિત્તમાં ફેલાય છે. જેને ભગવાત સાધુજમમાં સાધનરૂપ ભગવાન બનાવે છે. પણ અહીં તો ભક્તિ-સૂર્ય ઉદય થતાં (ભક્તિ માર્ગાભ્યર્થ) સમસ્ત દેહ-ઇન્દ્રિયો તથા અંતઃકરણ ભગવાદ્ સ્વરૂપથી વ્યાપિત થઈ જાય છે. વનમાલા કહેતાં - જે ભક્તોની મંડલી છે અને જેઓ નિઃસાધન છે તેવા ભક્તો કે જે શ્રીમહાપ્રભુ રૂપ સૂત્રથી જોડાયેલા છે, તેવાઓને તો પ્રભુ પોતાના હૃદય ઉપર સ્થાપિત કરી અંગ સ્પર્શનો આનંદ આપે છે, ભજનાનંદનું દાન કરે છે. ત્યાં પ્રભુ ભોગ્ય બને છે અને ભક્તો ભોક્તા બને છે. આ જ તો પુષ્ટિ ભક્તિ માર્ગની ચરમસીમા છે.

આપનું વદન કહેતાં - વાણી - વાક્યપતિ શ્રીવલ્લભના વચનો સાંવળા - જળભરપૂર મેઘ સમાન છે. એટલે કે સ્નેહથી ભરપૂર છે. થોડા જ જીવના પ્રયાસથી અઢળક વરસી પડે તેવા કૃપાનિધાન છે. પરંતુ તેમાં વિચિત્રતા આણવા, ચમત્કૃતિ આણવા, ઉત્સવનો ઉમળકો પ્રટકાવવા અને મહાત્મ્યજ્ઞાનને ન ભૂલવા માટે આપ અંબર ધારણ કરે છે (પિત) સ્નેહથી યુક્ત તેવું ભક્તિરૂપ પિતાંબર ધારણ કરે છે. આ 'સુખ સેવ્ય' સ્વરૂપ છે અને આ જ પિતાંબર પ્રભુના શ્રીઅંગના દર્શનમાં આવડોધરૂપ આપની દિવ્ય માયાશક્તિ પણ છે, જેથી અનાધિકારી માટે આપ 'દુરાસાય' બની શકે છે.

આપ શ્રીવલ્લભના રૂપે વાણી પ્રકટાવી રહ્યા છે, આ વાણી (મુરલી) જીવના દોષોને

ફૂર કરીને પ્રતિબંધો હટાવનારી છે. છતાંય તે પ્રેમભાવને પ્રકટાવનાર મધુરી છે (મધુરાષ્ટક) અને રસથી ભરપૂર છે કે જેથી ભક્તમાં પ્રભુ પ્રત્યે રસ પ્રકટે. જે રસ પ્રકટાવી શકે તે રસ. તેવી રસાળ વાણી છે. (વલ્લભાષ્ટક, કૃષ્ણ પ્રેમામૃત-૫-૭) આવા કૃપાળુ વલ્લભ નિત્યધામ રૂપ વન (રહસિય) (હરિ તેરી લીલાકી સુધી આવે) છે તેમાંથી દેવી જીવોના ઉદ્ધારાર્થ ભૂતલ ઉપર પધાર્યા છે, યજ્ઞમાં પધાર્યા છે અને આપ આ કાર્ય જલ્દી સિદ્ધ થાય માટે યજ્ઞબાલ રૂપ પોતાના નિર્ગુણ (૮૪) ભક્તો સાથે પધાર્યા છે. જેથી દેવી જીવોદ્ધારની પ્રક્રિયા સતત ચાલ્યા જ કરે. જે જિંદગી રૂપ આપ છે તે જ નાદરૂપ વિસ્તરે છે. 'ઓકો હં બહુસ્થામ્' ની આ લીલા છે તેવું ભાન કરાવે છે. તેથી તો કહે છે હિંચરવાદ તો ગોકુલ પૂરતો સિમિત રહે જ્યારે ભક્તિવાદ તો બધે વિસ્તરે.

આપના ત્રિલંગી સ્વરૂપમાં ચરણથી દાસ્યભક્તિ, કમરથી સખ્ય ભક્તિ અને કંઠથી આભાનિવેદન ભક્તિ સિદ્ધ થાય છે. આ ત્રણે ભક્તિ જીવસાધ્ય નથી, પ્રભુના દાનથી સિદ્ધ થાય. દાન લીલામાં જીવ પ્રભુને સમર્પિત થાય છે અને પ્રભુ તેને સ્વસમર્પણનું દાન કરે છે. પ્રભુની આ પ્રમેય લીલા છે. ત્યાં જીવની હિંચા અનીચ્છાનું કોઈ જ મૂલ્ય નથી. ભક્તિમાં પ્રભુની હિંચા સાકાર બની શકે તેવો જીવે મનોરથ કરવાનો છે. સામર્થ્ય પ્રકટ કરવાનું નથી એટલે કે બળ-આગ્રહ નથી રાખવાનો !

(૧૦૭) રાગ - પૂર્વી

૩/૧૦૫

મોસો ક્યો ન બોલે રે નંદકે લાલ
તેરો કહા લીલે બલ
છાંડ દે અંચલ, હોલ હે ગાહરન, બનાલ હો એસી બાલ
વનલે આવલ, કમલ ફિરાવલ, તાપડ ગાવલ તાન રસાલ
ઘોંધીકે પ્રભુ હાંથ ફૂટ રાખો, રૂટેગી મોલીન માલ

૧

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ વનમાંથી સાંજે પધારી રહ્યા છે ત્યારે એક ગોપી, સામે જઈને પ્રભુને મળી તેમની સાથે વાતો કરવા માગે છે પણ પ્રભુ તો અત્યારે અંતરરામ થઈ ગયા છે તેથી ગોપી કહે છે કે - હે નંદના લાલ, તમે મારાથી કેમ બોલતા નથી ? હું તમારું શું લઈ લેવાની છું ?

ત્યારે પ્રભુ બોલ્યા વગર તે ગોપીની ઓઢણીનો છેડો પકડે છે પણ બોલતા નથી એટલે ગોપી બિજાઈને કહે છે - મારો છેડો મૂકી દે, મારે ઘેર જવાનું મોડું થાય છે. (ઉલટી બાજે છે) અને એવી તેવી ન સમજાવે શો.

(૧)

પણ પ્રભુ તો ભક્તિમાં છે તેથી વનમાંથી આવતાં હાથમાં એક કમળને લઈને તેને ફેરવી રહ્યા છે. અને સાથે સાથે રસયુક્ત ગાન ઊંચા તાનમાં ગાઈ રહ્યા છે એટલે ગોપી વધારે બિજાઈને કહે છે, બોલવું નથી અને હાથ તો હવે ઓઢણીથી ઉર સુધી આવી ગયો છે. તે હાથને છેટો રાખો, મારી માળા તૂટી જશે. ગોપી વાતો કરાવીને પોતાના તરફ પ્રભુનું ધ્યાન દોરવા ચાહે છે. પણ પ્રભુ તો પોતાની ભક્તિમાં ઝૂંબી રહ્યા છે.

વિશેષ ભાવાર્થ :

જીવ વિચારે છે કે પ્રભુ મારાથી કેમ બોલતા નથી ? સાનુભવ કેમ જતાવતા નથી ? હું શું સાધન કરું ?

ત્યારે અંતરયામીરૂપ પ્રભુ જતાવે છે કે - તેં સાધનોનો છેડો પકડ્યો છે તે છોડી દે. સહરત પરિવત્સરથી પ્રભુથી વિમુખ થઈને ભટક્યો છે, મૂઠમતિ થયો છે. ઘણું મોડું થયું છે સન્મુખતામાં, તેથી બાળકની જેમ નિઃસાધનતાની ભાવના (હીનતાપૂર્વક) નત મસ્તક થઈને કરે જા. કરે જા... કળ તરફ ન વિચાર. પછી પ્રભુ તારા વિરહીત હૃદયકમળને પોતાના ચારૂ વદનકમળથી શાતા આપશે. તારી મૂઠમતિને કમળ સમાન નિર્મળ બનાવશે. તારી હૃદયભાવનાને તસ્મિંભાર્ય કોમળતા અર્પશે તથા તારું ચિત્ત પ્રભુમાં પરોવાઈ શકે તેવું સુગંધિત બનાવશે. પ્રભુનું વદન કમળ ચારે દિશાએ ફરીને તેમનો જ માત્ર સાનુભવ જતાવશે એટલે કે તે સિવાયનો સર્વ પ્રપંચ વિસરાવી દેશે. સર્વાભિલાષથી ભરી દેશે. રસયુક્ત વચનોથી પ્લાવીત કરીને રસરૂપ બનાવી દેશે.

ત્યારે જીવ પ્રભુને (અંતરયામીને) વિનતી કરે છે કે - હું તો સ્વભાવથી દુષ્ટ છું, મારા કંઠમાં તો આપેલારૂપ માળાઓ ધારણ કરીને બેઠો છું. જેથી આપ મારાથી ફૂર રહો છો તે યોગ્ય જ છે. પરંતુ હવે જ્યારે પૂર્ણકામરૂપ આપના દર્શન થશે ત્યારે મારી તે દુર્વાસનારૂપ માળા તૂટી જશે જ અને મને જરૂર ભાન થશે કે હું તો ધોંધી - શુદ્ધદાસ છું અને આપ તો મહોદાર કૃપાળુ મારા સ્વામી છો.

(૧૦૮) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૬

વરજૂ કોટિ હુંલટકી ઓટ
તોઉ ન રહલ નથન નિચાદે નિકસ કરલ હે ચોટ
પાછે ફિટ દેખે કોઉ ઠાઠે સુંદર વટ એક ટોટ
પદમખાનંદ સ્વામી રતિનાથક લગી પ્રીતકી ચોટ

૧

૨

ભાવાર્થ :

ગોપી કહે છે - હું ધુંધટની અંદર રહી રહીને પણ મારાં નયનોને કરોડો વખત ના પાડીને લડું છું (કે તું તે ઢોટા પ્રતિ ના જા) તો પણ મારા નયનની દૃષ્ટિ તે ઢોટાથી અળગી નથી રહેતી અને કરી કરી ત્યાં જ ચોંટે છે. એટલે કે ત્યાંથી ખસતા જ નથી. (૧) મને ખબર નહોતી કે તે ક્યાં ચોંટે છે ? એટલે મેં પાછું કરીને જોયું તો એક ખૂબ જ સુંદર છોરો ત્યાં ઠાડો છે.

અને આ છોરો તો પરમઆનંદરૂપ (પરંબ્રહ્મો તુ કૃષ્ણો હિ) મારા સ્વામી છે. વળી તે તો સર્વ રતિના પણ નાયક છે તેથી તો મને પ્રીતની ચોટ લાગી ગઈ અને તેથી તો મારાં નયન ત્યાં ચોંટી ગયા.

(૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

હું મર્યાદારૂપ શાસ્ત્રોની સીમામાં રહીને મારી દૃષ્ટિને ટોકું છું. વારંવાર ટોકું છું કે વિષય પ્રતિની આસક્તિ (ચોંટ) સારી નહિ. કેમકે વિષય પ્રતિની આસક્તિ થવામાં સૌ પહેલાં દૃષ્ટિ જવાબદાર છે. મારી 'ના' છતાં દૃષ્ટિ (મન) સંસારથી ન્યારી જુદી રહેતી નથી અને ત્યાં જ ચોંટે છે. આસક્ત થઈને તેમાં રત થઈ જાય છે.

પરંતુ મારો સ્વામી કે જે મારો રક્ષક છે અને જે પરમાનંદરૂપ છે તે મારા ઉપર કૃપા કરવા (પુષ્ટિ) મારી પાછળ જ ઠાડો છે. તે પરમાનંદ હોવાથી વિષયાનંદમાં મને શા માટે પડવા દે ? પરંતુ જરૂર હતી એક વાર મર્યાદની ઓટમાંથી બહાર નીકળી તથા વિષયાનંદરૂપ સંસારથી એકવાર મુખ ફેરવી લઈ તે રતિનાયક એટલે કે સ્નેહ સાગર, ચંદ્રના પણ જનક તરફ દૃષ્ટિ કરવાની જેથી, મારા હૃદયમાં રહેલ પ્રીત-જળ તે પૂર્ણચંદ્ર તરફ ભરતીના ઉછાળા મારવા લાગ્યું. રતિએ પોતાના નાયકને નિહાળ્યા અને તેના તરફ દોડવા લાગી, તેને ભેટી પડી, ચોંટી પડી.

(૧૦૯) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૬

મોહન નેક સુનાવહુ ગોરી

બનતે આવલ કુંવર કનેયા પહોપમાલ લે દોડી

નંદ લાડલે મુરલી બખર્ડ પટગર્ભ પ્રીતિ ઠગોરી

પટમાનંદ મલુ સુવન નંદ કે દુહલ દર્ભ દુખર દોડી

ભાવાર્થ :

મલુ વનમાંથી પધારી રહ્યા છે ત્યારે વ્રજમાં રહેલી ગોપી મનોમન મલુને વિનતી

૧૫૨

આવની કે ૫૯

કરે છે કે જરાક ગોરી-રાગ તો સંભળાવો. તેમ કહી તે મલુનું સ્વાગત કરવા પહોપ (કૂલ) માળા લઈને કુંવર - કનેયા પ્રતિ દોડી.

(૧)

નંદજના લાડીલાએ (ગોપીની વાત મનોમન સંભળી લીધી) અને તુરત મુરલી બજાવી મુરલીના શબ્દો કાનમાં પડતાં તેમાંથી મલુનો અર્થરૂપ સંદેશો સમજાતાં જ તે મલુની પ્રીતમાં પડી ગઈ. જેમ કોઈ ઠગાઈ જાય તેમ. એટલે કે પોતાના પ્રયાસથી નહિ પણ પ્રમેયબળથી અને તેથી તો પરમઆનંદરૂપ તેવા મલુ કે જે નંદના કુંવર તરીકે બિરાજે છે, તેમને જાણે કે આશા કરતી હોય તેમ અસંગત પ્રકારે કહે છે કે મારી ધુમર ધોતી ગાયને દોહી દો !

વિશેષ ભાવાર્થ :

જવ મલુને વિનતી કરે છે કે મને આ સંસારથી મોહ ન કરાવો અને જે મોહ થયો છે તે ફૂર કરવા માટે આપ આપના શ્રીમુખથી ગોરી (સાત્ત્વિક - ઉપદેશયુક્ત) વચનો સંભળાવો કે જેથી મારો મોહ ફૂર થાય. મલુ 'બન તે' બની ઠનીને આવી રહ્યા છે અને આ જ સર્વ જીવોના માટે વર સમાન - (સ્વામી) છે. અને આ જ તો આપણી નેયાને પાર ઉતારનાર ખેડેયા છે. તેવું માહાત્મ્ય તેને થોડું ધણું સમજાયું. તથી જવ મલુ પ્રતિ પહોપમાલ એટલે ભક્તીના જૂથ સાથે એક સંગ થઈને, સૌને લઈને મલુ પ્રતિ દોડયો (દોડવા રૂપ ક્રિયાશક્તિ સચેત થઈ જ્ઞાન શક્તિથી) ત્યારે મલુએ કૃપા કરી તે જીવના કલ્યાણાર્થે રસરૂપ નાદબ્રહ્મ રૂપ મુરલીના સ્વર વહેતા કયા. કેમ કે આપ વ્રજજનોના લાડીલા વ્હાલા છો. પ્રિય છો, વલ્લભ છો અને આ રસરૂપ શબ્દોનું શ્રવણ થતાં જ જીવનો નિરોધ સિદ્ધ થતાં વ્યસન થયું. કે માનસી સિદ્ધિ સિદ્ધ થઈ. કેમ કે આ બધાં જ પ્રીતના પર્યાયવાચી નામો છે. અને આમાં જીવનો કોઈ પ્રયાસ નથી. તેથી તો જેમ કોઈ બીજાની જાણ બહાર, તેનું લુંટી લે તેમ મલુએ પ્રમેયથી જીવની સંસારાશક્તિ લુંટી લીધી અને પ્રીત - કહેતાં ભગવદાસક્તિ આપી દીધી. આમ કરવાનું કારણ એ કે મલુ પરમાનંદરૂપ છે તેથી આનંદ જ આપે તથા આપે હવે સ્વામી પણ સ્વીકાર્યું છે (મલુ) તથા આપ વ્રજભક્તોને આધીન છે તેથી તો જીવ હવે મલુને વિનતી કરે છે કે મારામાં જે સામર્થ્ય છે જ્ઞાન કે ક્રિયા રૂપ, તેને આપ સ્વયં આપનામાં વિનિયોગ કરવા માટે લઈ લ્યો. કેમ કે અમે તો ધુમર (ભટકતા) ઈંદ્રિયધારી જીવો છીએ.) તેમાં જ અમારું શ્રેય છે કેમ કે તે જ તો ભક્તિ છે.

આવની કે ૫૯

૧૫૩

(૧૧૦) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૬

કનક કુંડલ કપોલમંડિત ગૌરજ છૂટલ સુકેશ

મદગજ ચાલ ચલત સુરનટ મુની લાડીલે વજકુંવર નટેશ

નયન ચકોટ કિચે વજવાસી પીવલ વદન રાકેશ

અતી મકુલિલ મુખકમલ સળગકે ગોપકુલ નલિન દિનેશ

અતી મદતરણ વિદુર્ધિલ લોચન અતીવિકસત કૃપા આવેશ

ચલત મધુર વટસત ગોવિન્દમયુ વજદાટે દ્વાટે પ્રવેશ

ભાવાર્થ :

સંધ્યા સમયે પ્રભુના જેવા દર્શન થાય છે તેનું વર્ણન ગોવિન્દદાસજી કરે છે.

આપના કર્ણમાં સુવર્ણના કુંડલ ગાલ સુધી લટકી રહેલા છે. આપના સુંદર કેસ માંથી ગોરજ ઉડી રહી છે. આપની ચાલ મદથી મસ્ત થયેલ હાથીની ચાલ જેવી છે.

આવા પ્રભુ વ્રજના રાજકુમાર છે, નરોમાં ઈશ છે તથા દેવ, મુની તથા મનુષ્યોના (લાડીલા) - વ્હાલને પાત્ર છે. (૧)

પરંતુ વ્રજવાસીનાં નેત્રોને તો આ રૂપમાધુરીએ ચકોટ બનાવી દીધા છે. અને તેથી તો પ્રભુ - વદન તેમના માટે સ્વાતી જલ સમાન છે જેથી તેવા વદનને આંખોથી પી રહ્યા છે. આતું આપનું વદન ચંદ્રમા સમાન તેજસ્વી તથા હૈયાને શાતા આપનારું છે.

આ વ્રજના ગોપીજનો કમળ સમાન નિર્દોષ, કોમળ હોવાથી પ્રભુને પ્રિય છે અને પ્રભુ તેમના માટે સૂર્ય સમાન છે. તેમના દર્શનથી બધાંજ વ્રજવાસીનાં મુખ કમળ ખૂબ જ મકુલિત થઈને વિકાસ પામે છે. (૨)

આપના ચંચલ નયનો ખૂબ જ મદયુક્ત છે તથા આપને ભક્તો ઉપર કૃપા કરવાનો અત્યારે આવેશ ખૂબ જ મોટા પ્રમાણમાં આવેલ છે. આ કૃપાવર્ષા આપ ચાલતાં ચાલતાં કરી રહ્યાં છો. તે એવી રીતે કે વ્રજભક્તોના હૃદયે હૃદયે પ્રવેશ કરીને. (૩)

(૧૧૧) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૬

અભો મેહે ગોવિન્દ ગોકુલકે ચન્દા

ભઈ બડી વાર ખેલત ચમુનાલટ વદન દિખાય દેઉ આનંદ

ગાય અવનકી ભઈ હે વિદીયાં દિનમહિ કિરણ ભોલ અતીમંદા

અથે મેહે તાલ માલ ભાલ ભાલ ગોવિન્દમયુ વજજન સુખકંદા

ભાવાર્થ :

વ્રજભક્તોને આખા દિવસથી પ્રભુની આતી છે. કેમ કે પ્રભુ વાછરડાને ચરાવવા ચમુનાલટ ગએલા છે. જેથી તે સૌ પ્રભુને અંતઃકરણથી પોકારે છે કે - હે મારા ગોવિન્દ, હે ગોકુળનાચંદ્ર આપ યમુના તટે ખેલવા પધાર્યાંને ઘણો સમય વિતી ગયો છે. અમે ઉદાસ છીએ આપના વદન કમળના દર્શનથી જ અમે આનંદીત થઈશું માટે પધારો. (૧)

જૂઓ ગાયોનો પણ ઘર ભણી આવવાનો સમય થઈ ગયો છે અને મણિ સમાન તેજસ્વી સૂર્યનાં કિરણો પણ મંદ - આછા થઈ રહ્યા છે. એટલે કે તે પણ પોઠી જવા જઈ રહ્યો છે. તેથી આપ પણ પધારો. વ્રજભક્તોની આતી જાણી આપ કે જે વ્રજભક્તોના તાત સમાન છે તે પધાર્યા અને માતાજીની છાતીએ માએ વળગાડી દઈ વ્હાલ કર્યું. આવા ગોવિન્દ પ્રભુ વ્રજજનો માટે સુખદાતા બની રહ્યા. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

ભૂતલ પરના અવિદ્યાગ્રસ્ત દેવી જીવોને પોતાના ઉદ્ધારનો કોઈ માર્ગ મળતો નથી ત્યારે તેવા ગંગુળામણ અનુભવી રહેલા તથા પોતાને અરક્ષીત સમજતા પ્રભુને પોકાર કરે છે, ગોવિન્દ (કે જે નામ વ્રજવાસીઓના રક્ષણહાર તરીકે ઈન્દ્રે આપ્યું હતું.) અમે પણ ગો - ઈન્દ્રિયધારીઓ નિઃસાધન જીવો છીએ તથા અમારું શરણ માત્ર આપ જ છો જેથી અમારા માટે પણ ગોવિન્દ બની રહો. ગો - કુલ કહેતાં ઈન્દ્રિયોનું કુળ એટલે કે દેહધારીના માટે ચંદા આપ છો. જેમ વનસ્પતિનું, પૃથ્વીનું (ગો) પોષણ ચંદ્ર કરે છે. તેમ અમે પણ ગો - પૃથ્વી તત્ત્વ છીએ, જેથી અમારું પોષણ કરો. આપ વગર અમે દુર્બળ થઈ ગયા છીએ. (વિરહના કારણે - સહચર પરિવત્સરથી ભટકી ગયેલા છીએ). નિર્ગુણ ભક્તો કે જે નિર્ગુણા યમુના સમાન છે. તેમની સાથે આપ નિત્યલીલામાં વિહાર કરી રહ્યા છો પણ અમે કે જે નિર્ગુણોથી યુક્ત છીએ તેમના પ્રતિ દયા કરી, આપના વદનકમળ સમાન શ્રીમહાપ્રભુને ભૂતલ પર પધરાવો. અમારામાંથી આનંદ પૂર્ણ પણ નિરોધિત થઈ ગયો છે. તેવા અમે કલિકાલથી ધેરાયેલા અને સ્વભાવતઃ દુઃખ છીએ તો અમને આનંદનું દાન કરો. આનંદાદય નમઃ, પરમાનંદાદય નમઃ, શ્રીકૃષ્ણાસ્ય નમઃ

ચાર યુગોમાં આ છેલ્લો યુગ કલિકાળ સાંજરૂપ છે ત્યાર બાદ અંધકાર ફેલાઈ જશે તો અમે છતી આંખે આંધળા થઈ જઈશું. (દ્વિવિધ આંધરો) માટે આપ પધારો અજ્ઞાન તિથિરાંધર્ય માટે જ્ઞાનાંજન શલાકયા ચક્ષુરોન્મિલિતં યન તસ્મૈ શ્રીગુરવે નમઃ તેવા આચાર્યરૂપ પધારો.

તેવી આત્મી જ્યારે આપે જાણી ત્યારે અમારા માતા-પિતા સમાન કૃપાળુ બની, અમારા હૃદયમાં બિરાજી ગયા. (છતીયાં લાગ) અમે તો ઘજજન - ભટકતા (સંસારમાં) હતા પણ આપ અમારા માટે સુખકંઠા બની ગયા, એટલે કે અમોને બ્રહ્મસંબંધ કરાવી સાક્ષાત્ પ્રભુ અમારે માટે આનંદ સુખનું દાન બની ગયા. અમારા ઘરે ગોવિન્દપ્રભુ - અમારા રક્ષક સ્વામી પધાર્યા. કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમઃ ।

(૧૧૨) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૬

ચેલા ચા તે ભઈ અગેર

આવત ભાજ ગાઈ એક ઝીલા જાલ દાસી બન ફેર

૧

દોર ગવાલ સળ વાકે પાછે પકડનકી કર આસ

ચટ કંઠળ પીતંગર ફેર્યો આલ ગાઈ મો પાસ

૨

મેં પુચકાર પીઠ કર ફેર્યો લહડે લઈ લગાલ

ભલીયાં સુનત રક્ષિક મીતમકી મન ફૂલી ચશુમતિ માલ

૩

ભાવાર્થ :

આજે સાંજે ગાયો ચરાવીને પાછા આવતાં મોડું થઈ ગયું. જેથી અધિચી મા યશોમતિ પૂછે તે પહેલાં જ પ્રભુ પોતાનો પક્ષ બતાવે છે. મા, આજે એટલા માટે મોડું થઈ ગયું કહીને. અમે ઘરે જ આવતા હતા પરંતુ ત્યાં જ એક ગાય વન તરફ પાછી દોડી ગઈ. બધા ગોવાળો તેની પાછળ તેને પાછી વાળવા દોડ્યા. પરંતુ તેમનાથી તે પકડાઈ નહિ.

તેથી હું કંઈબ વૃક્ષ ઉપર ચડીને મારું પિતાંબર કરકાવવા લાગ્યો. કેમ કે ગાય ખૂબ દૂર ભાગી ગઈ હતી. તે પિતાંબર દૂરથી જોતાં જ તે દોડીને મારી પાસે આવી ગઈ. મેં તેને વ્યાલપૂર્વક પૂચકારી અને તેની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવ્યો અને તેને મારા હૃદય સાથે ચાંપી એટલે મોડું થયું. જેની પ્રીત રસભરપૂર છે તેવાં લાલનની આ મીઠી મીઠી વાતો સાંભળીને મા પ્રસન્ન થઈ તથા પોતાની ગાયો ઉપર લાલનનો પ્રેમ તથા ગાયોનો લાલન પરનો પ્રેમ જોઈને યશોમતિ માતા મનમાં ખૂબ જ હરખાઈ.

વિશેષ ભાવાર્થ :

અહીં અંતઃકરણ પ્રબોધમાં શ્રીવલ્લભને પ્રભુની આજ્ઞા થવા છતાં નિત્યલીલામાં

પધારવામાં મોડું કર્યું. ત્રીજી આજ્ઞા પછી જ્યારે આપ નિત્યલીલામાં પધાર્યા ત્યારે સર્વસૃષ્ટિના જન્મદાતા - પાલક પોષક તેવા પ્રભુ કે જેમની મતિ સર્વજ્ઞ યશ-આનંદમય છે તથા જેમની મતિ પોતાના ભક્તોનો યશ ફેલાવવાની છે તેવા પ્રભુને, મોડું થવાનો ખુલાસો આપે છે.

હાં... સાંજ થઈ ગઈ. પાછા આવવાનો સમય થવા છતાં મારાથી ન આવી શકાયું તેનું કારણ આપને જણાવું કે આપે જે ભૂતલ પર ભટકતા દેવી જીવો (ગાયો)નું યોગ્ય પોષણ કરી-કરાવી તેમના ઉદ્ધાર માટેની આજ્ઞા કરી હતી તો (વનમાં) ભૂતલ પર આવવાનું મારું પ્રયોજન હતું. ઘણા બધા દેવીજીવોને નિત્યલીલામાં અધિકાર પ્રાપ્ત કરાવીને અમે આપ પ્રતિ આવતા હતા પણ એટલામાં માયાવાદ - કે સંસારમાં આસક્તિવશ થોડાક જીવો કરી સંસાર (વન)ની દિશામાં ભાગ્યા. તેમને (પકડી) જબજસ્તીથી લાવવા માટે અનેક પ્રમાણ માર્ગો જ્ઞાન-ઉપાસના - સાંખ્ય - યોગ (ગોવાળીયાઓ)થી પ્રયાસ તત્ તત્ મહાપુરુષોએ કર્યો કે જેથી કરીને આ દેવીજીવો જે ભટકી ગયા છે તે મોક્ષમાર્ગ વળે પણ મેં જોયું કે તે મોક્ષમાર્ગ નહિ પણ પુષ્ટિભક્તિ માર્ગનો જીવ છે. તેથી તેને લાપક ઉપાય જ કરવો પડશે, તેથી હું સર્વોત્તમ તેવા અનુગ્રહમાર્ગ (કંઈબ) ઉપર ચઢી મારી દિવ્ય માયાથી (પિતાંબર) આકર્ષિત કર્યા. તેના સંસારને પ્રભુમાં જોડવાનો ઉપાય બતાવ્યો એટલે તુરત જ તે જીવો દોડતા મારી પાસે આવી ગયા.

મેં તેમને પ્રભુ પ્રતિના પ્રેમનો માર્ગ સમજાવવા માટે વાણીથી ભગવદ્વક્ત્ર સાંભળાવી (પુચકારી) તેને આશ્વાસન આપવા માટે શરણમાર્ગ લીધા. (પીઠ પર ફેર્યો) અને ભક્તિમાર્ગ આગળ વધી શકે તે માટે પ્રેમમાર્ગ માટે આપની સ્વરૂપ સેવા પધારાવી આપી. (લહડે લગાલ)

આમ સર્વગાયોને આપના પ્રતિ દોરી લાવ્યો છું. શ્રીમહાપ્રભુના વચનો (બતીયા) સાંભળીને પ્રભુ ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા. કેમ કે આપની વાણી રસરૂપ, રસમય હતી તથા તેમાં પ્રીતિ જ માત્ર હતી અને તેથી પ્રભુનો હરખ નથી માત્રો કે દેવીજીવોનું કલ્યાણ કરવા માટે તો એકમાત્ર મહાપ્રભુ જ સમર્થ છે. તેથી હરખથી આપની છાતી ફૂલાવા લાગી. ભક્તો પ્રભુનો યશ ગાતા થાય તેવી મતિ શ્રીવલ્લભે ભક્તોની કરી પછી યશોમતિ - પ્રભુ કેમ ખુશ ન થાય ? પોતાના પ્રિય વલ્લભના સામર્થ્યથી કેમ હરખીલા ન થાય ?

કમલમુખ શોભિત સુંદર વેનુ

મોહન (તાલ) બળવત ગાવત આવત ચારે છેનુ

કુંચિત કેશ સુદેશ બદનાપર જવુ સાજલો અલીસેન

સહી ન શકત મુરલી મધુ પિવત ચાહત અપને એન

ભકુટી ચાર ચાપ કટ લીને ભયો સહાયક મેન

સુરદાસ મલુ અદાસુદા લગા ઉપજ્યો કઠીન કુચેન

ભાવાર્થ :

મલુ વનમાંથી વ્રજમાં પધારી રહ્યા છે ત્યારે આપના કમળ સમાન કોમળ નિર્મળ પ્રકૃતિત મુખ ઉપર સુંદર વેનુ શોભી રહી છે.

મુરલીમાંથી આપ શબ્દ તથા તાલ બન્ને પ્રકટ કરીને મોહ ઉપજાવી રહ્યા છે. આવા પ્રભુ ગાયોને ચારાવીને પધારી રહ્યા છે. (૧)

આપના સુંદર દેહ પર વાંકડીયા વાળ જાણે ભમરાઓનું ટોળું ન હોય ! ગોપીજન પણ મધુના રસિયા છે, તે સહન નથી કરી શકતા અને પ્રભુને પોતાના કરી લેવા ચાહે છે. (૨)

તેથી તેઓએ ભકુટીને સુંદર ધનુષ્ય બનાવી દીધું અને તેમાં કામદેવ સહાયક બની બાણરૂપ ધયો કેમ કે આ સુરદાસના પ્રભુની અધરસુધાની તાલાવેલી ગોપીજનોના હૃદયમાં ચરચરી રહી હતી. (૩)

(૧૧૪) ૨૧૦૧ - ગોરી

૩/૧૦૭

આવત કહ્લી સાંઠ, દેખ્યોટી ગાથનમાંઠ

કોનકો ઢોટાટી માર્, સીરમોટ પબિચાં

અતસી કુસુમ વન, ચંચલ દીરલ નથન

મર્નો રસપટી લરલ શુગામખીચાં

લાલુકો તીલક દીલે ગુંજનકે હાટ હીલે

ઉપમા ન બને દીલે જેતી તેલી નખીચાં

રાજવ પીત પીછોટી મુરલી બજાવે ગોટી

દેખ ભર્મ બોટી એકટક રહી અખીચાં

રાલન ન સુલે મગા, ડગમગાત પટલ પગ

ભામિની ભવન લાઈ, હાથ ધરે કબિયાં
માનદાસ મલુ, ચિતચોટ દેખ છુટિ
મોટ ના ઉપાવ દાવ, સુંબો મેટી સખીચાં

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની સખી (મા)ને કહે છે કે ગઈકાલે સાંજે ગાયોના ધણ સાથે એક જુદો જ તરી આવતો છોરો કોણો છે ?

સામેની સખીનો ચહેરો જોઈને કે જાણે તે કોણ છે તે સમજમાં તેને નથી આવતું તેથી વિશેષ વર્ણન કરે છે કે જેણે શીઝુ પર મોરપંખનું પીછું ધારેલું છે. તેની કાયા કૂલ જેવી કોમળ છે. તેના નેત્રો મોટા-લાંબા અને ચંચળ એટલે કે ચારેબાજુ નજર ફેરવનાર છે. જાણે કે બન્ને આંખો રસને માણવા તત્પર હોય. (૧)

ભાલમાં ધાતુનાં રંગથી બનેલ તીલક છે. ગળામાં ગુંજાડાર છે. તેમના નખરાં ધણાં છે. તેમ તેનું વર્ણન પણ ધણું છે. ઉપમા આપીએ એટલી ઓછી પડે. છતાં પણ હજુ વિશેષ ચિન્હો બતાવું. તેણે પિળી પીછોડી ધરી છે. અને મુરલી પર ગોરીરાગ ગાતાં પધારી રહ્યો છે. હવે કહે છે કે આવા સ્વરૂપવાળા ઢોટાને જોતાં મારી શું દશા થઈ તે તને કહું - (૨)

તેને નિરખતાં જ હું તો બ્હાવરી (બોરી) થઈ ગઈ. મારી આંખો તેના પ્રતિ સ્થિર થઈ ગઈ. ચાલું પણ રસ્તાનું ભાન નહિ તેવી બુદ્ધિ થઈ ગઈ અને મારા પગ પણ કલ્પામાં ન રહ્યા તેથી રંગમગાવા લાગ્યા ત્યારે એક પ્રાંઠ રચી મને ધર સુધી લઈ આવી. તેણે મારો હાથ પકડી રાખ્યો - મારો સહારો બનીને લાવી આ માનદાસના પ્રભુ આવા ચિતચોટ છે. તેમના કરી દર્શન થાય તો જ હું જીવી શકીશ. તે સિવાય બીજો કોઈ જ ઉપાય કે પ્રકાર જણાતો નથી. માટે મને કહે કે ગઈ કાલે મેં જેને જોયો હતો તે કોનો ઢોટા હતો ? કે જેથી તેને ધરે જઈ તેની સન્મુખ થાઉ તો જ જીવાશે.

ગોપીએ ગઈકાલે જોયો છે પણ વર્ણન વર્તમાન કાળની જેમ કરે છે જેથી જણાય છે કે તેને કાળનું ભાન નથી તથા તેને સ્વરૂપાસક્તિ થઈ ગઈ છે, જેથી સામે જ હોય તેમ વર્ણન કરે છે.

વિશેષ ભાવાર્થ :

સકલ અવતારોના અવતારી તેવા આ પરબ્રહ્મ કૃષ્ણને શ્રીવલ્લભે મારા માથે પધરાવી

આપ્યા છે. તે મારા પર અતીશય કૃપા છે. કેમ કે કળિકાળ છે અને તેના ઓળા પથરાવા લાગ્યા છે. હું તો જ્ઞાનશૂન્ય છું. તેથી અજ્ઞાનનો અંધકાર હવે કેવાશે ત્યારે મારા માથે આ પ્રભુ પધારી રહ્યા છે પરંતુ આપનું સ્વરૂપ જ્ઞાન મને નથી (કોન કો ઢોટા). ‘અજ્ઞાનાદયવાજ્ઞાનાદ્ કૃતમાત્મ નિવેદનમ્’, પરંતુ આ પ્રભુએ પોતાના શીશ ઉપર મોટ પંખ ધર્યો છે. મોટમાં નિષ્કામ પ્રેમ છે તેથી આ પ્રભુ પણ મારી પાસેથી નિષ્કામ સ્નેહની અપેક્ષા રાખે છે. આપનો દેહ અતીશય કોમળ, કૂલ સમાન છે. જેથી મારે પણ તેવા સમજી તસુખની ભાવના સતત રાખવાની, કેમ કે ગાંધર્ભમાં પણ હું દાસ છું. હું આપનો છું. તે બસે શબ્દોનો આ જ અર્થ સમજાય છે.

આપના નયન ચંચલ તથા દીર્ઘ છે. જેથી મારે પણ પ્રભુની અનેક લીલામાં મનને વિહાર કરાવવાનો તથા વિશાળ દૃષ્ટિ રાખી સર્વન આપના જ સ્વરૂપની અનુભૂતિ કરવાની (સર્વાત્મભાવ) આપ રસનાં ભોગી છે તેથી મારી સર્વ ઈન્દ્રિયોનો આપમાં જ વિનિયોગ કરવાનો (નિરોધલક્ષણ) થાતું - શબ્દોનું મૂલરૂપ; પરમાત્મા, વીર્ય, વગેરે અર્થ થાય છે. તેથી શબ્દશ્રેષ્ઠ પણ આપ છો, સર્વના આત્મા પણ આપ છો, સૃષ્ટિને પેદા કરનાર પણ આપ છો. તેમ સમજવા છતાં મારા ઘરે પધારેલા નંદનંદન છે. જેથી મારા માટે સર્વશ્રેષ્ઠ (તીલક) છે. આપે નિઃસાધનરૂપ વનની ગુંજાને ધારણ કરી છે તેથી ગુંજાના ગરો રંગ લાલ-સફેદ-શ્યામ અનુક્રમે રાજસ, સાત્ત્વિક, અને તામસ ના પ્રતિક છે તેમ મારામાં પણ આ સર્વ સંસારિક ગુણો હોવા છતાં મારામાં નિઃસાધનતા ભાવ હશે તો આપ મને આપના દ્વંદ્વ કમળનો સ્પર્શરૂપ સુખ જરૂર આપશો જ. આ ત્રિભુવનમાં આપ સમાન કોઈ નથી. પરમ્ બ્રહ્મ તું કૃષ્ણા હિ /

આપે પોતાનું શ્રીઅંગ છુપાવવા - ઢાંકવા પીછોરી ધારણ કરી છે, જે પિતવણી છે. જેથી મારે પણ સ્નેહ (પીળો) વશ થઈને આપની મર્યાદાનો ભંગ પણ નથી કરવાનો. આપે મુરલી ધારણ કરી છે અને તેમાંથી ગોરી રાગના સૂરો વહાવો છે. જેથી મારે પણ આપની લીલા-ગુણોની કથા સાંભળીને મારામાં રહેલા દોષો (મુર) નેદર કરીને સ્નેહનું વર્ધન કરવાનું છે. (ગોપી મુરલીનો સૂર સાંભળતાં સ્નેહવશ દોડી ગઈ તેમ) અને જેમ ગોપીજનો લોક-વેદને પણ ભૂલી ગઈ તેમ મારે પણ પ્રભુમાં તેવા ભાવરા વ્યસનાવસ્થા સુધી પ્રેમને ગાઢ કરવાનો છે. મારું મન આપમાં લીન કરવાનું છે. મારી દૃષ્ટિ કહેતાં જ્ઞાન-બુદ્ધિ પણ આપમાં જ સ્થિત કરવાની છે. નિરોધ સિદ્ધિ સુધી પહોંચવાનું છે. કૃષ્ણ સિવાય જે કંઈ રસ્તાઓ

છે તેમાં મારી સુધી ન રહે એટલે કે ચિત્ત પણ કૃષ્ણમય થઈ જાય. તથા મારી ઈન્દ્રિયો પણ સંસારમાંથી રંગમગ્ની જાય એટલે કે મારો અહંકાર (કે જે ઈન્દ્રિયોને હુકમ કરે છે) તે પણ આપને આધીન થઈ જાય.

ત્યારે મારો હસ્ત પકડીને જ્યાં મારા પ્રભુ બિરાજે છે તેવા ઘરમાં - તેવા દેહમાં લઈ આવનાર ભાગિની - સ્ત્રીભાવવાળા સ્વામિનીજી રૂપ શ્રીમહાપ્રભુ જ છે. આવા પ્રભુ મને સાનુભવ નથી જતાવતા કેમ કે મારાથી માન કરી રહ્યા છે. તેથી મારે તો દાસભાવ જ રાખવાનો સેવકસ્વ તુ ધર્મોડય સ્વામી સ્વસ્થ કરિષ્યતિ, વિવેકસ્તુ હરિ સર્વ નિજેચ્છાતઃ કરિષ્યતિ । કેમ કે સાનુભવ ચિત્તમાં થાય તે તો આપ જ ચોરી ગયા છે. હવે તો આપ સન્મુખ પધારો. (સાક્ષાત મન્મથમન્મથ) તો જ હું જીવી શકું. મને તો કોઈ ઉપાય - રીત જણાતી નથી, તમને પ્રાપ્ત કરવાની કેમ કે અનુગ્રહ પુષ્ટિમાર્ગ નિયામક હોતિ સ્થિતિ ।

હે મારી સખી, હે ભગવદીય મને બતાવો “નિવર્તનં તુ સ્મર્તવ્યં સર્વથા તાદૃશે જનૈઃ” આવી વિકલ દશાવાળા જીવ માટે શ્રીવલ્લભ સખી બની જીવને પ્રભુ સોંપ્યા તે સાનુભવ પણ કરાવશે જ ને ?

(૧૧૫) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૭

કોન રસ ગોપીન લીનો છુંટ

મદન ગોપાલ નિકટ કટ પાથે પ્રેમ કામકી છૂટ

૧

નિદ્રા સ્વરૂપ નંદનંદનકો લોકલાજ ગાઈ છૂટ

પરમાનંદ વેદસાગરકી મર્યાદા ગાઈ દૂટ

૨

ભાવાર્થ :

અહીં પ્રશ્ન ઊભો થયો છે કે આશ્ચર્ય વ્યક્ત થઈ રહ્યું છે કે જિજ્ઞાસા પ્રકટ થઈ રહી છે કે પ્રેમકી ધ્વજા તથા શુદ્ધ પુષ્ટિ સ્વરૂપા તેવી વજ્રસિમંતીનીઓએ એવા તે કયા રસનો ઘૂંટડો ભર્યો કે પાન કર્યું કે જેના કારણે જે પ્રભુ છે તે મદનગોપાલ બન્યા એટલે કે પ્રેમ - સ્નેહરૂપને પ્રકટ કર્યું તથા સાથે ગોપી જનોના સમોવરીયા ગોપ બન્યા । તથા તેમનું રક્ષણ કરનાર ગોપાલ પણ બન્યા અને મદન પણ બન્યા । તથા તેવા પ્રભુને પોતાની નજીક આવવા માટે આકર્ષી શકી એટલું જ નહિ પ્રભુમાં રહેલ દિવ્યકામ (પ્રભુ નિષ્કામ હોવા છતાં આત્મકામ હોવા છતાં) ને તથા વિશુદ્ધ સ્નેહને વૃદ્ધીને પોતાને અંક કરવા લાગી ।

(૧)

આ નંદનંદને પોતાનું મદનગોપાલ સ્વરૂપ છંદુ કરતાં જ આ ગોપીજનોમાં વીર્યધર્મ પ્રકટ થયો અને તેઓએ નિર્ણય થઈને લોકલાજને ત્યજી દીધી અને જે વેદ તો સાકાર છે તેની મર્યાદા ઉલ્લંઘવાનો આધિકાર કોઈને જ નથી પણ આ ગોપીજનોમાં જ્યારે પરમાનંદ લહેરાવા લાગ્યો ત્યારે આ વેદસાગરની મર્યાદા પણ તૂટી ગઈ. તેઓને તે છતાં પણ ભગવત્ પ્રાપ્તિમાં કોઈ જ અવરોધ ન રહ્યો.

આવું અપ્રતીમ શીર્ષ તથા કાર્ય પાર પાડી દેવામાં જે મૂલરૂપ રસ છે તે કયો હતો કે જેનું (તેઓએ) ગોપીનજનોએ પાન કર્યું ?

વિશેષ ભાવાર્થ :

શ્રીમદ્ભાગ્યુજનું પ્રાકટ્ય જ આ પ્રશ્નનો જવાબ પ્રકટ કરવા માટેનું હતું. આપશ્રી આજ્ઞા કરે છે કે “સર્વદા સર્વ ભાવેન ભજનીયો વ્રજાધીપઃ” - એટલે કે એવો કયો રસ છે જે પ્રભુને સમર્પિત (ગોપીજન વલ્લભને) ન કરવો ? તેથી બધા જ રસ સમર્પિત કરવા અને પ્રભુ સ્વયં રસરૂપ છે તેથી ‘ભગવાન એવ હિ કલં’ તેથી તે પ્રભુરૂપ રસને જ કલ માનીને આકર્ષ (ઘૂંટ) માણવો. માત્ર પેટમાં નહિ પણ કંઠ સુધી ભરીને પીવો અને ઘૂંટ કહેતા પીતા પીતા સતત તેનો આનંદ લેવો.

શ્રીવલ્લભે પ્રભુ કે જે સર્વ જગતના, પ્રાણી (ગો) માત્રના પાલનકર્તા છે તેમ માનવા માત્ર તેટલા જ નહિ માનવા પણ તે કૃપાળુ પણ છે જીવના મનોરથોના પૂરક પણ છે પણ શરત એટલી કે તે આપના ભક્ત હોવા જોઈએ. તો આપ અનુગ્રહ (પુષ્ટિ) કરશે અને પ્રભુમાંથી પ્રેમીના લેવલે ઉતરી આવશે અને મદન પણ બનશે અને ગોપાલ થઈને ઈન્દ્રિયોને પણ સર્વ સુખનું દાન કરશે. આવા પ્રભુ તે શ્રીવલ્લભે ધરે ધરે પધરાવી આપ્યા. (નિકટ કર પાથે) અને ત્યાર બાદ તે પ્રભુ અને ભક્ત વચ્ચે લૂંટ ચાલી. પ્રેમ કામમય બન્યો અને કામ પ્રેમમય બન્યો. (પ્રેમ ભગવાનનો, કામ ભક્તનો) પરસ્પર ગૂંટાગૂંટ કરી શરૂ તેવો સાખ્યભાવ પ્રકટ કરાવ્યો.

તથા વલ્લભે પોતાના ગ્રંથોમાં વેદ-ગીતા-ભાગવત તથા બ્રહ્મસૂત્રોનું રહસ્ય ઘૂંટી ઘૂંટીને પુષ્ટિ દેવી જીવોને પીવરાવ્યું તેથી પ્રભુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન ધર્તાં નવી જ દૃષ્ટિ ખૂલી ગઈ (નિરખ) તેથી ભગવદ્ સુખાર્થ, લોકલાજ તથા વેદસાગરની જે મર્યાદાની પાળ ઓળંગવાની હિંમત નહોતી ચાલતી તે આવી ગઈ તથા તે સ્મૃતિ શ્રુતિના સાગર (ધામ)માં બિરાજેલ પ્રભુ (પરમાનંદ)માં જ ભક્તને લીન કરી દીધો.

આવો મહોપકાર - મહાએશ્વર્ય અને મહાકૃપાના ઘૂંટ શ્રીવલ્લભ આજના કાળના ભક્તોને પાઈ રહ્યા છે.

(૧૧૬) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૭

રાગ સખી રાગ અંહો વજ પેઠ લગી હૈ તહાં ભિકલ હરિપ્રેમ
સૂંઠ સોંહો પ્રાણનંદ પલટૈ ઉલટ ઘટો ચહ નેમ ૧

આનભાત પાથવો દુર્લભ કોટિક ખટવો હેમ

રામદાસભગુ રત્ન અમોલક સખી પાઠચત હૈ રમે ૨

ભાવાર્થ :

એક સખી પોતાની સખીને કહે છે, તથા તેને એટલી ઉતાવળ છે કે મોડા પડયું તો રહી જઈશું તેવો ડર છે તેથી ‘ચલ’ શબ્દ બે વાર કહે છે ‘ચલ સખી ચલ.’ કેમ જવાનું છે ? તો કહે છે વ્રજમાં પેઠ (ગુજરી - હાટમેળો) લાગી છે. ‘અહો’ કહેતાં પોતાનું સદ્ભાગ્ય પ્રકટ કરે છે. ત્યાં શું વેચાય છે ? તેમ પૂછતાં કહે છે કે ત્યાં હરિ કહેતાં સંસારના દુઃખોને હરિ લેનાર તેવાં વૈરાગ્ય સ્વભાવવાળા હોવાં છતાં તેમના પ્રતિ પ્રેમ જાગી જાય તેવો પ્રેમ મળે છે અથવા કહો કે હરિપ્રેમ જે દુર્લભ છે તે જ (પ્રેમય) વેચાય છે.

કોરી ધરતી-ભૂતલ ઉપર આકાશના પવિત્ર જલબિંદુ પડે ત્યારે જે સુગંધ પેદા થાય તે સોંધો. પ્રભુ જે ઉપરના લોકમાં બિરાજે છે તે ભૂતલ પર પધારી સદા સુગંધરૂપ પ્રેમ આપે છે. પણ આ જે પ્રભુપ્રેમ છે તે સ્નેહપૂર્વક પ્રાણને ધરી દેવાનો નિયમ લો તો જ મળે. બાકી કરોડોનું સોનું હમ-માયા ને આપો તો પણ તે પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી. પરંતુ આ અમૂલ્ય રત્ન સમાન રામદાસના ઠાકુર તો હે સખી એમ જ સહજતાથી પ્રાપ્ત થાય, જો પ્રેમ પૂર્વક પ્રાણ ધરી દઈએ તો ! અનુગ્રહથી માટે ચલ સખી ચલ.

વિશેષ ભાવાર્થ :

વૈશ્ણવ દેવી જીવને ખૂબ જ આતુરતા પૂર્વક કહી રહ્યો છે કે હે સખી, તું જલ્દી ચાલ કેમ કે ખૂબ જ આશ્ચર્યકારક તથા સદ્ભાગ્યના સમાચાર છે... શ્રીમદ્ભાગ્યુ પધાર્યા છે. આપ જ્યાં પધારે ત્યાં વ્રજ બની જાય અને આપ તો દાતા છે. તેથી સર્વ દેવીજીવોને તેમના અધિકાર મુજબ આપે, તેવી તેમને હાટડીઓ માંડી છે. તે હાટડીમાં લોટિક સુખ ભોગ નથી મળતા કે વૈદિક સ્વગોષ્ઠિક અપરવર્ગના સુખ નથી મળતા પણ ત્યાં તો હરિપ્રેમ - હરિપ્રત્યેનો પ્રેમ વેચાય છે. કોઈ વસ્તુ જોઈએ

તી સામે બદલામાં કંઈક આપવું પડે (બાર્ટર). (સૂઠ) અતીશય (સૌંધ) મનને પ્રસન્ન કરી દે તેવી સુવાસ, તેવા ચારિત્ર્ય ની સાથે અથવા અહંતા મમતાના પદાર્થો સહિત આત્મનિવેદન (પ્રાણ) અને તે પણ (ઉલટ) પ્રેમપૂર્વક કરી દો તે શરતે, હરિપ્રેમ મળે. આવો હરિપ્રેમ બીજા અનેક સાધન કે પ્રયાસ જીવ સ્વસામર્થ્યથી કરે તો પણ તે ન પ્રાપ્ત થાય પરંતુ રામદાસના પ્રભુ છે કે જે અમૂલ્ય રત્ન સમાન છે તે સ્વયં અહીં પ્રેમ સ્વરૂપ ધરીને વલ્લભની પાસે ભિરાજે છે. તે આપણને વલ્લભના અનુગ્રહથી પ્રાપ્ત થાય.

એટલે કે પ્રેમપૂર્વક આત્મનિવેદન (બ્રહ્મસંબંધ) તથા અનુગ્રહથી પ્રભુ પ્રાપ્ત થાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી. પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિથી પ્રભુ પ્રમાય. પ્રભુસેવાથી અધિક ક્રિમતી કંઈ જ નથી. રામદાસપ્રભુ - આ પ્રેમતત્ત્વરૂપહરિ, દાસને પોતાની સાથે રમણ (રામ) પણ કરાવે તેવું સમ્ય ભાવ પણ જતાવે તથા પ્રભુ - સ્વામીપણું પણ જતાવી દાસભાવનું દાન પણ કરે તેમ સર્વભાવોથી ભાવીત કરે.

(૧૧૭) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૭

બનતે આવત ગાવત ગોરી

હાથ લુકુટીયા ગાથન પાછે ટોટા ઘસોમતિ કો રી

મુરલી અઘર ઘટે નંદનંદન માને લગી ઠગોરી

ચાહી તે કુલકાન હરિ હે ઓઠે પીઠ પીછોરી

વચવલુ અટન ચટ દેખત રૂપ નિરખ ભઈ બોરી

નંદદાસ જીન હરિમુખ નિરખ્યો તીનકો ભાગ્ય બડોરી

ભાવાર્થ :

પ્રભુ વનમાંથી વ્રજમાં પધારી રહ્યા છે અને ગોરી રાગ ગાતા ગાતા પધારે છે. આ યશોભતિનો પુત્ર ગાયોની પાછળ હાથમાં લુકુટી સાથે પધારે છે. (૧)

મુખ પર મુરલી ધારણ કરી છે તે લાગે છે કે અમને ઠગનારી છે. કેમ કે એના નાકથી તો અમોએ કુલની મર્યાદા અને લોકોના મહેશાને ધ્યાનમાં લીધા વગર તેને નિરખવા દોડી આવી છીએ. (૨)

પ્રભુ હજુ તો દૂર છે તેથી આ વ્રજવધુઓ અધિરી થઈને અટારી ઉપર ચઢીને દૂર દૂરથી આવતા આપને જોઈ રહી છે અને આપનું રૂપ સૌંદર્ય નિરખીને ભાવરી થઈ ગઈ છે.

નંદદાસજી કહે છે કે જેણે હરિનું મુખ નિરખ્યું છે એટલે કે જે સેવા કથાનો લાભ લે છે તેના મોટા ભાગ્ય છે ! (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુ વનમાંથી (એકાંતમાંથી) (એકોઠડ બહુસ્થામ) બહુ થઈને અવિદ્યાગ્રસ્ત જીવો પર કૃપા કરવા પધારી રહ્યા છે. પોતાની વાણી (વેદ) પ્રકટાવી રહ્યા છે. જેમાં સાત્ત્વિકતા (ગોરી) પ્રકટ કરી રહ્યા છે. આ વેદમાર્ગમાં વેદાક્ષાની વિરુદ્ધ જાય તો દંડ થાય. વિધિ-નિષેધનું અતિ મહત્ત્વ છે. (હાથ લુકુટીયા) તથા તેમાં પ્રભુને અનુસરવું પડે. આપની સન્મુખતા નથી થતી (ગાયન પાંછે) પરંતુ આ જ પ્રભુ પુષ્ટિ ભક્તો માટે મુરલી મુર રાક્ષસના દોષો યુક્ત જીવ હોવા છતાં તેને અનુગ્રહથી પોતાની અધરસુધાનું દાન કરે છે. જીવ તો સ્વભાવથી દુષ્ટ - અવિદ્યાગ્રસ્ત છે. પણ પુષ્ટિ દેવી જીવ હોવાથી, અંગાસુષ્ટિ હોવાથી તેને પોતાની સન્મુખ રાખે છે (નંદનંદન) તેથી ભક્તોને વશ થવાની લીલા કરે છે. અને ભક્તોમાં એવી પોતાના પ્રતિની ભક્તિથી ભરી દે છે કે તે ભક્તો પ્રભુની આ અનૂઠી (ઠગ) લીલાને વશ થઈ જાય છે. અને આવા ઠગાયેલા ભક્તો પોતાની (કુળની ઓળખ) અહંતા તથા લોકધર્મ (કાન) પણ ભૂલી ગયા છે, ત્યજી દીધા છે. આ ઠગાઈ (પોતાના પીળા પિતાંબરરૂપ) દિવ્યમાયાથી આપે કરી છે.

આવા ભક્તોને સ્વરૂપાસક્તિ એટલી બધી છે કે જે સોથી ઊંચો વેદ છે (અટારી) તેના ઉપર પણ પગ ધારણ કરીને પ્રભુનો દરિયો સ્પર્શ કરવા પ્રયાસ કરે છે અને જ્યારે પ્રભુના દર્શન થાય છે ત્યારે તેની આસક્તિ વ્યસનાવસ્થામાં (બોરી) વિસ્તરી જાય છે. આવા ભક્તો બરા ભાગ્યશાલી છે કે જે વેદ-કુલકાનની ઉપરવટ થઈ પ્રભુની સ્વરૂપાસક્તિમાં નિરુદ્ધ થઈ જાય છે. કહો કે પ્રભુનો અનુગ્રહ તેવા પર છે કે પ્રભુ તેને આ પદે પહોંચાડે છે.

(૧૧૮) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૮

પરમ રસ પાથો વ્રજકી નાટી

જો રસ બ્રહ્માદિકકો દુર્લભ સો રસ દીયો મુરારી

દરશન સુખ નયનકો દીનો રસનાકો ગુણગાન

વરાન સુખન શ્રવણ કો દીનો વદન અઘર રસપાન

અભિગાન દીનો સળ અંગાન ભૂજન દીયો ભૂજબંધ

દીની ચરણ વિવિધ ગાતિ રસકી નાસાકો સુખગંધ

દીવો કામસુખ ભોગ પટમકલ્પ વ્ધ્યા દોમ આનંદ
હિંગા બેઠ વો દીવો નિતંબન લે ઉછંગા નંદનંદ
મનકો દીવો સદાસત્ત્વ ભાવન સુખ સમૂહકો ખાન
રસિક ચરણરજ વજ્રવલીનકો અતીકુર્લભ ભુવ જન

ભાવાર્થ :

સર્વ રસમાં ઉત્તમ-પરમ તેવો રસ કે જે ‘રસોવેસઃ’ છે, તે જ ગોકુલાધિપ થઈને પધાર્યા છે. તેઓને વ્રજની નાટીએ પામી લીધા, મેળવી શકી આ રસ એટલા માટે પરમ છે, કે આ રસ તો બ્રહ્માજીને પણ કુર્લભ છે. કે જે બ્રહ્મને જાણે છે અને જેમને પ્રભુએ સર્વ પ્રથમ પોતાનું સ્વરૂપ ભાગવતથી જણાવ્યું અને સૌ પ્રથમ જેમને પોતાની નાભીકમળમાંથી પ્રકટ કર્યા તેવા બ્રહ્માજી પણ પ્રભુને મેળવી નથી શક્યા. પ્રભુએ પોતાના મુરારી સ્વરૂપથી તે ગોપીજનોના સર્વદોષોને નિવૃત્ત કરીને પોતાના રસની અધિકારી બનાવી દોષોની નિવૃત્તિ એટલે કે પ્રભુના ધર્મોપદા જેને ભક્તિમાં બાધક લાગે, એટલે કે પ્રભુનું માહાત્મ્ય પણ જેને દોષરૂપ બની રહે. માત્ર ધર્મી જ દોષરહિત છે તેવું ભાન જેને થઈ જાય. ‘કૃષ્ણાત્ પરમ્ નાસિત દેવ વસ્તુતઃ દોષવર્જિતમ્’ અને તે રસ દ્વારા નિસ્પન્ન થતો આનંદ માત્ર આભાને જ નહિ પણ ગોપીજનોની સકલ હૃદયોને પણ અનુભૂત કરાવ્યો.

નેત્રોને દરસનનું સુખ આપે છે. રસનાને પ્રભુના ગુણગાન ગાવાથી આનંદ મળે છે, કાનને પ્રભુના વચનો સાંભળવાથી રસપાનથી આનંદ મળે છે. (૨)

પ્રભુ આદીગન કરે છે જેથી સર્વ અંગો આનંદ પામે છે. ભૂજઓને પ્રભુ પોતાની ભુજાથી જકડી લે તેનો આનંદ મળે છે, પ્રભુ ચરણોને એ રીતે આનંદ આપે છે કે વિવિધ ગાત્ર પ્રભુ કરે છે અથવા પ્રભુની વિવિધ લીલામાં સહભાગી થતાં ચરણ આનંદ પામે છે. પ્રભુની સુગંધ અથવા પ્રભુએ ધારણ કરેલ તુલસીમાલની સુગંધ પ્રભુ સંબંધિત હોવાથી તે આનંદ નાસાને મળે છે. (૩)

અને જે જે કામના કરે તે મનોરથો પ્રભુ પૂરા કરે છે અને ત્વચાના સ્પર્શથી રોમાંચ થાય છે તેવું પરમકળ પ્રભુ ગોઠમાં જિરાજીને નિતંબ પર લઈને બેલાવવાથી આપે છે. (૪)

અને મન તો હંમેશા આપનું ભાવન જ કરતું રહે છે (ઉધા) મન નહિ દશ-લીસ) તેથી મનને આનંદ મળે છે જેથી આ સુખ તો રસખાન જેવું છે.

જે આવા રસની અપેક્ષા રાખે છે તેવા રસિકજનને પણ આ વ્રજપુત્રીઓની

ચરણરજ અતીકુર્લભ છે તેવું નિશ્ચિત છે. જેથી આવા ભક્તોની ચરણરજ પામવાથી જ તે રસિકપ્રભુ અનુગ્રહ કરશે.

આજના કાળમાં આવા રસના અપેક્ષિતે શ્રીમહાપ્રભુના નિરોધલક્ષણ ગ્રંથમાં જણાવ્યું છે તેમ સર્વ હૃદયોનો પ્રભુમાં વિનિયોગ કરવો તો જ, એટલે કે પ્રેમપૂર્વક સેવા કથાથી સતત પ્રભુમાં ચિત્ત પરોવશું તો, જે સુખ ગોપીજનોને આપ્યું તેવા ગોપીજનોની કૃપાથી આપણને પણ મળે. (૫)

(૧૧૬) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૮

નંદનંદન ગો-દન સંગ આવત
સખામંડલી મલ્લ વિરજત ગૌરી રાગ સરસ સૂર ગાવત ૧
મોરચંદ્રિકા મુકુટ બન્ધો સિર, મંદ અલક લટી મુરલી બખવત ૨
ગુહગુહ મલિ જુવલી લઈ કાઢી નિરખી વિરહ કી સુલ નિરાવત ૨
સિંહ પૌટી પે જઈ જસોદા સુતમુખ હેરી લીચો સુખ પાવલી
છીનસ્વામી ગિરિદરનલાલ કદ અપનેકદ લટી ઉર સો લગાવલી ૩

ભાવાર્થ :

સંધ્યા સમયે નંદનંદન ગાયોના ધણ કે ગાયો જ જેના માટે ધન છે તેવા પ્રભુ પોતાના ગોપ સખાની મંડળીના મધ્યમાં જિરાજીને ગોરી-રાગના રસથી ભરપૂર સ્વરને છેડતા ગોકુલમાં પધારી રહ્યા છે. (૧)

આપે સિર પર મોર-ચંદ્રિકાનો મુકુટ બનાવી ધર્યા છે અને અધર પર મુરલી ધરીને મંદ સ્વરમાં બજાવી રહ્યા છે. ત્યારે રસાની બન્ને બાજુ ઉરેક ઘરમાંથી યુવનિજનને આપના દર્શન થતાં, દિવસભરના વિરહનો તાપ જે કંટાની શૂળની જેમ કદધમાં દુઃખ દેતો હતો તે હવે શાંત થાય છે. (૨)

યશોદાજી પણ પોતાના સદનમાંથી નીકળી સિંધપોર સુધી સામે જઈ પોતાના સુતનું મુખ નિરખીને હૈયામાં સુખ પામે છે અને આ છોટા સા ગિરિધરલાલનો હાથ પોતાના હસ્તમાં લઈને ઉઠાવી લઈને પોતાના કદધ સરસા લગાવે છે. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

જે અખિલ બ્રહ્માંડના સ્વામી છે તે સારસ્વત કલ્પમાં નંદના નંદન બન્યા. નંદન-હર્ષ દેવાવાળા તેવા પ્રભુ અનવતારકાળમાં પશુસમાન જીવોને પોતાની ધન-સંપત્તિ (અંગાસૃષ્ટિ હોવાથી) માની તેમનો સંગ કર્યા એટલે કે ઘરમાં સેવાર્થ

બિરાજવાની કૃપા કરી, એટલું જ નહીં નવધાભક્તિમાંની સર્વ સેવા અંગીકાર કરીને સખ્યભક્તિનું દાન કરી, સર્વદા કેન્દ્રમાં કૃષ્ણ બની રહ્યા (મધ્ય બિરાજત) એટલું જ નહિ સારસ્વતકલ્પની રાસલીલા (રાસરૂપ સેવા તથા કથા)નું દાન કર્યું. ભક્તો ગાયો સમાન નિઃસાધન હતા પણ તેમનો સ્નેહ નિષ્કામ હતો તેથી “તેવા ભક્તો મને અતીશય પ્રિય છે.” તેમ કહી તે ભક્તોને મુકુટના સ્થાન (મુખ્ય) રૂપ કહ્યા અને પોતાના વદનાવતાર સમા શ્રીવલ્લભના વચનામૃતો ખૂબ જ સૌમ્ય (મંદ) વિવેકપૂર્ણ ભાષામાં સંભળાવ્યા (ઈતિ મૃ મતિ । ક્યાયં આશા નહિ) તથા પોતે ધરે ધરમાં સ્ત્રીભાવથી બિરાજી રહ્યા. એટલે કે સ્વયં ભોક્તા રૂપે પ્રકટ હોવા છતાં આપના હૃદયમાં રહેલો ગૂઢ સ્ત્રીભાવ - દીનતાભાવ પ્રકટ કર્યો. જેથી તો આપ ભક્તને આધીન થઈને ભક્તના ગૂઢે બિરાજ્યા અને ધ્રુજભક્તોને હંમેશા જે વિરહશૂલ હતો (કેમ કે પ્રભુ નંદ-પશોદાને ત્યાં બિરાજતા હતા) તે ભક્તના ઘરે સ્થિત થઈને વિરહશૂલ ખિટાવી દીધાં. પ્રભુએ જગતમાં (સિંગાપોર - ધર બહાર) પણ સ્વયં શ્રીમહાપ્રભુના મુખેથી ભક્તોને પણ અપાવ્યો (જશોદા) ૮૪ / ૨૫૨ની ગુપ્ત વાર્તા ભગવદીચ્છાથી પ્રકટ થઈ ગઈ.

જીવ સ્વભાવવાળાથી સંબંધ જેડી જે સ્વામી બન્યા. અથવા કહો કે જેનામાં બુરાઈ (દોષોથી ભરેલા) હોવા છતાં તેમના પહાડ જેટલા દોષોને પોતે ધારણ કરીને અથવા ભૂલી જઈને પણ તેવા ભક્તને પોતાના હૃદયસરસા ચાંપવાના અધિકારી બનાવ્યાં.

(૧૨૦) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૮

આવે મર્દ નંદનંદન સુખ દેવુ

સંઘ્યા સમે ગોપળાલક સંગ આગે રાજત ઘેનુ

ગોટજ મંડિત સકલ મનોહર મહુટ ભજાવત લેનુ

ઈહિ વિદ્ય દોષ માંઝ હરિ આવત સગલો મન હરિ લેનુ

ક્રિયો પ્રવેશ જસોદા મંદિર જગની મલી પ્લાવતિ પથરૂંનું

છીતસ્વામી ડિહિદત્ત વટન છળિ નિરખી ભજનો મેનુ

ભાવાર્થ :

સંઘ્યાનો સમય છે ત્યારે એક ગોપી પોતાની સખીને કહી રહી છે જો નંદનંદન ગોપભાળકોની સાથે આપણા ધ્રુજજનોને સુખ આપવા માટે પધારી રહ્યો છે. તેની આગળ આગળ આ ગાયો છે.

(૧)

અને તેથી તેમની ખુરરજથી છવાયેલ અલક (વાળ)થી તે મનને હરિ લે છે. અને તેમાં પાછા મધુર સ્વરમાં વેણુ બજાવીને મનને હરી લેવામાં ઉદ્દીપન કરે છે. આમ સર્વનાં મન હરિ લેતાં હરિ લેતાં, આપ પોતાના નેસરા પાસે આવીને શ્રીધશોદાજના ભવનમાં પ્રવેશ કરે છે.

(૨)

ત્યારે પોતાનો પુત્ર ભૂખ્યો થઈ ગયો હશે તેવા અધીરા ભાવવાળી જશોદા દૂધને મળીને કૌશા વાળુ દૂધ લાલોને પાય છે. આવા દૂધપીતા પ્રભુનું (જિહ્વિધરનું) વદનકમળનું સૌંદર્ય જોઈને કામદેવ પણ લજાઈ ગયો કે આવું મનોહર સ્વરૂપ તો બીજે ક્યાંય નથી!

(૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

જેમને આનંદ અતીપ્રિય છે (આનંદરૂપ છે) તેવા પ્રભુ સપથિકર સુખ દેવા પધારી રહ્યા છે કે જ્યારે (સંઘ્યા) અતીવ તાપકલેશ ભક્તહૃદયમાં ભગવત્પ્રાપ્તિ માટે થાય છે. પરંતુ પ્રભુ ત્યારે જ સુખદાતા બનશે કે જ્યારે ભક્તમાં (ધેનુ) નિઃસાધનતા ભાવ જાગે. તે દર્શાવવા માટે (આગે રાજત ઘેનુ) કહ્યું છે. ભગવાન ભક્તના નિઃસાધન ભાવનું જ પોતાના શ્રીમસ્તકની શોભા બનાવી દે છે. અને સૌ પ્રથમ સુખદાનમાં મધુર એટલે જેમ મધુની સુવાસથી ભ્રમર આકર્ષાય તેમ ભક્તને આકર્ષે છે. નાસા ઈન્દ્રિયથી ત્યાર બાદ જેમ હરણ સુંદર ગાનથી આકર્ષાય તેમ ભક્તોને બેનુ બજાવીને સ્વરથી આકર્ષિત કરે છે. ભ્રમર, હરણ બન્ને નિઃસાધન છે અને પોતપોતાના ઈષ્ટમાં નિષ્કાવાળા છે. બેનુ જે વાંસમાંથી બનેલ છે તે પણ નિઃસાધન છે તો તેને જેમ અધર પર ધરી છે તેમ કહી સંદેશ આપી રહ્યા છે. બીધ આપી રહ્યા છે અને ઘાસ-ફૂસના ઝૂંપડાં પણ નિઃસાધન છે. શુદ્ર છે તે નિઃસાધન હૃદયકુટીરમાં પ્રભુ પ્રવેશ કરે છે. જ્યારે પ્રભુ પધારે છે ત્યારે આપના સંગથી સકલપરિવારને પોતાની પ્રેમજાળમાં બાંધી લે છે. ભગવાન ત્યાં પ્રવેશે છે કે જ્યાં પ્રભુની કથા-ગુણગાન થાય અને સાથે સાથે સ્વરૂપ સેવા પણ થાય અને તે પણ સ્વતંત્રથી (મથી) અને પ્રભુમાં શુદ્ધ તથા ઉત્તમ વસ્તુનો વિનિયોગ કરાવે (પય કેનુ) આવા પ્રભુ ભક્ત મનોરથ બને છે અને મનોરથથી પણ અધિક સુખ પોતાના વદનકમળના દર્શનથી કરાવે છે ત્યારે આવું સામર્થ્ય લૌકિક કામમાં તો અંશમાત્ર પણ નથી (નિરખી લજાનો મેનુ) આ રીતે પ્રભુ નિઃસાધન ભાવાત્મા બની રહે છે.

બ્રજકી બીણી નિપટ સાંકડી	
ઈલ ભલી રીતી ગાઉ ગોકુલકી જીવલી ચલીએ તીવલી બાંકડી	૧
જહીં જહીં બાટ-લાટ બળ ઉપવન તહીં તહીં તિરિધર રહે તાકડી	
તહાં બ્રજબાલુ નિકસી ન પાવત ઇત ઉત ડોલત રાદત કાંકડી	૨
છિટકત પીક પટમુખ દીએ મુસકત ઇણે વૈઠી ઝરોળે ઝાંકડી	
પટમાનંદ ડામગત શિરા થટ, કૈસેકે જેએ બદન ટાંકડી	૩

ભાવાર્થ :

બ્રજની ગાલીઓ (રસ્તા) ખૂબ જ સાંકડી છે અને વિશેષમાં ગોકુલ ગામની તો રચના જ એવી સુંદર છે કે જ્યાં ચાલો ત્યાં પાછો વળાંક આવે જેથી પાછળ આગળ કોણ છે તે પણ જહીં બળર ન પડે અને ભાગી પણ ન શકાય. (૧)

વળી ગોકુલમાં જ નહિ પણ લાટ, વન કે ઉપવનને રસ્તે જ્યાં જઈએ ત્યાં ત્યાં તિરિધર તો ભેટી જ જાય. જેથી તો ત્યાં પણ બ્રજની વધુઓ હેમબંધ નીકળી નથી શકતી કેમ કે તે આમનેમ ડોલતો આવી કાંકડી મારીને ગધડી ઊભો કરે છે. (૨)

તો વળી, ક્યારેક ઝરૂઆ ઉપર ભેસીને બ્રજવધુ પ્રતિ ઝાંકતા એકીટસે જોઈ રહે છે અને પાનની પીચકારી મારે છે અને પછી પટ મુખ ઉપર રાખી, હસીને મજાક કરે છે. આમારા માથે તો પાણીનું ભેડુ હોય છે તેથી શરીર સંભાળીને પણ કેવી રીતે જઈ શકીએ ?

વિશેષ ભાવાર્થ :

શ્રીવલ્લભે કંડારી આપેલ પુષ્ટિમાર્ગ કે જેમાં પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ પ્રજાધિપની સેવા-કથા એ જ સાધન અને એ જ કલ છે. પણ તે કહેવાતો માર્ગ તો હૃદયમાં સાંકડી કેડી સમાન છે અને સાંકડી એટલે ઘણી સાંકડી (નિપટ સાંકડી) અને આ ગોકુલધીશનું ગામ છે. તે તો જેવું છે તેવું સારું જ છે. અમારા માટે અહીંની ગાલીઓ પણ વાંકી ચૂકી લચીલી છે. આ માર્ગ જ લચીલો છે. વેદમાર્ગ જેવો સીધો અક્ષરસઃ શબ્દાર્થ સમાન નહિ પણ ભાવના અનુસાર બદલાઈ જાય તેવો ત્રિભંગી જેવો છે.

અહીં તો ધર્મ નથી તમને જોઈ રહ્યો કે નથી તમે ધર્મને જોઈ રહ્યા. અહીં તો ધરતી બહાર કે વ્યવહારનાં કાર્ય (ધાર્ટ) કે વાનપ્રસ્થ કે સંન્યાસાશ્રમ જેવી સ્થિતિમાં

(વનમાં) કે ગૃહસ્થાશ્રમ જેવી સ્થિતિમાં (ઉપવન) જ્યાં પણ સ્થિતિ હોય પણ દરેક સ્થળે પ્રભુનો ભક્તમાં અને ભક્તનો પ્રભુમાં નિરોધ હોય જ. દરેકમાં (તિરિધર) ગોપીજન વલ્લભ પ્રીત્યર્થ જ બધું કરવાનું અને ભય લાગે ત્યારે તિરિધર રક્ષક તરીકે પણ સતત તાકતા જ રહેતા હોય છે. ભક્ત પોતાના સંસારના ઘેરા રૂપ ધરમાંથી જલ ભરવાને બહાને પ્રભુનો સંગ કરવા. સેવા-કથારૂપ ગાલીમાં નિકળી પડે છે, દેખાવ એવો કરે છે કે અમારે રહેવું તો સંસારમાં છે પણ શું કરીએ બવહારના કાર્યે નિકળવું પડે છે. સેવા-કથાની ગાલીમાં નીકળેલ ભક્તની સાથે (સાબ્યભાવ) ઉલ્ટ ભાવમાં પ્રભુ ગંગાડો પણ કરે છે અને કાંકડીચારો પણ કરે છે (શ્રીકૃષ્ણ તથા ગોવિંદસ્વામીને યાદ કરો) તેથી ક્યારેક કુઝા પણ આવે તો ક્યારેક પોતાના અધરામૃતરૂપ પીકથી ભક્તને ટંગી દે છે ત્યારે ભક્તની વ્યસનાવસ્થા જેવી અનુરાગપૂર્ણ (રાતી) દશા થઈ જાય છે અને ત્યારે તેવા બહાર ભક્તની પ્રભુ મજાક પણ કરી લે છે. કુંભનંદાસને પોતાની સાથે માખણ ચોરીમાં લઈ જઈને પકડાવી દીધો તથા ચાચુજીદાસને લગ્ન કરવાની સલાહ પોતે આપી અને પછી કહેવા લાગ્યા કે હજુ તો હમણાં જ રાંડયા અને ટુરત જ લગ્ન વગર ન રહેવાયું ? ભક્તને માથે પાછું સંસારનું જળ ભરેલું ભેડું છે અને બીજાઓ ભાગવદ્વેષે પણ છે આ બે સાથે નિભાવવામાં પગ ડાખગી પણ જાય છે તો ક્યારેક શીશ ડાખગે તો ક્યારેક ભેડું-સંસાર ડાખગે. પણ ભક્ત તો ભાગવાનને આશ્રીત છે. “અશક્યે વા સુશક્યે વા સર્વથા શરણં હરિઃ.” તેથી પોતે પોતાના સ્વરૂપને નથી ભાગવાનથી છૂપાવી શકતો કે નથી જગતથી છૂપાવી શકતો. પણ દરેક પરિસ્થિતિમાં તેને પરમાનંદનું સુખ છે કેમ કે જીવ જાઉં તીત આડો હી આવે બીના બુલાયો મોંસો બોલે... મારી મેરો શ્યામ લગ્યો સંગ ડોલે...

(૧૨૨) રાગ - ગોરી

મોહન નટવર વપુ કાણે ઠાવત ગોલન સંગ લીચે લટકત	
દેખનકો જુટી આઈ સવે પ્રિય, મુરલી નાદ સ્વાદ રસ ગટકત	૧
કરત મવેશ રજનીમુખ વ્રજમે દેખત રૂપ લલચમે યટકત	
છિતરવામી તિરિધનલાલ છાતિ દેખત લી મન કહું ન ભટકત	૨

ભાવાર્થ :

મનને મોહી લેનારા તિરિધરલાલ નટવર (નટવત - વરવત) વેશવાળા અભિનય કરવાને પધારી રહ્યા છે અથવા કહો કે તેવા પ્રભુ પટુકા કસીને પધારે છે અથવા કહો કે ખૂબ જ નજીક પધાર્યા છે.

ગોધનને સાથે રાખીને તે પ્રકારે પધાર્યા છે. આપના દર્શન કરવા પ્રજાસ્ત્રીઓના સમૂહ આવી પૂર્યા છે. તથા આપ જે મુરલીનો નાદ વહાવી રહ્યા છે તેનો સુધારસ ગટક ગટક ઘુટડા ભરીને આકંઠ પી રહ્યા છે.

(૧)

આપ લગભગ અંધારું થવાની તૈયારીમાં છે ત્યારે જ પધાર્યા છે. ત્યારે આપના દર્શન કરીને આપના રૂપ-સૌંદર્યને આ પ્રજાગનાઓ હૃદયમાં ભરી રહી છે અને પ્રભુનું આ સૌંદર્ય એટલું બધું અનુપમ છે કે તે જોયા પછી બીજું બધું ફીકું લાગવાથી મન તેમના સ્વરૂપમાં જ અટકી ગયું છે જેથી બીજે સર્વ સ્થળે ભટકતું મટી ગયું છે. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુએ જ્યારે રમણની ઈચ્છા કરી ત્યારે સૃષ્ટિ કરી અને તેમાં પ્રવેશ કર્યા એકોહં બહુસ્થાપ થયા ત્યારે પ્રભુએ સર્વ શુદ્ધઆત્માને મોહિત કર્યા. એવા પ્રભુ નટવત્ થઈને વૈવિધ્ય આણે. તેથી પ્રવાહી જીવ માત્ર તેવા જ જાણે જેથી સૃષ્ટિમાં મોહિત થઈ રહે. જેઓને વરવત્ (શ્રેષ્ઠ) ભાસ્યા તેવાને માત્ર માહાત્મ્યજ્ઞાન જ થયું અને તેવા દેવી મર્યાદાજીવ થયા અને જેઓ પુષ્ટિ ભક્ત છે તેમને ખાલ આપ્યો કે આ જે સૃષ્ટિની લીલા થઈ રહી છે અને જે લીલાની સામગ્રી છે તે નટરૂપ પ્રભુનું કાર્ય છે અને તે જ મારે સાથે (વરવત્) બિરાજે છે અને મારું કર્તવ્ય તો તેમની સેવા કરવાનું છે અન્ય નહિ. “વરસ્તુભિતિ નાન્યથા” તથા તે જેમ નચાવે (નટ) તેમ અમારે નાચવાનું અને નાચતી વખતે આપનું માહાત્મ્ય ભૂલી જવાનું (હરિ: સર્વ નિજેચ્છાત: કરિષ્યાતિ) આ પ્રકારના ભાવવાળા પુષ્ટિજીવ આવા પ્રભુ ભૂતલ ઉપર આપણા માટે કરી શ્રીવલ્લભની કૃપાથી પોતાના સમસ્ત પરિકર (ગોધન) સહીત પધારી રહ્યા છે અને જેઓનો સ્વભાવ (સ્ત્રીજન) દીનતાવાળો છે તેવા આવા પ્રભુને નિરખીને પોતાના હૃદયમંદિરમાં પધરાવી ગયા. પ્રભુની નાટરૂપ કથાનું આકંઠ પાન અનવસર તથા અવસરમાં કરતા રહ્યા જ્યારે આવી સાધન રૂપા ભક્તિ થઈ ત્યારે પ્રભુ તેવા સંધીકાળમાં (સાધન-કલરૂપા ભક્તિ) તે પ્રજાભક્તોના હૃદયમાં સ્થિર (દૃઢ) થઈને બિરાજ ગયા અને જ્યારે પ્રભુ સ્વયં કૃપા કરી પોતાના સ્વરૂપાનંદનું દાન કરવા લાગ્યા (ગિરિધરનાલાલ છબિ દેખત) જેમ ગિરિરાજધરનની લીલા વખતે પ્રભુએ પ્રજાભક્તોનો નિરોધ સિદ્ધ કર્યો હતો. તેમ અહીં પણ આવા ભક્તોનો નિરોધ સિદ્ધ થઈ ગયો (મન કહું ન ભટકત) છિતસ્વામીજી કહે છે આમારો પણ અનુભવ છે કેમ કે હું પણ નટ-છલ્લીયા રૂપે આવ્યો હતો પણ

શ્રીગુસાંઈજી સ્વયં મોટા-છલ્લીયા બની, મજાક કરવા આવનારની મજાક કરીને, મને જ બાંધી દીધો અને મારા (વર) સ્વામી થઈ ગયા. હું ગામમાં કોઈને નહોતો ગાંઠતો, તેવા મારા જેવા કાલીધનાગનું દમન કરી લીધું અને આપમાં નિરોધ સિદ્ધ એવો કરાવી દીધો કે સ્વયં ઠાકુરજીમાં પણ મને તો આપના જ દર્શન થવા લાગ્યા અને આપમાં ઠાકુરજીના. આવો અભેદ માહાત્મ્યજ્ઞાન અને સ્નેહની વચ્ચે કેળવાઈ ગયો.

(૧૨૩) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૯

મેરે દી મનમોહન ભાઈ

રાંગ સમેં દોનું કે પાછેં આવત હું સુખદાઈ

૧

રાખામંડલી મલ્લ મનોહર મુરલી મધુર ભજાઈ

સુનત શ્રવણ તનકી સુલી ભૂલી જૈનકી સૈન જતાઈ

૨

હીથો પ્રવેશ નંદગૃહ ભિતર જનની નિરખી હરખાઈ

છિતસ્વામી ગિરિધર કે ઉપર સરવસુ દેવ છુટાઈ

૩

ભાવાર્થ :

મનમોહન જે ગિરિધરનાલ છે તે મને અતીપ્રિય છે. અને તે સંધ્યા સમયે જ્યારે પ્રજામાં પધારે છે તે અમને સુખ દેવા જ પધારે છે.

(૧)

આપ સખા મંડલીની મધ્યમાં રહીને જ્યારે મુરલી બજાવે છે ત્યારે તે નાદ કાનમાં પડતાં જ દેહની સુધ ભૂલાવા લાગી. ત્યારે જ આપે આંખોથી મને ઈશારો કર્યો (૨) અને પછી તો આપે પોતાના (નંદજીના) ગૃહમાં પ્રવેશ કરી દીધો ત્યારે માતા આપને નિરખીને ખૂબ જ હરખાઈ આવા છિતસ્વામીના ગિરધરની ઉપર બધાં જ પ્રજાસાી બધું જ છુટાવી દેવા તત્પર છે.

(૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

અહીં પુષ્ટિપ્રભુનું સ્વરૂપ કેવું છે તેનું વર્ણન છે. પુષ્ટિ એટલે અહેતુકી કૃપા અને પ્રભુ એટલે સ્વામી. જે પ્રભુ કહેતાં સામર્થ્યવાન એશ્વર્યવાન છતાં પણ તે પોતાના માહાત્મ્યને નજરઅંદાજ કરીને કૃપા કરવા તત્પર રહે છે, તેમને માટે કે જેઓ પ્રભુને સ્વ (પોતાના) ગણે છે તો પ્રભુ પણ તેઓને પોતાના ગણી તેમના સ્વામી

અને છે. ભક્ત, માત્ર કર્તવ્યવશ તેમને પોતાના નથી ગણતા. પણ તેમને પ્રભુ સિવાય કંઈ ગમતું નથી. એટલે કે જે મનનો સ્વભાવ ચંચલ છે અનેક વિષયો પ્રતિ ઉડાઉં કરે છે તે મન એટલું મોહિત (સ્વભાવને ભૂલી જવું) થઈ જાય છે કે તેનો નિરોધ તે મોલી લેનાર સ્વપ્રભુમાં તે સ્થિત થઈ જાય છે અને ભરપૂર આનંદ માણે છે.

આ પ્રભુ કેવા પુષ્ટિ પ્રભુ છે ? તો કહે છે - જ્યારે સામાન્ય રીતે સાંજ પડે ત્યારે બધાં જ અસંગ થઈને સ્વસંગમાં લાગે જેમ કે ઉડાઉં કરતા પક્ષી, બીજા પક્ષીનો આકાશનો, વૃક્ષોનો વગેરેનો સાથ છોડી પોતાના માળામાં આવે, પશુઓ નદી વનનો વિહાર છોડી ગુફા કે ખડેમાં આવી જાય - કામકાજ અર્થ નિકળેલ વ્યક્તિ બજાર-અન્ય મિત્રો વગેરેનો સંગ છોડી સ્વગૃહે આવે પરંતુ આ મોહન તો પોતાના ભક્તોને સુખ દેવાનું પણ લીધેલ છે તેથી સંગ સાથે પણ પોતાની ધનુ (ભક્તો)ની પાછળ પાછળ ડોલે છે અને તેમના મનને પ્રસન્ન કરવા મધુરી મુરલી પણ બજાવે છે. દિવસે તૃણ ચરાવી તનનું પોષણ કર્યું, હવે મુરલી બજાવી મનનું પોષણ કરે (પ્રેમ) છે. તથા (સખામંડલી) કે જેઓને સખ્યભાવ છે (આસક્તિ) તેવા ભક્તની પાછળ નાહિ પણ તેમની મધ્યમાં બિરાજે છે. તથા જેઓ તેમનાથી દૂર છે તેમને એટલા બધા રસથી ભરી દે છે કે રસસુધા કર્ણમાં પડતાં, દેહ દશા ભૂલાઈ જાય છે. (વ્યસનાવસ્થા) ધનુ અને સખામંડલી જેવા ભક્તોને સંયોગરસનું દાન કરે છે તો વ્રજસિંમતીનીઓને તે જ સમયે વિપ્રયોગરસનું દાન કરે છે. પરંતુ જ્યારે તેઓને તનની સુધી જવાની તૈયારી છે ત્યારે કરી પુષ્ટિ કરે છે અને ઈશારાથી (સેનન) તથા દૃષ્ટિથી સંજીવની રૂપ સંયોગરસનું દાન કરે છે તથા વિશેષ સુખ આપવાનું મૂક-વચન આપે છે. નંદજીનું ગૃહ એટલે નંદ-યશોદા, ત્યાં આવેલ સમસ્ત વ્રજવાસી તથા કુમારિકાઓના (ગૃહ) છદયમાં ખૂબ જ ઊંડાણમાં (ભિતર) આપે પ્રવેશ કરી હર્ષનો પ્રાદુર્ભાવ (જનન) થતો દર્શાવ્યો (નિરખી) એટલે કે અનુભવાયો. આવા સુખની ચરમસીમા આપનારા પ્રભુએ (ઊદિધરે) એક વિશેષ કૃપા કરીને તેમનામાં સર્વોચ્ચ સમર્પણ ભાવનું જતન કર્યું તેથી આવા પ્રભુ ઉપર સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરી દેવા લાગ્યા. પોતાની અહંતા-મમતા-આત્મા સર્વસ્વને છુટાંવી પોતે નિઃસાધન થયા અને પ્રભુ નિઃસ્વાર્થ કલાત્મા થયા.

(૧૨૪) રાગ - ગોરી

૩/૧૦૮

રમે આજ કૌન યન ચટાઈ

રોતી ગૈયાં કહાં ઘો લગાઈ એતી એટ તૈઠે વ કહા સુદ લેલો નેન ઓસર ૧

એક યન દૂંદ સકલ યન દૂંદી તોઉ ન પાઈ ગાથનકી ગોર
તાનસેન કે પ્રભુ લુપ યહોનાચક દેહો કદમ ચટ ટેર ૨

ભાવાર્થ :

ગવાલબાલ કનૈયાને પૂછે છે કે આજે ગાયોને ક્યા વનમાં ચરાવવા માટે મોકલી છે ? કેમ કે આટલી બધી વાર લાગી, ઘરે જવાનો સમય અવસર વેળ થઈ ગઈ છતાં આવી નથી. આમ બેસી રહીને શાંતિથી નિંદ કાં કાઢો છો ? (૧)

અમે તો એક એક વન શોધી વળ્યા તો પણ આ ગાયોનો ઈશારો (હોવા પછાનો) મળ્યો નહિ. સર્વ મુશ્કેલ કાર્યમાંથી રસ્તો કાઢવામાં ચતુર (બહુનાયક) તો તમો જ છો, જેથી કદમ પર ચઢીને ગાયોને ટેર દઈને બોલાવો. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુના નિત્ય લીલાના પહિર પ્રભુને પૂછે છે કે આપે સૃષ્ટિ રચી તેમાં દેવી જીવો (ગાયો) પણ છે તેઓને આપે એવા તે કેવા વનમાં (અહંતા-મમતા) ચરવા (સંસાર ભોગવામાં) મોકલી દીધા છે, કેમ કે જેમ ગૃહસ્થાશ્રમ પછી વાન પ્રસ્થ કે સંન્યાસ આશ્રમમાં મનુષ્યને પ્રભુની સુધી વિશેષ આવવી જોઈએ પણ તેઓને તેવું જણાતું નથી. (અલૌકિક સામર્થ્ય હોવાથી નિત્યલીલાના જીવો સર્વ કંઈ જાણી શકે છે. અથવા પ્રભુ જે જણાવવા ઈચ્છે તેવી તેમના મનની વાત પણ જાણી શકે છે.)

આપ તો નિરાંત મનથી બિરાજી રહ્યા છો, આ આપની અકળતા અમને વિકળ કરે છે કેમ કે આપ આપની પર બ્રહ્મતા પ્રકટ કરો તો તો પુષ્ટિ ભક્તિમાં બાધક થાય અને તેથી તો આપ તે સંસારમાં અથડાતાં દેવી પુષ્ટિજીવો પર કૃપા નથી વરસાવતા. તો શું આપ પુષ્ટિભાવને અંતરહિત તો નથી કર્યાને ?

અમે તો અમારી દિવ્યદૃષ્ટિથી જોયું કે તે કર્મ - જ્ઞાન - ઉપાસના આદિ સકલ વનોમાં ભટકે છે પણ તેમને આપની પાસે પાછા વળવાનો નિઃસાધન ભાવવાળો ભક્તિમાર્ગ જરૂરો નથી. આપ તો કર્તુમ અકર્તુમ અન્યથા કર્તુમ સમર્થ (બહુનાયક) છો અને આપ તો તાન (નાદ) સેન (બ્રહ્મ) પણ છો તો આપની વાણી રૂપ નાદબ્રહ્મ - વાકસુધા શ્રીવલ્લભ સ્વરૂપે (વાક્યપતિ) ભૂતલ પર પથરાવો અને તેમને આચાર્યપદ ગુરૂપદે બિરાજાવી સર્વ તેમના થકી સાચા રાહે ચડી જાય તેવો પ્રયેય વિચારો.

શયન દર્શન

(૧૨૫) રાગ - નાઈકી

૩/૧૦૯

બાળ્યો પ્રીતકો મરમ

મુખકી મોસોં જીવસી ઝોરનસોં પાથો હૈ તિહારો ભરમ

ઝોસી હૈ જો કોન બાલ જિન દસવસ કટ લીને બનીયદ લીચકે નરમ

હરિનાટાથલ સ્થામદાસ કે પ્રભુ માર્ઠ ભલીકીની ભોટ આયે ચતુર પદમ ૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ જ્યારે રાતભર ન પધાર્યા પણ સવારે પધાર્યા તેથી ગોપી કટાક્ષ વચનોથી પ્રભુનું સ્વાગત કરે છે.

પ્રીતનો અર્થ શું ? તેની મને આજે જ ખબર પડી ! (જાન્યો પ્રીત કો મરમ) મારી સામે તો મારા હોવ તેમ દેખાવ કરો અને હૃદયનો ભાવ તો અન્યથી હોય. “તેથી આપ જે પધાર્યા છો તે તો તમારુ ભ્રમસ્વરૂપ છે.” (તમારા વિશે ભ્રમ ભાંગી ગયો છે) તેમ ગોપી સ્વાગત બોલે છે. (૧)

પછી પ્રકટ બોલે છે - એવી તે કોણ તરૂણી (બાલ) છે કે જેણે પોતાના રસ-પ્રેમથી આપને વશ કરી લીધા ? અથવા તો એવું લાગે છે કે આપ હૃદયના ખૂબ નરમ લાગો છો જેથી જે બોલાવી જાય ત્યાં ચાલી જાઓ છો ? (જાનીયત હીયકે નરમ) આપ તો સર્વના દુઃખ હરવાવાળા હરિ છો તેથી તેના પણ દુઃખ હરો અને નારાયણ હોવાથી સર્વ માટે સમાન છો. સ્થામ છો તેથી કપટી છો અને જે કોઈ સેવા કરે તેવા દાસના જ સ્વામી છો. જેથી ગમે તેની પાસે જાઓ તેમાં આશ્ચર્ય નથી ! પરંતુ આપે મને એટલી તો લાયક સમજ કે સવાર પડે તો પધાર્યા ! આપ તો ચતુરોમાં પણ ચતુર છો. પરમ ચતુર છો. જેથી મારું કહેવાનું ન સમજો તેમ નથી ! (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પુષ્ટિભક્તિમાગીય પ્રીત શું છે તેનું રહસ્ય આ જે એક પ્રસંગ બન્યો જેથી ગોપીને સમજાઈ જાય છે. તે તેની સખીને બતાવી રહી છે. (આજના કાળના ભક્તોને બતાવે છે).

પ્રભુએ જાણે મને બતાવ્યું કે જીવે પાખંડ ન કરવો જોઈએ. સન્મુખ રહીને સેવા કરે પરંતુ જીવ તો અવિદ્યાગ્રસ્ત હોવાથી સંસારમાં ભટક્યા કરતો હોય (મુખકી

મોસો જીવસો ઝોરનસો) પરંતુ પ્રભુ તો અંતરમાં બિરાજેલા હોવાથી જીવનું આ કપટ (ભ્રમ) જાણી લે છે (પાથો હૈ તિહારો ભરમ) પરંતુ જે પ્રભુને પોતાના પ્રેમમાં રસબસ કરી દે (જિન રસ વસ કર લીને) અથવા તો પ્રેમને કારણે પ્રભુને વશ કરી દે તેવા તો કોઈ વીરલા જ હોય (એસી હૈ જો કોન) એવા તો કોણ હોઈ શકે ? પરંતુ જો તેવા બાલ હોય એટલે કે નવાસવા જ સેવક થયા હોય તો શું ? જેમ સાસુ-વહુની વાર્તા છે તેમ, પ્રભુ તેમનું બાલપણું નથી જોતા કે નથી પીઠે પશું. આપ તો રસને જ વશ છો અને જે સ્વભાવે અતી દીન છો (જાનીયત હોય કે નરમ) પ્રભુને સ્વેજ અસુખ થાય તેમાં પોતાનો જીવ નીકળી જાય ! પદ્મનાભદાસજીએ, રામદાસજીના ઠાકુરને ખેચ્ય હઈ ગયો તો સાત દિવસનાં ઉપવાસ કર્યા. શ્રીઆચાર્યજીને સ્વેજ ભોજનમાં અવેર થાય તેમ જાણી વણાઝારને પુષ્ટિધર્મ ગિરવે મુકીને પણ પૈસા ચૂકવી દીધા. જે તેના હક્કના ન્હોતા તોય, આવા નરમહૃદયના આ ભક્તો છે.

એવા નર માટે પ્રભુ નારાયણ થયા છે અને એવા ભક્તના દુઃખ પ્રભુ પણ સહન કરી શકતા નથી (હરિ) એ ભક્તના દોષ પ્રતિ ન જોનારા આપ તેના ‘પ્રભુ’ થવામાં ગૌરવ અનુભવે છે. (સ્થામદાસકે પ્રભુ) તેવા ભક્તમાં સારા-બુરા સર્વ પ્રસંગોમાં તેવો જ ભાવ રાખે છે. (ભલી કીની) “વિવેકસે હરિ સર્વ નિજેચ્છાતઃ કદિચ્છતિ” તેવા વિવેકપૂર્ણ છે.

મારા અક્ષાનરૂપ અંધકારને દૂર કરવા જ પ્રભુ પધાર્યા છે (ભોટ આયે) આવા ભક્તનું મન લૌકિક બુદ્ધિમાં અટવાતું નથી કેમ કે તે તો પ્રભુને જ પરમચતુર માને છે.

પ્રભુની સાથેની પ્રીતનું રહસ્ય કહેતાં અહીં ભક્તના લક્ષણો જણાવ્યા છે. તેવા ભક્તો જ પ્રભુની પ્રીતનું રહસ્ય કહી દે છે જે પ્રભુ, પ્રીત ક્યારે કરે ?

(૧૨૬) રાગ - નાઈકી

૩/૧૦૯

લોચન લાલચી ભલે

રોકે ન રહત પ્રેમ કે માતે પલક કપાટ દીરમે

જો મનદૂત પવન વહે નિકસે બહુચો સ્વામ પે ગાલે

સૂરકે પ્રભુ ખડેઈ સોદાગાર બિનુગ્રથ મોલ લીચે

ભાવાર્થ :

સૂરદાસજી કે જે પોતાને દિવિદ આંધરો કહે છે તે કહે છે કે મારાં લોચન લાલચી લોભી - તૃષ્ણાવાળા થઈ ગયાં છે, તેની રૂચી આસક્તિ સુધી વધી ગઈ. જેથી તો પલકરૂપ દરવાજા (કપાટ) બંધ કરી દેવા છતાં તેમને રોકી શકાતા નથી કેમ કે પ્રેમની ઉન્મત્ત દશા એવી છે કે જેને કોઈ રોકી ન શકે ! (૧)

જીવન ખૂઈને આત્મા પર સવારી કરીને પણ પહોંચી જાય છે. અથવા તો દહે કરીને ન નીકળી શકે તો મનરૂપ દૂતની સાથે પવનવેગે નીકળી પડે છે અને સીધા જ સ્વામ મુકામે પહોંચી જાય છે. ત્યારે તેમની જેને માટે લાલચ છે તે લોચન સ્વામ માટે સોદો કરવા, સૂરદાસજીના સ્વામી સાથે બેઠા પણ આ સોદાગાર તો શૂરવીરોના સ્વામી નીકળ્યા. આવા સોદાગાર તો ક્યાંય જોયા નથી કે જે સ્વામને કોઈપણ બદલા વગર આપી દે ! સૂરપ્રભુ જાણે છે કે પ્રેમનું મૂલ્ય આંકનાર સોદાગાર થવા લાયક નથી તેથી તો આપ ‘ખરેઈ સોદાગાર’ છે. (૨)

(૧૨૭) રાગ - જાઈકી

૩/૧૦૯

પ્રાટે પૈયા પટન ન દીની

જોઈ જોઈ વ્યથા હુતી મેઢે મનમેં છિન રોકમેં દૂર કીની

જો સોલીન મોસોં અનખ કટત હી સોઈ યાનંદ ભીની

નંદાસામરુ યલુટ શિરોમહિ મીત છાપ કટ લીની

૨

ભાવાર્થ :

મને કોણ જાણે એમ લાગ્યું કે મારા પ્યારા પ્રભુ મારાથી દૂરી કરી રહ્યા છે. મારી પાસે તે માટે કોઈ જ ઉપાય નથી. હું તેમનાથી દૂરી સહન કરી શકતી નથી. મારી પાસે કોઈ સાધન પણ નથી કે સાધન પ્રેમપંથમાં પ્રભુને દીઝાવવા કામ આવી શકે તેમ નથી. તેથી હું પ્રભુના ચરણો પડીને આપને દીઝાવવાનો વિચાર કરતી હતી. પરંતુ પ્રભુએ તો પોતાનો પ્યાર પ્રકટ કરી દીધો અને મને ચરણો પડી વિનતી કરવા પણ ન દીધી એટલો બધો સ્નેહ પ્રકટ કર્યો (પ્રાર્થ પૈયા પટન ન દીની) મારા મનમાં જે કંઈ વ્યથા હતી તે આપે શ્રદ્ધામાંનમાં દૂર કરી દીધી. મારા મનમાં જે કંઈ સંશય હતો તે દૂર થઈ ગયો. (૧)

જે જલની ધારા મારી આંખોમાંથી વહેતી હતી તેમાં ભારોભાર રીસ ભરેલી હતી તે ધારા તુરત જ આનંદભીની થઈ ગઈ અથવા જે સહપત્ની મારા પર રીસ કરતી હતી તે મારા પર પ્રેમ વરસાવવા લાગી.

નંદાસના પ્રભુ ચતુરાઈમાં શ્રેષ્ઠ છે તેથી તો એકમાત્ર ‘પૈયા પટન ન દીની’ જેવા વ્યવહારથી પોતાની ગોપી પર ખૂબ પ્રીત છે તેવી છાપ કાપમી કરી દીધી. (૨)

(૧૨૮) રાગ - જાઈકી

૩/૧૧૦

મિલે કી ફૂલ નયનાહી કહે દેત રેઢે

સ્થામસુંદર મુખ સુંબલ પરસે નાયત મુદીત અનેઢે

નંદનંદન પૈ ગાયો ચાહતે હૈ મારગ શ્રવણ બેઢે

ફૂલનદાસ ગિરિધરન મિલનકું કરત ચિન્હ દસ ફેઢે

૨

ભાવાર્થ :

એક સખી પોતાની બીજી સખીને કહે છે - તું કહે કે ન કહે પણ તારાં નયનો જ કહી દે છે કે તું ગિરિધરનનું મિલન પામી છે. અને માટે જ ઉત્સાહથી ફૂલાપેલી જણાય છે. લાગે છે કે સ્થામસુંદરે મુખચુંબનથી નયનાંને સ્પર્શ કર્યો છે. માટે તો તે ખૂબ જ આનંદપૂર્વક નાચી રહ્યા છે અને આ આનંદ અને હલનચલન નૂતન જ છે (અનેરે) (નાચત મુદીત અનેરે) (૧)

આ નયનાં તો સ્થામસુંદરને નંદનંદનને મળવા ખૂબ ચાહી રહ્યા છે પરંતુ તેની બન્ને બાજુ કાન-શ્રવણનો ચોકી પહેરો છે તેથી જવામાં થણી રૂકાવટ છે. (નંદનંદન પૈ ગાયો ચાહતે હૈ મારગ શ્રવણી થેરે).

પરંતુ જે હુમન - જગત્પતિનો દાસ છે તે તો પોતાનો નિરોધ જેમાં સિદ્ધ થયો છે તેવા ગિરિધરનને મળવા માટે જાત-જાતના ઈશારા દર્શાવત કરશે જ માટે આ નયનાં એ દર્શાવત પ્રભુને ઈશારા કરીને મળવા પ્રયાસ કર્યા છે ત્યારે તે પ્રભુને મળી શક્યા છે. (દર્શાવત એટલે પ્રેમપૂર્વિકા નવધાભક્તિ) (૨)

(૧૨૯) રાગ - જાઈકી

૩/૧૧૦

ચલે અનત, દોખે અલે, મેઢે સો તો સફૂલ રહે હી બનેગી

તિહારે મિલેકી ફૂલ, પીર અલે વાંકી મોહી

અવલિ અાસ તારે ભોર લો ગિનેગી

૧

તુમ બહુનાથક સંબસુંબદાથક

હોઉ દાકોં સોચ કીચે મીત તો તનેગી

બહી કો સુહાગ ભાગ તાહીકો લહનો

જગાજાથ પ્રભુ પ્રાટે રસમેં સનેગી

ભાવાર્થ :

પ્રભુએ માટી પાસે આવવાનું કહ્યું હતું પણ બીજે ચાલ્યા ગયા. (ચલે અનન્ત) મને તો દગો કર્યો (ધોખો આપે) પણ મારામાં તો કંઈ થઈ શકે તેવી હિમ્મત નથી. તેથી ચૂપ રહીને મનમાં જ સંકોચાઈને બેસી રહેવાનું કદીશ (મેરે તો સંકૂચ રહે લી બનેગી) હે પ્રભુ, હવે તો તું જ્યારે મળીશ ત્યારે જ કૂલાઈશ, ત્યાં લગી સંકોચાઈ - ચીમળાયેલી રહીશ (તિહારે મિલેકી ફૂલ) પરંતુ મને તેના લીધે હૃદયમાં પીડા તો બહુ થાય છે. (પીર-પીડ આવે વાંકી તેની / તેથી મોહી - મને) આવા વિયોગની મુદત (અવાધિ) પૂરી તો થશે જ, તેવી આશામાં ને આશામાં આખી રાત આકાશના તારા ગણતી ગણતી સવાર પડે ત્યાં લગી રાહ જોઈશ (અવધિ આસ તારે ભોર લોં ગિનેગી) (૧)

મનમાં તો એમ જ વિચારું છું કે પ્રભુ તમે તો બહુનાયક છો, આપને તો અનેક નાધિકાઓ છે અને તે સર્વને સુખ દેવા વાળા છો (તુંમ બહુનાયક સબસુખદાયક) તેથી આપ તો બસે બાજુનો વિચાર કરો અને પછી જ્યાં આપને વિશેષ પ્રીતિ જણાય તે બાજુ આપ ખેંચાઈ જાઓ છો. (દોઢ ધાર્કો સોચ કીયે પ્રીત તા તનેગી.) જેના ભાગ્યમાં સુહાગ લાખ્યો હોય તે જ તેને માણી શકે (જાલીકો સુહાગ ભાગ તાલીકો લહનો). જગન્નાથ જે છે પણ અત્યારે તે તેના પ્રભુ સ્વામી થશે અને તેના પ્યારા થશે તેથી પ્રભુ તેને જ પોતાના રસથી તરબોળ કરી દેશે. (જગન્નાથ પ્રભુ પ્યારે રસમે સનેગી.) (૨)

માન - શિવકાવ્ય

(૧૩૦) રાગ - કાન્હરો

૩/૧૨૦

રાજગની વૃષભાનકુંવરી દૂતી અંચલવારત
વૃણ તોરત કહેત ભલે જુ ભલે ભામા
વદન બેતી કંઠપોતી છોટી છોટી લટ મોતીનકી
સાદા શુંગારહાર કુચબિચ અતી શોભીત હે બોરસટી દામા ૧
એક રસનાં ગુણઅપાર કેસેક વરણો વિશદકી રતિ
અંગ અંગ પિય નમત અભિરામા
ગોવિંદ બલ સખી કહે રચિપદિ વિરંટી
કીની સ્થામ મટણકો માર્હ વુહી સ્થામા ૨

ભાવાર્થ :

અહીં એક સખી ઠાકોરજીની દૂતી બનીને શ્યામાજીની પાસે આવી છે, ત્યારે દેખાવ

એવો કરે છે તે શ્યામાજીની દૂતી (અંતરંગ સખી) હોય ! હકીકતમાં શ્યામાજીને મનાવવા આ સખીને મોકલવામાં આવી છે.

સખી જૂએ છે તો વૃષભાનકુંવરી આજે પોતાની ઓઢણીનો છેડો હલાવ્યા કરે છે, જમીન પરનાં તણાખલાં તોડે છે આ પ્રકારે પોતાની ઉદાસિનતા પ્રકટ થઈ જાય છે. (આજબની વૃષભાનકુંવરી, અંચલવારત, તૃણતોરત.)

ત્યારે આ દૂતી સખી કહે છે “ઘણી ખમ્મા વૃષભાનકુંવરીને” (દૂતી કહેત વૃષભાનકુંવરી ભલે જુ ભલે ભામા)

હવે સખી બીજું પગલું ભરે છે - તે શ્યામાજીના વખાણ કરે છે. આપનું વદન તો જ્યોતિ સમાન ઉજવળ છે. (વદન જોતી) આપનો કંઠ તો પંખીના બચ્ચા જેવા કોમળ પતલો છે. (કંઠ પોતી) અને તેમાં નાનીનાની મોતીની લટ ભિરાજે છે, સાદો શુંગાર છે તથા કૂચની વચ્ચે હૃદય સુધીનો હાર છે (અતી શોભિત હે બોરસટી દામા.) (૧)

માટી તો રસના - ઊડવા એક જ છે અને આપના ગુણ તો અપાર છે કેવી રીતે વર્ણન કરી શકું ?

હવે સખી મુખ્ય વાત પર આવે છે (વિશદકી રતિ) પ્રેમ તો ભર્યો છે પણ ઉદાસિનતા ભર્યા પ્રેમ છે. બસ આટલી થોડી સી કમી છે. પણ જૂઓ તો ખરા, છતાંય આ ગોવિંદ પિય પોતાના પ્રત્યેક અંગથી આપના પ્રતિ વિનમ્રતા પ્રકટ કરે છે. ગોવિંદ સ્વયં સમર્થ છે છતાં સમર્થતાને ભૂલીને આપને પ્રસન્ન કરવા મથે છે. (અભિરામ) (અંગ અંગ પિય નમત.)

આ સખી કહે છે કે બ્રહ્માજી તને બનાવીને તો પરેશાન થઈ ગયા. હાથ ધોઈ નાખ્યા. એટલી કાળજીથી તને ઘડી છે કેમ કે આ રચના (પચી) સ્થામ સાથે રમણ કરવાને જો કોઈ યોગ્ય હોય તેની છે અને તે તો હે સ્થામા તું જ છે. અથવા ગોવિંદ પ્રભુ કૃપાથી હું જાણી શકી છું કે બ્રહ્માજીએ એક મૂર્તિ ખૂબ જ મહેનત કરીને રચી છે અને તે રચ્યા પછી પરેશાન થઈ ગયા કે આનાથી સુંદર બીજો કોઈ રચના હવે શક્ય નથી. આ તેમણે શ્યામને રમણ કરવા લાયક મૂરતી ઘડી હે સખી માઈ, તારા મનમાં એમ છે કે સ્થામ કોઈ બીજાંથી મોઢા છે ? તેથી ચીસાઈ છે ? પણ ના એવું નથી કેમ કે બ્રહ્માજીએ રચેલ તે મૂરતી તું જ છે. તું જ તે શ્યામની સ્થામા છે. (૨)

આમ, વૃષભાનકુંવરીના મનનો સંશય દૂર કરીને માન છોડાવ્યું.

અટી તૂ કાઢે અનમની બોલત નાહી બુલાયો
અવલોતો વૂઢસત ખેલત હી કહા ભયો મોહી અયો
નયન નીચે કીચે ચીતવન રૂખ દીયો તીરછી ભૂંહ યઠાયો
રસિકં પ્રીતમ પીય કબકે ઠાડે વિનવત હૈ પેટ પાયો

૧

૨

ભાવાર્થ :

સખી રાધાજીને થોડું ખીજાઈને પણ વિનવી રહી છે - અટી, તું શા માટે આમ અન્યમનસ્ક થઈને ચૂપ કરી રહી છે. તને બોલાવવા કેટલું કરીયે છીએ તોય બોલતી નથી. (અટી તૂ કાહે અનમની બોલત નાહી) હજુ થોડીવાર પહેલાં તો તું આખારી સાથે હસતી હતી, ખેલતી હતી અને હું આ સ્થામની સાથે અહીં આવી એટલામાં તને શું થઈ ગયું ? (અવલોત તો તું હસત ખેલત હી કહા ભયો મોહી આયો ?)

(૧)

તારી આંખો તેં જમીન પ્રતિ ઢાળી દીધી છે જાણે કે દષ્ટિને રજા આપી દીધી હોય ! (ચિતવન રૂખ દીયે) અને ભ્રમર ગાંસી કરીને ઊંચે ચઢાવી દીધી છે. આ બધાં લક્ષણ તારી રીસ પ્રકટ કરે છે. તું વિચાર તો ખરી કે તારા પ્રીતમ જો તારા પ્રતિ અરસિક નથી બન્યા, પછી શું છે ? તેમનો રસ તો તારે માટે છે તેવા રસિક છે અને તને પ્રીત કરે છે માટે તે પ્રીતમ છે. વળી તારા દોષ પ્રતિ બિહાન ન ધરનારા છે તેવા ધૈર્યવાન છે તેથી તો ક્યારના અહીં તારી વાટ જોતા ઠાડા છે. એટલું જ નહિ તને કેટલી બધી વિનતી કરે છે, અરે તેથી ય આગળ પોતાનું માન નેવે મૂકીને તારા પગે પડે છે (પરે પાયો) તેથી તું માન છોડી તેમને આધીન થા.

(૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

શ્રીમહાપ્રભુજી જીવને કહે છે 'અટી તૂ કાહે અનમના' અટી - કહેતાં તૂ તો તુચ્છ જીવ છે. છતાં કેમ અહંકાર કરે છે ? તારી પાસે અહંકાર કરવા લાયક છે શું ? આ સર્વ પદાર્થો જેને તું તારા જાણે છે તે તો બધા પ્રભુના છે. તે તું પોતાના માટે વાપરે છે હવે તને તેનું ભાન કરાવવા છતાં તું નિવેદન નથી કરતો ? (બોલત નાહી બુલાયો) હમણાં લગી તો તું તે વિષયો સાથે હંસી હંસીને ખેલતો હતો. ભોગવતો હતો અને હવે જ્યારે હું (મહાપ્રભુ) આવ્યો તને સમર્પણની વાત કરવા, ત્યારે જાણે તારી પાસે તારું મન જ ન હોય તેમ અનમન થઈ ગયો ? થોડીવાર પહેલાં તો જાણે બધું જ હસતું ખેલતું (વિષયસાથે) હતું. હમણાં સુધીનો

દષ્ટિ સંસારમાં ભટકતી હતી હવે કેમ તેને ભોયમાં ભંડારી દીધી ? અને ચિતવન-દષ્ટિ જાણે રજા આપી દીધી હોય તેમ તેનો વિનિયોગ પ્રભુ માટે કરવા તેપારી નથી એટલું જ નહિ સમર્પણની વાતથી જ તને રોષ ચડયો છે. (તીરછી ભૂંહ ચઢાયો) મક્તમાં રહેવા આપેલ ધરના માલિક આવે ત્યારે તેમના પ્રતિ ઉપકારના વચનો કહેવાં કે, ઉપકાર દષ્ટિ કરવાને બદલે ભવાં ચઢાવવાના ?

આ તો પુષ્ટિપ્રભુ છે. તું અંશપશુનું ભૂલી જાય પણ તે અંશીપશુનું ભૂલે તેવા નથી તારો રસ (આનંદ) જે તિરોહિત છે પણ તે તો આનંદમય રસિક. તું તેમનો સેવક હોવાનું અભિમાન નથી રાખતો. પણ તે સ્વામી તરીકેનું રાખે છે. તારામાં સ્નેહ વિરમી ગયો છે પણ તે તો સ્નેહ ભંડાર પ્રીતમ છે. આવા સમર્થ પ્રભુ તારા ઉદ્ધાર માટે ધૈર્ય ધરીને સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી ઠાડા છે. શાસ્ત્રોની વાણી દ્વારા તને ભક્તિમાર્ગમાં લાવવા વિનવે છે (વિનવત હે) હરે તને તેમના ચરણ, પુષ્ટિવશ પ્રાપ્ત થઈ ગયા છે તો (પરે પાયો) આ ચાન્સ ગુમાવ નહિ. તેમના ચરણ પકડી તેમને સમર્પિત થઈ જા.

(૧૩૨) વિહંગારો

૩/૧૨૩

આવત જાત હૌ તો હાટ પટીટી
જયો જયો પ્યાતો વિનવી કટ પઠાવત
ત્યો ત્યો વૂ ગઠમન ચટીટી
તિટાહ બિય પડે સોઈ બાવટી
હૌ ચોગાનકી ગોંદ ભર્ષટી
ગોવિન્દપ્રભુકો વેગા નિલ ભાભિની
સુભગ ચામીની જાત વહીટી

૨

ભાવાર્થ :

રૂસણા લઈને બેઠેલી પોતાની સખીને બીજી સમજાવી રહી છે. જરાક ખીજાઈ જઈને કહે છે - આ બાજુથી પ્રભુ મને તારી પાસે મનાવવાને મોકલે છે, એનો તુ પ્રત્યુત્તર નથી આપતી તેથી હું તે સંદેશ કહેવા પાછી જાઉં છું. આમ આવવા અને જવાનું એટલી બધી વાર થયું કે હવે તો હું જ હતાશ થઈ ગઈ છું. પ્યારો લાલન તને જેમ જેમ વિનતીનાં વચનો કહેવડાવીને મને મોકલે છે તેમ તેમ તું તો માનનાગઠ પર (માનના છાપરે) ચઢે છે.

(૧)

જે પગાલ-ભાવરું હોય તે જ તમારા બેયની વચ્ચે સમાધાન કરાવવા પડે. કેમ કે જાણ હું દડો હોઉં અને તમે બસે ચોગાન - બેટ લઈને મને આમ-તેમ ફંગોળી. માટી તને છેલ્લી વિનતી - સલાહ છે કે ભલે થઈને ગોવિન્દ પ્રભુને જલ્દી જઈને મળ. જે તને સોભાવ્યરૂપ જોબન મળ્યું છે તે તો વહી ચાલ્યું, તે પાછું નથી આવતું. કે નથી આવા સ્વામીનો સ્નેહ ફરી મળતો. (૨)

(૧૩૩) બિહારો

૩/૧૨૩

માન ન ઘટયો આલી તેરો ઘટણુ ગાઈ સવ દેન
બોલન લાગો તમચાર ઠોરઠોરવુ અખરૂ ન બોલી રી પીકબેન ૧
કમલકલી વિકસી વુ ન નેકહસી
કોન દેવ પરી મુગશાવક નચન
જંદાસ મણુકો નેહ દેખ હાંસી આવવ
વે જૈઠે હૈ રચી રચી સોન ૨

ભાવાર્થ :

સખી પોતાની પ્રિય સખી કે જેની સાથે પ્રભુનું મન લાગી ગયું છે તેને કહે છે - અરી તારું અભિમાન - રૂસણું ઘટયું નહીં. પણ આખી રેન-રાત ઘટવા લાગી એટલી રાત થઈ ગઈ છે કે તમચાર ઠેર ઠેર બોલવા લાગી ગયાં છે. પણ તારા મુખમાંથી મધુરો સો પીક, કોયલ જેવો અવાજ નીકળતો નથી. (૧)

રાત્રીના પોયણાં કુમુદ-કમળની જે કળી હતી તે રાત્રી જામતાં બીલીને કમળ બની ગયું પણ તારા મુખ પર પ્રસન્નતા રૂપ હાસ્ય ન ફરડ્યું. અરી મૂગલીના નયન જેવા નયનવાળી બાળકી તને આ તે કેવી દેવ પડી છે ? તારી જેવી પાછળ નંદલાલ પ્રભુનો સ્નેહ જોઈને, લાગો છે આ તે કેવી મજાક છે ! અથવા તો નંદલાલનો એક તરફી સ્નેહ જોઈને અમને હસવું આવે છે કે તે તો કેટકેટલા મનોરથો ધરીને બેઠા છે અને તું તો રૂસણું લઈને બેઠી છે ? (૨)

પોટવેકા પદ

(૧૩૪) કંદારો

૩/૧૨૭

સખીયન રુધિ રુધિ સોજ બનાઈ
રંગમહલમેં પડે હે પટલા દાટી અંગીઠી સુખદાઈ ૧
હિતસમેં ગ્રીષ્મ ખરુલીની અલીસુંદર વટદાઈ
શ્રીવિક્રલાગિધારી કૃપાનિદિ પોટે ઓઠી રખાઈ ૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુના રંગમહલમાં સખીઓએ પોતાને જે અતીસુંદર (રૂચિ) લાગો છે તેવી સેજ સ્નેહપૂર્વક (રૂચિ) તેપાર કરી દીધી છે. પ્રભુ જેવાં સ્વામિનીજી સાથે ઓકાંતમાં બિરાજે છે તેવા રંગમહલમાં પડતા પાડી દીધાં છે કેમ કે પવન અને ઠંડી ન લાગો તથા વધારામાં અંગીઠીમાં દેવતા અગ્નિ એટલો જ છે કે જેથી સુખ આપનાર બની રહે. ૧

આ સમય તો સિતકાળનો છે પણ આ ભક્તોએ તેને ગ્રિષ્મઋતુ બનાવી દીધી છે. ઠંડીનો અણસાર પણ નથી આવતો અને તેથી તે ખૂબ પ્રસન્નતા આપનાર થઈ પડ્યો છે. (અતીસુંદર વટદાઈ) શ્રીવિક્રલ - ગિરિધારી તો કૃપાના ભંડાર હોવાથી સ્વામિનીજી સહિત રજાઈ ઓઠીને પોઠી ગયા છે. ૨

વિશેષ ભાવાર્થ :

જે ભગવદીયો છે તેમનો તો સહજ સ્વભાવ છે કે સ્વામિને કેમ સુખ થાય સ્વામિનીજીને કેમ સુખ થાય અને ભક્તોને કેમ સુખ થાય ? તેથી જેઓએ આ સર્વ સાથે સખ્યભાવના અધિકાર છે તેવા ભક્તોમાં અખૂટ પ્રેમ છે અને તે પ્રેમ કૃતિમાં પણ પ્રકટે છે. તેથી તેઓ ભાવાત્મિકા સેવા કરે છે. (રૂચિ) બીજી રૂચિથી તેઓ ભાવાત્મિકા કથા પણ કરે છે. આ સંપ્રહરૂપ સેવા-કથા અન્ય ભક્તો માટે સરળ બોધ બની રહે છે તે મને આનંદના માર્ગ દોરી જનાર છે. (સેજ બનાઈ) ભગવદ્ સુખાર્થ જે કંઈ સેવા કથા કરે છે તે સર્વ ‘સેજ’માં આવી ગયું. સેજ તે ઉપલક્ષણ છે. આ ભક્તો માત્ર પ્રેમ પૂર્વકની પણ આસક્તિ પૂર્વક પ્રભુની સેવાને પહોંચે છે તેથી તે ચિત્તની ઓકામતા (રૂચિ) સહિતનો સ્નેહ (રૂચિ) આમ, રૂચિ સ્નેહનું બીજું સ્ટેજ છે.

પ્રભુ રંગમહલમાં પધારવાના છે. પ્રભુ તો અક્ષરબ્રહ્મ સમાન નિર્ગુણ મહલમાં બિરાજે છે. તે ભક્તોને સુખ આપનારા સગુણ ભક્તોની વચ્ચે સગુણતા ધરીને પધારે છે. તેવા ભક્તોની અંદર અંતઃકરણમાં આપ પધારે છે. ત્યારે પડતા પડી જાય છે. આ પુષ્ટિ ભક્તિ જ ઓકાંતિકા છે જેથી તે એકના પ્રતિ છે. માટે તો ગુપ્ત છે. પ્રકટ કીયે રસજાય. પોતાની અંદર જે તાપ-ઉલ્કટતા ઉત્કંઠા પ્રભુના સત્કાર માટેની ચટપટી પ્રભુને સુખ થાય માટે શું કરું અને શું ન કરું ? ‘આજ પાહુને ભોજન આપે કંઈ પિરસું કંઈ ટહલ કરું એકો નહિ બનત ઉપાયરી’ તેવી તાપાત્મક ભક્તિ - અંગિઠી પ્રભુને બહુ સુખકારી બની રહે છે. “ધરી અંગીઠી સુખદાઈ”

પ્રભુના ચરણકમલની સેવા કરવાની યોગ્યતા હોવા છતાં પ્રભુએ તેવા ભક્તને મુખારવિંદની સેવાની યોગ્યતા માની લીધી. દાસ્યભક્તિ સહિત આવેલા જીવને પ્રભુએ સાચું, આત્મનિવેદન દઈ દીધું. તેથી શીતની ઠંડી સાથે સાથે હૂંક જેમ સુખકર લાગે તેમ દાસ ભક્તિના શેરમાં અને સાચાભક્તિની ડીઝાઈન ખૂબ આકર્ષક બની રહે છે. તેથી તો તે ડીઝાઈન ખૂબ જ સુંદર શોભે છે અને સુખકર લાગે છે. “અરિસુંદર વરદાઈ”.

(૧૩૬) કેદારો

૩/૧૨૭

સોવત નીંદ આથ ગાઈ રથામઢી

મહટી ઉઠ પોઠાથ દુહનકો અપન લગી ગુલકામ હી

વરજત હે ઘટકે લોગન કો હટીચે લે લે નામ હી

ગાઠે બોલ ન પાવત કોઉ કટ મોહન બલરામ હી

શિવ સનકાદિક અંત નહિ પાવત દયાવત હે દીનથામહી

સુરદાસપ્રભુ ઘણ સનાતન સો સોવત નંદલામહી

ભાવાર્થ :

આખો દિવસ વનમાં ગાય ચરાવન લીધાને કારણે સ્થામને તો સુતાં વેંત ઉપ આવી ગઈ. યથોદાજી સ્થામ અને રામ બન્નેને (દુહનકો) આ રીતે પોઠાવીને પછી પોતે રાતનાં બાકી રહેલાં ઘરકાર્યમાં લાગી ગઈ. (૧)

પરંતુ તેનું ચિત્ત તો લાલનના સુખાર્થે જ છે. તેથી તે ઘરનાં પ્રત્યેકને નામ દઈ દઈને ધીમા અવાજે (હટીયે) કડક સૂચના (બરજત) આપે છે (કે અવાજ ન કરશો, લાલન પોઠી ગયા છે, નિંદ તૂટી જશે) તેથી તો સહેજ પછા જોરથી (ગાઠે બોલ) કોઈ બોલી શકતું નથી. કેમ કે સોને કર છે કે મોહન-બલરામ જોગી જાય તો ! (૨)

પ્રભુની આવી લીધાને શિવ અને સનકાદિક રાત-દિન ધ્યાન (ધ્યાવત હે દિન-રાત હી) કરવા છતાં સમજી શકતા નથી. તેઓ તો આ સુરદાસના પ્રભુન સનાતન બ્રહ્મ તટીકે જ જાણે છે (કે જે સૂવે નહિ જાગે નહિ, તેને રાત શું દિવસ શું ?) અને તે તો અહીં નંદજીના ધામમાં પોઠી ગયો છે. સનાતન બ્રહ્મ પોઠે ત્યારે તો પ્રલયલીલા થઈ હોય જ્યારે અત્યારે તો આલિભાવ લીધા છે. છતાં સનાતન બ્રહ્મ પોઠ્યા છે. આ બધું તેમની સમજ બહાર છે. (૩)

(૧૩૭) નાથકી

૩/૧૨૮

પોઠી રહી પીથ સંગા પ્યાસી

રંગમહલમેં દટી અંગીઠી પટલ પડે સુખકાસી

ચિત્ર વિચિત્ર બની ચિત્ર સાસી જગમગાત અલી ભાસી

મુખ તંબોલ લે ખાત ખવાવત અંક હાડે ગિરિલાસી

અલી વિચિત્ર ગુનરૂપ આગસી લલિતા સખી પ્રસાસી

સુરદાસ પ્રભુ કો અદ્ભુત સુખ તનમનલન બલિહાસી

ભાવાર્થ :

શિતકાલમાં રાત્રી વહેલી થાય છે. તેથી વ્હેલાં વ્હેલાં પીધુની સંગે એમનાં પ્યાસી પોઠી ગયાં છે. જે મહેલમાં એમનાં ભાવના રંગ ખિલે તેવી સજાવટ છે. (રંગ મહલ) ત્યાં ઠંડીની સાથે અંગીઠી પણ ધરી છે. આ પણ ઉદીપન ભાવરૂપ છે. બાટી-અટારીમાંથી ઠંડો પવન ન આવે માટે બધે જ પડતા પાડી દીધા છે. તે પણ ભાવના ઉદીપનરૂપ, અભયરૂપ, એકાંતરૂપ, હૈયા ધારણરૂપ, મનશાંતિરૂપ પડતા પર્યા છે તેનો રંગ, ડીઝાઈન વગેરે એવા છે કે તે ગુંગળામણ કરીને એકાંતને ભયંકર કરનાર નહિ પણ સુખ કરનાર છે. (૧)

આ રંગમહલનો એક ખંડ છે તેમાં અનેક પ્રકારની વિવિધતા છે (ચિત્ર-વિચિત્ર) તેની શોભા આંખને ઉડીને વળગે તેવી છે (જગમગાત અલી ભાસી). જે ગોપીજનોના ચિત્તનો નિરોધ કરવા માટે, તેનો સર્વ ભાર ઉઠાવી લેવા સમર્થ છે તેવા પ્રભુએ પ્યાસીને પોતાના બાહુમાં સમાવી લીધા છે. તો સામે શ્રીસ્વામિનીજી પોતે સુગંધીત તાંબુલ આરોગે છે અને આરોગાવે છે. (૨)

પ્યાસીજી ખૂબ જ વિશિષ્ટ પ્રકારના અલૌકિક ગુણોના ભંડાર-ખાણ સમાન છે. આપના સખી લલિતાજી આપના ગુણોનો યશ-પ્રચાર કરનારાં છે. તેથી તે આપનાથી બહુ નજીક નહિ અને બહુ દૂર નહિ તેમ રહે છે. જેથી આપની સેવામાં હાજર પણ રહે અને આપની સ્વતંત્રતામાં વિઘ્નરૂપ પણ ન થાય. (લલિતા સખી પ્રસાસી) સુરદાસજી કહે છે કે - પ્રભુને ખૂબ જ સુખ થઈ રહ્યું છે કે જેવું સુખ આપને પહેલાં નથી થયું (સુરદાસ પ્રભુકો અદ્ભુત સુખ) તેવા સુખ પર આપણા તન-મન-ધન વાસી દઈએ ! (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

મનુની જે અંગસૃષ્ટિ (પુષ્ટિસૃષ્ટિ) છે તે મનુને અતિ પ્રિય છે. આપ ગીતાજીમાં ; અને ભાગવતમાં “મને ભક્ત બહુ પ્રિય છે.” તેમ કહે છે. આવા ભક્ત સાથે ભગવાન લીલા કરવા તથા ભક્તોને સુખ આપવા જ મનુ ભૂતલ પર તથા ઘરે ઘરે સ્વરૂપસેવા દેવા પધારે છે. ભગવાનનો ભક્તમાં નિરોધ થાય ત્યારે આપને માટે સર્વ સૃષ્ટિનો લય થઈ જાય છે. ભગવાન પોતાની શક્તિને પોઢાડીને પછી તેની સાથે પોઢે છે. તેમ ૧૦-૧ ભાગવતના ભાગવતાર્થ પ્રકરણમાં શ્રીઆચાર્યજી આશા કરે છે. શ્રી સ્વામિનીજી ભગવાનનાં મુખ્ય શક્તિ રૂપે પોતે સ્વયં છે. શ્રીસ્વામિનીજીનાં સ્વરૂપે સર્વ ભક્તજનો આપમાં વ્યષ્ટિરૂપિ જિરાજે છે. જે આપે સૃષ્ટિ-જગત રચ્યું છે તે રંગ મહેલ છે. તેમાં આપ લીલા કરે છે. પરંતુ જીવના ભાવનું ઉદ્દીપન કરવા માટે તાપ-કલેશ રૂપ અંગીકી અંતઃકરણના ઓકાન્તમાં ધરે છે અને જગતના વિષયોથી અલિપ્ત રહેવા માટે પરદા પાડયા છે. ભક્તને તો સુખ જ કરનારા છે. મનુ સાથે ખેલવા માટેની અંતઃકરણરૂપ નાની સી કોઠડી (ચિત્રસાદી) તે ખૂબ જ ચિત્ર-વિચિત્ર છે. તેમાં રહેલા મનને કારણે અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ થાય છે. પરંતુ તે મનુસંબંધિ હોવાથી (જગમગાત અતી ભાદી).

જ્યારે જીવ મનુના મુખનું તંબુલ લઈ પોતે પોતાના મુખમાં મુકે છે એટલે કે મનુના હૃદયનો ભાવ, પોતે પોતાનામાં મૂકે છે અને પોતાનો ભાવ મનુને સમર્પે છે. ત્યારે આ ભાવની લેવડ-દેવડથી મનુ તેને પોતાનો કરી દે છે તેથી ‘અંકભર’ અને તેવા જીવનો નિરોધ મનુ સિદ્ધ કરે છે અને જીવનો લૌકિક-અલૌકિક ભાર મનુ ઉપાડી લે છે. આમ મનુ ગિરિધારી લીલા કરે છે. જગતમાં તો સત્-રજ-તમ ત્રણ ગુણોની જ બોલબાલા છે પણ આ જીવ તો જ્યારે અલૌકિક ગુણો તથા નિર્ગુણભાવના ભંડાર રૂપ થઈ જાય છે (અતી વિચિત્ર ગુનરૂપ આગવી) તેવા જીવને મનુને પ્રિય બનાવવા રૂપ અનેક સામગ્રી લલિતાજી મનુ સન્મુખ કરાવે છે. લલિતાજી મનુને સિકારીસ કરે છે. દામોદરદાસ હરસાનીજી જે મુખ્ય સ્વામિનીજીના પણ પ્રિય સમી છે તેવા દાસાનુદાસની કૃપાથી જીવ પર સત્વરે કૃપા થાય છે (લલિતા સુખ પ્રચારી) ત્યારે તે જીવને મનુનું અદ્ભૂત સુખ, સ્વરૂપાનંદનો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. તે એવું સુખ છે કે તેમાં આ તન-મન-ધન બધું જ ઓવારી દઈએ. એટલે કે તેને સમર્પિત કરી દઈને મનુમાં જ તલ્લીન થઈ જઈને સુખમાં મહાલીયે, જિલકૂલ હળાકૂલ થઈને. (તન-મન-ધન બલિહારી).

॥શ્રીહરિ:॥

ભગવત્કીર્તન રહસ્ય વિભાગ-૬

- ઉટાહને
- છાક
- પલકન કી ભાવના
- ઉષાકાળ - રાજભોગ દર્શન
- આવની
- અાશ્રય
- વસંત બહાર
- વસંત પાલને
- દમાર
- દ્વિતીય પાટ
- વર્ષાકાલ - છાક